

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Využití tématické videonahrávky v sociální práci s léčebnou komunitou pro klienty závislé na užívání návykových látek: usnadnění sociálně terapeutického rozhovoru při práci s tématem zvládnání hněvu

Bc. Kateřina Plchová

Vedoucí práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2017

Prague College of Psychosocial Studies

Utilization of the thematic video record in the social work in the therapeutic community for the drug addicted clients: facilitation of the social-therapeutically interview within the work with the theme of the anger regulation

Bc. Kateřina Plchová

Thesis supervisor: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Praha 2017

ANOTACE

Bc. PLCHOVÁ, Kateřina. Využití tématické videonahrávky v sociální práci s léčebnou komunitou pro klienty závislé na užívání návykových látek: usnadnění sociálně terapeutického rozhovoru při práci s tématem zvládnání hněvu.

Diplomová práce

Pražská vysoká škola psychosociálních studií. Vedoucí práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Klíčová slova: hněv, léčba závislosti, přímá práce s klientem, rozhovor, sociální práce, terapeutická komunita, terénní a komunitní sociální práce, videonahrávka, závislost na návykových látkách

Tato diplomová práce se zabývá možnostmi využití videonahrávky na téma zvládnání hněvu v sociální práci při rozhovorech s klienty terapeutické komunity pro léčbu závislosti na návykových látkách.

Teoretická část vymezuje sociální práci s klienty závislími na užívání návykových látek, její principy a cíle. Popisuje vznik a vývoj závislosti, specifika závislosti v kontextu sociálního prostředí a druhy sociálních služeb pro klienty dané cílové skupiny. V závěru teoretické části diplomové práce je popsána problematika hněvu a jeho zvládnání jedinci závislími na návykových látkách.

Praktická část nabízí vhled do práce v terapeutické komunitě, ve které bylo prováděno výzkumné šetření, a popisuje způsob využití videoukázky v rozhovorech s klienty dané komunity. Metodou tématické analýzy hloubkových polostrukturovaných rozhovorů hledá odpověď na výzkumnou otázku ohledně možného přínosu tématické videonahrávky v sociální práci s klienty závislími na návykových látkách.

ABSTRACT

Bc. PLCHOVÁ, Kateřina. Utilization of the thematic video record in the social work in the therapeutic community for the drug addicted clients: facilitation of the social-therapeutically interview within the work with the theme of the anger regulation.

Diploma thesis

Prague College of Psychosocial Studies. Thesis supervisor: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Key words: anger, treatment of dependence, direct work with a client, interview, social work, therapeutic community, streetwork and community social work, video record, dependence on addictive substances.

This diploma thesis deals with the possibility to use the thematic video record with the theme of the anger management in the field of the social work during the interviews with the clients of the therapeutic community dealing with the therapy of dependence on addictive substances. The theoretical part of the thesis defines the context of the social work with the drug addicted clients and its principles and targets. It deals with the origin and development of the dependence, its specifics in the context of the social work and the types of services for the clients of the given target group. The last chapter, after which the practical part follows up, deals with the theme of anger and its regulation by the drug addicts individuals.

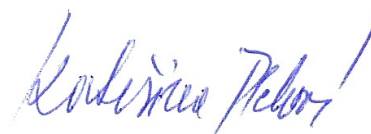
The practical part offers the insight into a work of the therapeutic community, in which this research investigation was done, and describes the use of the video records in the working with the clients of the given community.

Using the method of a thematic analysis of semi-structured interviews it searches for an answer to the research question regarding the possible use of the thematic video record in the social work with the drug addicted clients.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pod vedením PhDr. Martina Kušky, Ph.D. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem čerpala, uvádím v seznamu použité literatury.

V Praze dne 29. 7. 2017

A handwritten signature in blue ink, reading "Kateřina Plchová". The signature is written in a cursive style with a long horizontal stroke at the end.

Bc. PLCHOVÁ Kateřina

Poděkování

Děkuji PhDr. Martinu Kuškovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky a za čas, který mi věnoval při vedení diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	
1 SOCIÁLNÍ PRÁCE V KONTEXTU ZÁVISLOSTI NA UŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK.....	10
1.1 Problematika závislosti na návykových látkách.....	13
1.1.1 Dělení drog.....	13
1.1.2 Faktory a příčiny ovlivňující vznik závislosti.....	14
1.2 Specifika užívání návykových látek v kontextu sociálního prostředí.....	16
2 PRINCIPY A CÍLE SOCIÁLNÍ PRÁCE S UŽIVATELI NÁVYKOVÝCH LÁTEK.....	20
2.1 Legislativní rámec sociální práce s klienty závislími na užívání návykových látek.....	21
2.2 Prevence v oblasti problematiky závislosti na návykových látkách.....	22
3 DRUHY SLUŽEB A ZAŘÍZENÍ URČENÝCH K LÉČBĚ ZÁVISLOSTÍ.....	24
3.1 Terénní a ambulantní sociální práce s uživateli návykových látek	25
3.2 Střednědobá a dlouhodobá péče o klienty závislé na návykových látkách.....	27
4 HNĚV A PROBLEMATIKA JEHO ZVLÁDÁNÍ V DANÉ CÍLOVÉ SKUPINĚ.....	30
4.1 Hněv a jeho význam pro život jedince.....	30
4.2 Zvládání hněvu.....	32
4.3 Hněv a jeho možné projevy agresivním chováním v kontextu sociálního prostředí a závislosti na návykových látkách.....	33
PRAKTICKÁ ČÁST	
5 VYUŽITÍ KRÁTKÉHO HRANÉHO DOKUMENTU NA TÉMA ZVLÁDÁNÍ HNĚVU PŘI SOCIÁLNĚ TERAPEUTICKÉ PRÁCI S KLIENTY ZÁVISLÝMI NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH	36
5.1 Sociálně terapeutická práce v organizaci využívající tematických videonahrávek.....	36
5.2 Výzkum využití krátkého hraného dokumentu na téma zvládání hněvu.....	38
5.2.1 Metoda a způsob sběru dat výzkumného šetření.....	38
5.2.2 Metoda zpracování dat.....	39
5.2.3 Analýza rozhovorů s participanty z kontrolní skupiny.....	41
5.2.3.1 Rozhovor s panem Alešem.....	41
5.2.3.2 Rozhovor s panem Bohumilem.....	44
5.2.3.3 Rozhovor s panem Cyrilem.....	46
5.2.3.4 Rozhovor s panem Danielem.....	49
5.2.3.5 Rozhovor s panem Eliášem.....	53
5.2.3.6 Rozhovor s panem Františkem.....	55
5.2.4 Analýza rozhovorů s participanty z experimentální skupiny.....	57
5.2.4.1 Rozhovor s panem Liborem.....	57
5.2.4.2 Rozhovor s panem Michalem.....	60
5.2.4.3 Rozhovor s panem Norbertem.....	64
5.2.4.4 Rozhovor s panem Ondřejem.....	66
5.2.4.5 Rozhovor s panem Patrikem.....	70
5.2.4.6 Rozhovor s panem Robertem.....	72
5.2.5 Analýza rozhovoru s terapeutem.....	74
5.2.6 Analýza výsledků výzkumu.....	76
5.2.6.1 Interpretace výsledků kontrolní skupiny.....	76
5.2.6.2 Interpretace výsledků experimentální skupiny.....	77
5.2.6.2.1 Témata shodná s kontrolní skupinou.....	77
5.2.6.2.2 Téma hněvu ovlivněné reflexí videonahrávky.....	79
5.2.6.2.3 Témata vygenerovaná reflexí videonahrávky.....	80
5.2.6.3 Porovnání výsledků obou skupin a rozhovoru s terapeutem.....	81
5.2.7 Diskuze.....	81
ZÁVĚR.....	84

ÚVOD

Téma, které zpracovávám ve své diplomové práci, jsem si zvolila v návaznosti na své dosavadní dlouholeté profesní zkušenosti z oblasti divadelní, rozhlasové a filmové tvorby. Hlavním smyslem práce je představení nového postupu pro přímou sociální práci s klientem, který spatřuji ve využití krátké tématické videonahrávky pro usnadnění průběhu individuálního rozhovoru.

Myšlenku využití videonahrávky pro účely sociální práce s komunitou závislých na návykových látkách poprvé zmínil a její realizaci inicioval ředitel české pobočky mezinárodní charitativní organizace, s níž jsem spolupracovala na výzkumném šetření k této diplomové práci. Vedoucí pracovníci této organizace s výzkumným šetřením i použitím získaných dat souhlasili, s ohledem na ochranu soukromí klientů si ale nepřáli, aby organizace byla v práci konkrétně jmenována. Používám proto změněnou zástupnou zkratku PV, nebo opisná pojmenování. Jedná se o organizaci pracující primárně s klienty závislými na užívání návykových látek, s nimiž v rámci osobnostního rozvoje v léčebné komunitě pracují i na tématu hněvu. Odtud vzešla specifikace výzkumu i názvu této diplomové práce.

Na úplném začátku stál projekt internetové televize, pro kterou kolega režisér a kameraman připravoval soubor krátkých videonahrávek na různá témata dotýkající se dospívajících a jejich problémů. K těmto desetiminutovým hraným dokumentům jsem namlouvala komentáře, z nichž mnohé se zabývaly tématy relevantními pro sociální práci.

Původní myšlenkou bylo využití videonahrávek pro usnadnění navazování kontaktu streetworkerů s klienty při terénní sociální práci v kontaktních centrech. Organizace pracuje s různými tématy sebepoznání a seberozvoje, která měl tým mého kolegy zpracovat v jakési volně navazující minisérii podobným způsobem, jako témata již nafilmovaná. Protože mě myšlenka nadechla a to i jako téma pro zpracování v diplomové práci, se zástupci organizace jsem se domluvila na konkrétních detailech projektu i průběhu výzkumného šetření.

Potom se především z finančních důvodů celá realizace nápadu včetně natáčení dalších dílů pozastavila. Novým impulsem byla až má intervence s nápadem rozšířit využití metody do pobytové komunity, což se nakonec ukázalo jako lépe proveditelné a především méně finančně náročné. I z toho důvodu, že pro potřeby terénní práce by bylo nutné zakoupit tablety, na nichž by mohli streetworkeri s videonahrávkami pracovat v kontaktních centrech.

Naproti tomu v komunitě bylo možné využít stávající techniku. Proto jsme nakonec se začátkem mého šetření k diplomové práci spustili projekt právě tam.

Otázkou možností a popisem způsobu využití tématické videonahrávky v sociální intervenci se zabývá tato diplomová práce.

V úvodu teoretické části vymezuji sociální práci se závisými na užívání návykových látek. Zabývám se základním dělením drog, faktory a příčinami vzniku závislosti a jejími specifiky v kontextu sociálního prostředí. Dále popisuji principy a cíle sociální práce s uživateli návykových látek, její legislativní rámec a nastiňuji problematiku prevence v dané oblasti. Následně se věnuji sociálním službám a zařízením pracujícím s klienty závisými na užívání návykových látek. Tématem videonahrávky použité ve výzkumném šetření je zvládání hněvu, proto je hněv a jeho zvládání jedinci dané cílové skupiny poslední kapitolou teoretické části práce.

V praktické části popisuji způsob práce v komunitě, kde probíhalo výzkumné šetření, a zabývám se konkrétním průběhem využití tématických videonahrávek. Pomocí hloubkových polostrukturovaných rozhovorů s klienty dané komunity hledám metodou tématické analýzy provedených rozhovorů odpověď na otázku ohledně možnosti usnadnění terapeutické práce s klientem pomocí tématické videonahrávky.

1 SOCIÁLNÍ PRÁCE V KONTEXTU ZÁVISLOSTI NA UŽÍVÁNÍ NÁVYKOVÝCH LÁTEK

„Sociální práce je společenskovední disciplína i oblast praktické činnosti, jejímž cílem je odhalování, vysvětlování, zmírňování a řešení sociálních problémů. Sociální práce se opírá jednak o rámec společenské solidarity, jednak o ideál naplňování individuálního lidského potenciálu. Sociální pracovníci pomáhají jednotlivcům, rodinám, skupinám i komunitám dosáhnout nebo navrátit způsobilost k sociálnímu uplatnění“ (Matoušek, 2008, s. 200, 201).

Jsem si vědoma, že tuto definici všichni profesionálové pohybující se v oblasti sociální práce dobře znají, přesto její citací začínám svou diplomovou práci, protože je pro mne skutečným mottem činnosti, kterou jsem si zvolila pro svou profesní dráhu.

Matoušek (2008) vystihuje podstatu přístupu tak, jak jsem se s ním setkala při studiu na Pražské vysoké škole psychosociálních studií, a který vnímám jako ideál pro naplňování v praxi. Zkušenost ukazuje, že práce na uplatnění tohoto vzoru v každodenních podmínkách není vždy snadná a už vůbec ne samozřejmá. Přesto si právě na základě této zkušenosti trůfám tvrdit, že výše citované myšlenky se v běžném procesu daří prosazovat čím dál víc a situace v oboru se tak stále zlepšuje. Přispívá k tomu i využívání nových technologií pro přímou práci s klienty. Právě využití nových technologií umožňuje vytvářet i nové postupy v oblasti sociální práce, jak zachycuje výzkumné šetření k této diplomové práci prováděné v terapeutické komunitě pro klienty závislé na užívání návykových látek.

V průběhu 20. století se v sociální práci vyprofilovala tři odlišná schémata činnosti, která dle Navrátila (2003) označuje Payne (1997) jako tzv. „malá paradigmatá“. Jsou založena na rozdílných filozofických východiscích a mají i odlišné praktické dopady.

V kontextu prvního paradigmatu je sociální práce chápána jako terapeutická pomoc. Podstatou je zde „duševní zdraví a pohoda člověka“ (Navrátil, 2003, s. 71). Pro jedincovu situaci a zvládnání nároků okolí je rozhodující stav jeho psychiky a osobnosti. Tento model vychází z Rogersovské psychoterapie, proto věnuje velkou pozornost člověku jako individualitě s důrazem na osobnostní rozvoj, a to především formou individuální či skupinové terapie. Matoušek (2007) uvádí, že Rogersova terapie orientovaná na klienta ovlivnila terapeutickou činnost v sociální práci pravděpodobně nejvýznamněji. Kongruence a autenticita pracovníka společně s jeho bezpodmínečným přijetím klienta, aktivním nasloucháním a empatií pomáhají v navození nedirektivního nehodnotícího vztahu s klientem, který je základem pro veškerou další úspěšnou práci. Protože se předpokládá, že interakce

s druhými je tvůrčí proces obohacující všechny zúčastněné, je kladen důraz na komunikaci a vztah a k profesní výbavě sociálního pracovníka patří terapeutický výcvik a psychologické znalosti. Podle Navrátila (2003) je takový přístup pro závislé klienty vhodný zvláště v případech, kdy ke konzumaci drog docházelo nebo stále dochází v souvislosti s narušeným sebepojetím či následkem podobných intrapsychických problémů. V souladu se svou podstatou ovšem Rogersovský model nepřikládá větší význam širšímu sociálnímu kontextu a neřeší proto sociální aspekty vzniku a posilování závislosti, ani se nezabývá praktickými problémy.

Matoušek (2007) uvádí, že s terapeutickým paradigmatem souvisejí především humanistické teorie, k nimž se v pojetí sociální práce řadí směr humanitní a existenciální (byť z hlediska filozofického mají oba termíny odlišný význam). Humanistické teorie vnímají člověka jako jedinečnou osobnost s vlastní nezpochybnitelnou hodnotou a zaměřují se na vnitřní svět klienta spíše než na jeho chování. Z toho vyplývají i jimi inspirované úkoly sociálního pracovníka, který pomáhá klientovi v sebereflexi, v odhalování významů, jež pro něj problematické situace mohou mít a v náhledu na to, jak klientovo vnímání světa na něj zpětně působí.

V humanistickém pojetí sociální práce je za experta na svou situaci považován klient, s nímž se jedná partnersky s předpokladem, že jeho názory jsou platné a cenné. Klientův osobnostní potenciál je vnímán jako prostředek změny, která se chápe jako postupný a průběžný proces drobných změn, na jehož konci je změna zásadní.

Pro existenciální přístup je základním pojmem bytí. Stejně jako osobní svoboda, jejíž součástí je zároveň zodpovědnost. Bytí se může utvářet jen ve vztahu k jiným lidem, proto je přikládán velký význam sociálním skupinám a solidaritě s druhými lidmi. Pro existenciální sociální práci je rovněž důležité hledání smyslu života, které je chápáno jako základní lidská potřeba.

Nabídka jiného smyslu života, než je bažení po droze, se jeví jako jeden z nejdůležitějších momentů při léčbě závislosti. S tímto potenciálem pracuje i terapeutická komunita, v níž probíhalo výzkumné šetření k této diplomové práci.

Druhé paradigma chápe sociální práci jako reformu společenského prostředí. Zde se představa sociálního fungování pojí s vizí společenské rovnosti. Sociální pracovníci „zmocňují“ klienty v jejich vlivu na vlastní životy tak, aby se potom mohli podílet na změnách a tvorbě společenských institucí. Jedině vybudováním společnosti na co nejrovnějších principech lze zabránit útlaku jedněch druhými a tím i paradoxu, kdy ti, kteří by měli mít ze sociální práce prospěch, jsou v tom společenským uspořádáním omezováni. Příkladem tohoto paradigmatu je podle Navrátila (2003) strukturální model, jenž jako primární příčinu problémů vnímá tlaky (neodpovídajícího) sociálního prostředí, které by proto mělo být předmětem úsilí o změnu.

Lidé, kteří musí problémům čelit, nemusejí být nutně jejich příčinou. Na rozdíl od terapeutického přístupu se tak přístup reformní více zabývá sociálním prostředím, jemuž klade za vinu nesoulad mezi požadavky společnosti a schopnostmi jedince na ně odpovídat a jehož inovace je hlavním cílem terapeutovy intervence. K plnění těchto cílů je sociální pracovník vybaven vzděláním z oblasti politologie, sociologie a sociální filozofie (Matoušek, 2007). Jak uvádí Navrátil (2003), v kontextu závislostní problematiky je využití tohoto modelu diskutabilní a relativně vhodným se jeví spíše pro práci s etnickými a kulturními menšinami.

Třetí paradigma poradenské poskytuje klientovi sociálně-právní pomoc a poradenství. Vychází z přesvědčení, že sociální fungování klienta je založeno na přístupu k odpovídajícím informacím (Navrátil, 2003). Představitelé poradenského přístupu vycházejí vstříc klientovým individuálním potřebám, podporují jeho individuální růst a zároveň usilují o zlepšování celého systému. K tomu stoupencům tohoto paradigmatu pomáhá vzdělání z oblasti psychologie, sociologie a práva (Matoušek, 2007). Příkladem sociální práce v rámci tohoto paradigmatu je úkolově orientovaný přístup, který se zabývá požadavky sociálního prostředí a strukturálními souvislostmi, zároveň ale klade i důraz na individuální potřeby jedince a jeho vnímání osobní životní situace. To umožňuje otevřeně vnímat klientovy problémy a řešit je skutečně z pohledu klienta a nikoli z pohledu sociálního pracovníka. Díky této otevřenosti má dle Navrátila (2003) poradenský přístup dobré předpoklady pro využití při práci s osobami závislými na užívání návykových látek.

Sociální práce rozhodně reflektuje vývoj celé společnosti a reaguje tak například i na skutečnost, že v současnosti lidé, kteří ve svém nejbližším okolí rodiny a komunity nemají přirozené zdroje podpory, jsou zvyklí nárokovat pomoc od státu (Matoušek, 2008). Přičemž podle Úlehly „je profesionální pomoc mimo jiné typická také tím, že se dostává ke slovu tehdy, kdy ostatní způsoby, jimiž lidé řeší své problémy, selhávají nebo nejsou dosažitelné ať z osobních, či společenských důvodů“ (Úlehla, 1999, s. 9). Tím spíše, že v novodobém pojetí státy prostřednictvím sociální politiky zabezpečují svým občanům sociální práva formulovaná ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948 a v paktech o lidských právech z roku 1966 a vytvářejí společnost stejných šancí a podmínek pro rozvoj lidského potenciálu (Tomeš, 2001). A právě sociální práce je jedním z nástrojů, jež pomáhají k realizaci pomoci přicházející od státu, která je stále profesionálnější a institucionalizovanější (Matoušek, 2007). Zároveň se ale také stává stále méně závislou na propojení s náboženstvím a církevními organizacemi. Tato „skutečnost ovšem vyvolává pochybnosti, zda pouhá racionalita dokáže nahradit ztrátu sdíleného společného horizontu, z něhož by pro všechny lidi přijatelně vyplývaly zásady morálky, ideály ctnosti a dobrého života“ (Matoušek, 2007, s. 15). Církevní

charita má tak i v dnešní společnosti své nezastupitelné místo, o čemž jsem se sama přesvědčila při realizaci projektu, jehož zpracování jsem zvolila jako téma diplomové práce. Podle Matouška (2007) se u nás stala církevní charita nedílnou součástí systému po roce 1989 v době, kdy v rámci deinstitucionalizace sociálních služeb bylo jedním z hlavních inovačních trendů vytváření alternativ k tradičním formám péče, což bylo provázáno nástupem nestátních – tedy i církevních - organizací do oblasti sociální práce.

V období změn po roce 1989 se naše společnost musela začít vyrovnávat s nárůstem nových nebo do té doby ne tolik akcentovaných sociálně patologických jevů, mezi něž patří i drogová problematika. V pomoci jedincům závislým na užívání návykových látek má sociální práce své nezastupitelné místo. Nešpor (1996) uvádí, že je konkrétní podpora nezbytná především u klientů ze znevýhodněných socioekonomických podmínek, kteří se mnohdy nechtějí sami zabývat z jejich hlediska méně významnými problémy. Dále Nešpor zdůrazňuje potřebu poskytnutí podpory i lidem z okolí závislých, jejichž situace bývá často velmi složitá.

Reakcí na drogovou problematiku je na poli sociální práce i vznik a rozvoj nových povětšinou neústavních forem přístupu ke klientům, jakými jsou například streetwork či terapeutická komunitní péče pro léčbu závislosti.

Právě tyto formy sociální pomoci jsou hlavní náplní činnosti výše zmiňované organizace, která přišla s ideou využití krátkých tematických videonahrávek pro facilitaci sociálně terapeutické práce s klienty.

1.1 Problematika závislosti na návykových látkách

1.1.1 Pělení drog

Přesto, že se jedná o návykové látky, hovoříme u tabáku a alkoholu o tzv. legálních drogách. I u nich víme, že v sobě nesou potenciál velkého nebezpečí vzniku závislosti, která může být ničivá.

U kokainu, heroinu, pervitinu, extáze a dalších drog nelegálních není o jejich konečných destruktivních účincích na jedince a jeho okolí nejmenších pochyb. Přesto s nezmenšenou intenzitou negativně ovlivňují životy mnoha lidí na celém světě. Klienty komunity, ve které bylo prováděno výzkumné šetření, jsou jedinci závislí na alkoholu i na nelegálních drogách.

Nejčastěji užívané nelegální drogy dělíme podle jejich původu, s tím spojených účinků na lidský organismus a způsobu a míry vytvoření si fyzické a/či psychické závislosti. Minařík (2013) z organizace Sananim uvádí, že při rozvinuté závislosti už není významné ani tak to,

co látka sama způsobuje, jako spíše efekt, který od ní očekává uživatel. Rozhodující pro účinek drogy jsou jí vyvolané změny nervového systému. Dočasné a vratné nebo trvalé a nevratné či vratné jen částečně.

Dle účinků na psychiku pro danou látku nejcharakterističtějších v obvykle užívaných dávkách dělíme látky na psychostimulancia, mezi něž patří kokain, pervitin, amfetamin, crack a extáze, které zvyšují jedincovu psychickou i fyzickou aktivitu. Po vysazení aktivita rychle klesá a nastupuje únava. Menší dávky dokáží navodit pocit síly a energie, vysoké dávky mohou způsobit toxickou psychózu a nemocný může být sobě i svému okolí nebezpečný. Závislost na stimulačních látkách je pouze psychická. Tlumivé látky také vyvolávají závislost psychickou, obvykle ale i tělesnou. Patří mezi ně opiody jako například heroin či buprenorfin, dále rozpouštědla a alkohol a také psychofarmaka. Účinky těchto látek na organismus jsou v malém množství zklidňující, vyšší dávka navodí spánek a dávky vysoké způsobí hluboké bezvědomí, ochromí mozková centra řídící základní životní funkce a mohou tak přivodit i smrt. Podle Minaříka (2013) může k ohrožení života jedince i lidí z jeho okolí dojít i v případě tzv. bad tripu při užití některého z halucinogenů, k nimž řadíme cannabinoidy (marihuanu a hašiš), LSD a psilocybin. Tyto drogy asi nejvýrazněji mění vnímání reality, které může být při dobrém settingu velmi pozitivní, v opačném případě ale místo obohacujícího zážitku přichází hororová ztráta kontaktu s realitou, která může přinést i nevratné změny s trvalými následky. Rizika spojená se špatným průběhem intoxikace jsou velmi varující, závislost ovšem obvykle na psychedelika nevzniká.

1.1.2 Faktory a příčiny ovlivňující vznik závislosti

Na vzniku závislosti se podílejí různé faktory. Existuje několik modelů závislosti, které už samotný výraz „závislost“ vymezují s důrazem na jiné aspekty dané problematiky. Robert West (2016) analýzou a sloučením podstatných prvků nejrůznějších definic dospěl k tomu, že závislost je „opakovaná silná motivace k úmyslnému chování postrádajícímu jakýkoli význam z hlediska přežití, získaná na základě praktikování takového chování, s výrazným potenciálem pro nezamýšlenou újmu“ (West, 2016, s. 22). Podle Westa vzniká závislost na základě buď preexistujících nebo získaných charakteristik, které v kombinaci s faktory okolního prostředí jedince motivují uchýlovat se ke vzorcům špatného chování. U každého z popisovaných modelů závislosti West uvádí možnosti intervence a prevence, které jednotlivé pohledy nabízejí. Ať už se jedná o teorie zaměřené na automatické procesy, teorie procesu změny, reflexivní volby, teorie usilování o dosažení určitého cíle, integrativní teorie či teorie neurobiologické. Biologické teorie slouží podle Westa především pro vývoj nových preparátů

k léčbě závislostí, teorie usilování o dosažení určitého cíle shledává možnosti intervence v omezování přístupu ke zdrojům potěšení a rozvíjení schopností sebekontroly a například teorie automatických procesů vidí jako hlavní cíl intervence rozvolnění asociací mezi podněty a odměnou či podněty a chováním.

West (2016) se snažil o definování přístupu k závislostem obecně. Budeme-li se zabývat konkrétně alkoholovou závislostí, za základní faktor podílející se s největší pravděpodobností na jejím vzniku označuje Heller (2011) genetickou transmisi v kombinaci s postojí okolí, dostupností drogy a osobnostním nastavením jedince při současném působení průběhových mechanismů, jakými jsou vznik a opakování situací účinku a uspokojení díky návykové látce a absence jiných stejně žádoucích možností. Za rozhodující ve vývoji závislosti pak Heller považuje toleranci (postupné zvětšování dávky pro dosažení typické reakce) a kontrolu (schopnost reálného vyhodnocení situace z hlediska osobních a společenských potřeb), dva prvky, které se v jednotlivých stádiích mění.

Podle Pecinovské (2011) jsou příčiny vzniku závislosti jednak vnitřní, tedy psychologické a biologické, a jednak vnější, tedy sociální. Rychlost vypěstování závislosti souvisí s dispozicemi jedince, mezi něž řadíme například věk začátku požívání alkoholu. Čím dříve začíná jedinec pít, tím dříve se u něj objevuje syndrom závislosti, pro jehož diagnózu je rozhodující to, že se během posledního roku objevily alespoň tři z následujících jevů: craving, neboli bažení, což je silné nucení požití látky, které není ovlivnitelné vůlí. Dalším jevem jsou potíže s kontrolou užívání látky, jejíž obnovení není u rozvinuté závislosti možné, a somatický odvykací stav, který se objevuje při poklesu hladiny látky v těle. Dalšími sledovanými jevy jsou dle Pecinovské (2011) změna tolerance, postupné zanedbávání dřívějších potěšení kvůli droze, či pokračování v užívání přesto, že jde o činnost pro jedince i jeho okolí evidentně škodlivou. V případě, že je podmínka pro naplnění diagnostického kritéria syndromu závislosti splněna, dochází při vysazení látky k odvykacímu stavu, který pramení z narušení závislé homeostázy, a jehož začátek, průběh i konec je závislý na velikosti dávky před abstinencí a na typu užívané látky.

Matoušek, Kodymová a Koláčková (2010) uvádějí, že míra závislosti na droze se dá vyjádřit podle intenzity, frekvence a následků jejího užívání. Je-li droga užívána nepravidelně a pouze občas, jedná se o experimentální užívání, které nemusí mít žádné následky. Příležitostné užívání drogy se vyznačuje pravidelností, ale nedochází k užívání častěji než jednou týdně, většinou ve volném čase jedince. Následky se objeví jen bezprostředně po aplikaci. Pokud uživatel bere drogu častěji než jednou týdně a tento fakt se stává součástí životního stylu, hovoříme o pravidelném škodlivém užívání. To se už také projevuje škodlivými účinky. Je-li užívání pravidelné a ovlivňuje soukromí nebo pracovní život člověka a objevují-li se

zdravotní důsledky , jde o problémové užívání drogy. Závislost na droze jako poslední pátý stupeň se projevuje vyšší tolerancí, trvalou touhou po droze a velkými psychickými, fyzickými i sociálními problémy.

Závislým na užívání návykových látek se může stát kdokoli, jak je ostatně patrné i z výzkumného vzorku k této diplomové práci, který je složen z osob patřících k běžné klientele léčebné terapeutické komunity pro závislé. Žádný prototyp člověka předurčeného k závislosti neexistuje. Existují pouze určité faktory, které zvyšují riziko jejího vzniku. Jedná se o faktory sociální, psychologické i biologické. Se všemi těmito vlivy sociální práce počítá, těžiště její působnosti je ale v oblasti klientova sociálního prostředí.

1.2 Specifika užívání návykových látek v kontextu sociálního prostředí

„K užívání drogy dochází v určitém systému“ (Bém a Kalina, 2003, s. 275). Vztahy v tomto systému znázorňuje bio-psycho-sociální model pomyslným trojúhelníkem, jehož jednotlivými vrcholy jsou droga, člověk a prostředí. Prostředím myslíme vše, co nás obklopuje, tedy společnost (její vztah k drogám, normy, postoje, výkonová orientace, její dezorganizace), rodinu (hodnotový systém, výchova, citovost) a vrstevnickou skupinu (normy, móda, životní styl).

Interakce mezi jedincem a prostředím, které na člověka klade určité požadavky, na něž on musí reagovat, je zásadním momentem lidské existence. Prostředí a jedinec by v ideálním případě měli být v rovnováze. Pokud tomu tak není a lidé požadavkům prostředí nejsou schopni dostát, je náplní sociální práce podpořit zvládnání problematických důsledků této interakce (Navrátil, 2003). Závislí klienti se často ocitají v situaci, kdy nároky společnosti nechápou a neumějí se s nimi vypořádat.

V kontextu drogové problematiky je otázka na psychickou a sociální odolnost a zdatnost, jíž jedinec disponuje, a kterou může využít k vyrovnání se s případnými těžkostmi, zásadní. Frouzová (2003) uvádí, že drogy jsou pro lidstvo v posledních padesáti letech důležité, protože zasahují mimo jiné i do zrání a rozvoje psychické struktury jedinců. Přidáme-li k tomuto tvrzení zkušenosti z běžného života, můžeme, domnívám se, předpokládat, že kombinace určitého vývojového stadia, v němž se jedinec nachází, a problémů vznikajících tlakem společnosti na žádoucí chování, může být jedním ze spouštěčů rizikového užívání návykových látek.

Jako další dvě úrovně, do jejichž procesů v současné společnosti drogy zásadně zasahují, uvádí Frouzová (2003) socializaci s akulturací a hledání dalších rozměrů a smyslu lidské existence.

Téma spirituality se v souvislostech s drogovou závislostí objevuje poměrně často, ať už v historickém kontextu užívání omamných látek při náboženských rituálech, nebo v potřebě současné společnosti nalézt odpovědi na otázky po smyslu života, které některým jedincům dává droga. Spiritualita je v každém případě poslední dobou dávána do spojitosti s pozitivními postoji ke zdraví a chování. (Nešpor, 2006). „Ve střetu s každodenní realitou se často musíme ptát po smyslu věcí a událostí, po smyslu našeho života, po tajemství života a smrti. Spíše tušíme, než víme, že existuje něco více než to, o čem se můžeme přesvědčit svými smysly, něco, co nás přesahuje“ (Dočkal, 2008, s. 63). I zkušenost z terapeutické komunity pro léčbu závislostí využívající krátké videonahrávky, která pracuje s nabídkou duchovní pomoci, vede k zamyšlení nad možnými výhodami poskytnutí i jiných než pouze materiálních výhodisek pro život bez závislosti.

Pokud jde o zasahování drog do procesu socializace, Frouzová (2003) poukazuje na to, že současná společnost se rychle mění, a je proto čím dál těžší se v dnešní sociální realitě orientovat. To může u některých jedinců vést ke stažení se do užších, na socializaci ne tak náročných společností, v nichž mohou být návykové látky dokonce jakýmsi kultovním symbolem sounáležitosti s určitou sociální skupinou vyznávající specifický životní styl.

Ke ztotožnění se s drogovou subkulturou a zařazení se do ní dochází často také proto, že jinde je člověk na drogách odmítán jako nepřijatelný, což ovšem vede obvykle k ještě rychlejšímu přijetí společensky nežádoucích způsobů chování.

O drogové subkultuře hovoří Matoušek a Kroftová (2003) v souvislosti s kriminalitou a tzv. stabilními a nestabilními delikventními skupinami mládeže. Ty vycházejí z živné půdy vrstevnických skupin mladých lidí, kteří jsou následkem rozvolňování nefunkčních rodin vrženi do víru nekoherentní společnosti, v níž ne všichni mohou najít své uplatnění a naplnění vlastních představ o bohatém životě legální cestou. Matoušek má pro mladé jedince, kteří nedisponují potřebným sociálním ani finančním kapitálem a jsou tak nuceni hledat si jiné způsoby dosažení žádoucího společenského úspěchu, označení „společensky hendikepovaní dospívající“ (Matoušek, 2003, s. 85). Do tzv. drogové subkultury někteří autoři řadí jedince, kteří neuspěli ani v integrovaných kriminálních skupinách (což jsou skupiny vznikající v prostředí akceptujícím delikventní normy chování), ani ve skupinách neintegrovaných vznikajících v nestabilním, násilnickém prostředí. Outsideři propadnutí u společnosti většinové i společnosti delikventní se žijí obvykle prostitucí, žebráním, drobnými krádežemi a vzájemně se posilují právě jako členové skupin náležejících k drogové subkultuře.

Zajistit si patřičný obnos potřebný pro život se závislostí přitom není vůbec jednoduché. Týdenní výdaje člověka závislého například na heroinu se mnohdy pohybují v částkách i několikanásobně převyšujících průměrný měsíční plat (Matoušek a Kroftová, 2003). Vysoká finanční náročnost závislosti na návykových látkách je také jedním z mnoha problémů, které jako přílivová vlna zasahují rodiny, v nichž je některý z členů uživatelem drog (Barnardová, 2011). Se zoufalstvím, strachem, bezmocí, osaměním a bolestí se sociální pracovníci a další profesionálové setkávají především u rodičů dětí, které upadly do závislosti.

Poněkud jiná je situace v domácnostech, kde je naopak uživatelem návykové látky rodič. Děti drogově závislých rodičů jsou často vystavovány fyzickému násilí a týrání. Ze strany rodičů dochází k zanedbávání, zneužívání, narušení přiměřeného vývoje, k psychické deprivaci a k negativnímu ovlivňování emocionálních vazeb mezi rodiči a dětmi. Drogy jsou také jednou z nejčastějších příčin umístění dětí do náhradní péče.

Barnardová (2011) dále uvádí, že i přesto, že nelze s určitostí říci, proč se některé dítě stane závislým na užívání návykových látek a jiné ne, lze jistě konstatovat, že bezprostřední blízkost drog nepochybně v případném zahájení drogové kariéry jedince významnou roli hraje. Stejně jako kvalita vztahů v rodině a míra rodičovského dohledu.

Na druhou stranu je třeba zdůraznit, že dysfunkční rodina vznik sociálně patologického chování sice ovlivňuje významně, nicméně mladiství delikventi a závislí pocházejí i z rodin zdánlivě funkčních žijících na vysoké socioekonomické úrovni. V takovém prostředí je často kladen důraz na materiální hodnoty a děti bývají následkem chladných vztahů a nedostatku jiné než finanční pozornosti rodičů citově deprivované.

Jednou z priorit sociální práce je i z výše uvedených důvodů podle Bednářové a Pelecha (2000) práce s rodinou a zapojení dětí a mládeže z rizikového prostředí do pro ně akceptovatelných volnočasových programů a aktivit.

Není to ale samozřejmě zdaleka jediná metoda, pomocí které se sociální pracovníci snaží podporovat lidi ohrožené závislostí nebo závislé, aby se vypořádali s projevy i důsledky nepříznivé situace. S postupným fyzickým, psychickým i sociálním úpadkem osobnosti uživatele drog, ale i se zdrcujícími dopady, které má závislost na jedincovu rodinu a jeho okolí.

Přičemž závislost na alkoholu a na nealkoholových drogách mají, jak uvádí Vágnerová (2012), poněkud rozdílné sociální důsledky. Ty vycházejí z různých se postojů společnosti k oběma skupinám drog i z odlišných charakteristik skupin uživatelů.

Alkoholici jsou častěji věkově starší s vlastní rodinou i profesí. Typickými důsledky závislosti na alkoholu jsou proto právě změny v profesních a rodičovských rolích, jejichž plnění alkoholik postupně přestává zvládat. Dochází k devastaci jeho nové rodiny (nikoli té

primární), narušení vztahů s partnerem i dětmi a snížení sociálního statusu celé rodiny. Ta strádá i materiálně a psychicky a následně se může rozpadnout úplně. Závislý jedinec tak zůstává sám, za této situace ještě více pije a dále chátrá. Neléčený alkoholik často končí jako bezdomovec bez schopnosti se o sebe postarat.

Konzumaci nelegálních drog společnost odmítá více než požívání alkoholu. Proto je i odmítavější k drogově závislým, které má tendenci izolovat a stigmatizovat. Rychlejší vznik závislosti a negativních osobnostních změn s tím souvisejících přispívá k obavám a z toho plynoucímu odporu společnosti, která tím ale urychluje „narkomanovu“ identifikaci s drogovou subkulturou jako jedinou společností, která není z jeho pohledu složitá a nepřátelská. Drogově závislí jsou většinou lidé mladí, kteří ještě nezaložili vlastní novou rodinu, proto jejich závislost devastuje především rodinu původní. Zatím si obvykle nestihli vybudovat ani žádnou profesní dráhu. Následkem užívání návykových látek bývají vyloučeni ze škol, proto nemají v pozdějším věku žádnou pracovní kvalifikaci. Jedním z důsledků drogové závislosti je tak trestná činnost související s nemožností najít si zaměstnání, setrvat v něm a především s velkou finanční náročností, kterou obstarávání potřebných dávek drogy obnáší. I lidé závislí na psychoaktivních látkách končí jako jedinci odkázaní na pomoc svého okolí, případně sociálních pracovníků.

2 PRINCIPY A CÍLE SOCIÁLNÍ PRÁCE S UŽIVATELI NÁVYKOVÝCH LÁTEK

O ucelené definování principů sociální práce s jedinci závislími na užívání návykových látek se výrazně zasadil Navrátil (2003) zdůrazněním nutnosti systematických znalostí o závislostech, o člověku a o společnosti i s jejími systémy, a nutnosti systematického sebepoznání a víry v důstojnost a hodnotu každého člověka bez ohledu na jeho aktuální situaci a užívání drog. Cílem intervence sociální práce by měl být klient i jeho sociální prostředí. V podpoře a pomoci jedincům užívajícím návykové látky je nanejvýš žádoucí zaměřit se nejen na zjevné problémy jednotlivce jako takového, ale věnovat pozornost i systémovým souvislostem jeho situace a jeho sociálním vazbám. Přístupem univerzálně vhodným při práci s danou klientelou je motivační rozhovor. Jedná se o soubor komunikačních postupů cíleně zaměřených na vyvolání změny v jedincově chování.

Vymezením dalších principů, mezi něž počítá například odstranění bariér včasné pomoci a zabránění odloženému využívání služeb, přispívá ke snahám o definování funkčního systému práce s drogově závislími i Kalina (2015). Máme na mysli například premisu, že s klientem se dá pracovat vždy a není žádoucí vyčkávat, až bude motivován k léčbě vážnými zdravotními či jinými problémy. Nebo, že včasná intervence je vhodnější, než opožděné léčení. Že dokonce i nedobrovolná léčba má svůj smysl. Především proto, že každá klientova chvíle bez drogy může znamenat impulz ke změně jeho postoje k životu i k sobě samému. Kalina (2015) definuje i princip stojící na tvrzení, že co je účinné, musí být i dostupné, co je dostupné, musí být i účinné, proto je třeba podporovat a zpřístupňovat účinné postupy a zároveň upozadovat postupy, u nichž účinnost není ověřena. Dalším principem je zabránění tzv. fenoménu otáčivých dveří. K naplnění tohoto principu je podmínkou dlouhodobá komplexní péče a dotažení léčby až do konce. I z důvodu předejití relapsu, který ale v současné době už není viděn jako selhání klienta, nýbrž jako fenomén, jenž k léčbě závislosti patří a s nímž je třeba počítat. Přesto je dle Matouška, Kodymové a Koláčkové (2010) žádoucí pro prevenci relapsu udělat maximum a to především dodržením tzv. léčebného kontinua ve smyslu klientova absolvování i programu následné péče.

Právě nabídka možnosti pokračování pobytu a dalšího navazujícího sociálně terapeutického programu pro klienty, kteří projdou základním léčebným programem, je jednou ze služeb, které nabízí i organizace PV spolupracující na výzkumném šetření k této diplomové práci.

2.1 Legislativní rámec sociální práce s klienty závislími na užívání návykových látek

Podoba sociální práce jako takové závisí nejen na jejím vlastním profesním ukotvení, ale je dána i legislativním rámcem zákonů a předpisů.

Základním rámcem je zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Práce s klienty závislími na návykových látkách je ošetřena v § 59, který specifikuje kontaktní centra jako nízkoprahová zařízení, jejichž cílem je osobám ohroženým závislostí na návykových látkách poskytnout ambulantní, případně terénní služby s cílem snižování sociálních a zdravotních rizik spojených s užíváním návykových látek. Dále § 69 o terénních programech, který je definuje jako službu pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek a jiné sociálně ohrožené skupiny, které má aktivně vyhledávat za účelem snižování rizik vyplývajících z jejich způsobu života. Služba může být poskytována anonymně. § 68 o terapeutických komunitách stanovuje poskytnutí pobytové služby zahrnující stravu, ubytování, sociálně terapeutické činnosti, zprostředkování kontaktu se společností a pomoci při obstarávání osobních záležitostí osobám závislým na užívání návykových látek i na přechodnou dobu. Služby následné péče definuje § 64 jako služby určené pro osoby po léčbě v lůžkové péči a to formou pobytových služeb. Sociální rehabilitace je pak definována v § 70 jako soubor specifických činností směřujících k dosažení samostatnosti, soběstačnosti a nezávislosti v centrech sociálně rehabilitačních služeb.

Legislativní rámec pro sociální práci v oblasti problematiky závislostí na návykových látkách zásadně formuje také protidrogová politika státu. Ta se v západních zemích pohybuje mezi liberální a represivní pozicí. Podle Matouška, Kodymové a Koláčkové (2010) vychází Česká republika z přístupu represivního, který doplňuje nejrůznějšími preventivními a léčebnými programy.

Východiska, principy a cíle státní protidrogové politiky jsou obsaženy v Národní strategii protidrogové politiky na období 2010 až 2018 schválené vládou České republiky dne 10. května 2010 usnesením č. 340. Tato strategie navazuje na strategii předchozí, vypracovanou pro období 2005 až 2009, jejíž je v podstatě aktualizací. Vznikla na základě závěrů hodnocení její úspěšnosti a kombinace poznatků současné vědy se získanými zkušenostmi. Nejnovější strategie na dobu devíti let definovala čtyři základní cíle, mezi něž v první řadě patří snížení míry experimentálního užívání drog zejména mladými lidmi. Druhým cílem je snížení míry problémového a intenzivního užívání drog, třetím cílem je snížení rizik spojených s užíváním

drog pro jedince a společnost a cílem čtvrtým snížení dostupnosti drog zejména pro mladé lidi.

Matoušek, Kodymová a Koláčková (2010) spatřují uplatnění sociální práce v naplňování všech čtyř cílů. Jak v oblasti snižování nabídky, tak při snižování rizik, kam patří například přístup snižování rizik, tzv. harm reduction, ale i při snižování poptávky, kde mají své místo léčebné a resocializační programy.

2.2 Prevence v oblasti problematiky závislosti na návykových látkách

S protidrogovou politikou státu úzce souvisí i tematika prevence. Podle Miovského (2015) má prevence obecně splňovat určité základní charakteristiky. Mezi ně patří především komplexnost a kombinace mnohočetných strategií. Tato charakteristika vychází z bio-psycho-sociálního modelu a výčtu rizikových faktorů, z kteréhožto základu vyplývá, že příčiny rizikového chování jsou různorodé, a proto je nutné koncipovat preventivní programy jako souhrn více faktorů a koordinovanou spolupráci různých institucí. Další charakteristikou prevence je kontinuita působení a systematickosti plánování. A dále je třeba dbát na cílenost a adekvátnost a také na propojenost preventivních programů užívání různých druhů látek i s alkoholem a tabákem.

Pokud jde konkrétně o primární prevenci, její cíle spatřuje Radimecký (2007) v předcházení užití drogy nebo oddálení prvního setkání s návykovou látkou případně ovlivnění chování cílové skupiny takovým způsobem, aby pokud začne drogy užívat, užívala co nejméně rizikově. Cílovou skupinou je ta část populace, která s návykovými látkami zatím nemá žádnou zkušenost. Primární prevence má skupinový charakter. Jejím smyslem je vytvoření takového povědomí ve společnosti, které neshledává užívání drog akceptovatelnou a pozitivně přijímanou formou chování mladých lidí.

Základním východiskem pro programy specifické i nespecifické primární prevence by měla být podle Skalíka (2003) aktuální společenská situace. Pole působnosti nespecifické primární prevence spatřuje ve formování širšího sociálního kontextu, specifická primární prevence se zabývá konkrétními společenskými fenomény. Snahou preventivních programů by mělo být snížení počtu mladých lidí závislých na návykových látkách a vytváření protidrogových postojů ve společnosti obecně i v daných cílových skupinách. Následkem ovlivňování postojů jedinců i skupin žádoucím směrem by pak mělo dojít ke změně chování v celé oblasti

drogové problematiky. Jak dále Skalík (2003) uvádí, specifická primární prevence působí ve třech základních úrovních. V makroprostředí (velké skupiny, masový charakter), mezoprostředí (lokalita, skupina) a mikroprostředí (přesně definované cílové skupiny). Prevence na úrovni mikroprostředí je považována za nejefektivnější. Je prováděna formou besed, přednášek, komponovaných pořadů, dlouhodobých programů nebo klasických vrstevnických skupin.

Strategie tzv. peer programů využívá primární prevence především u nejrizikovější skupiny ze všech, na něž jsou programy primární prevence cíleny - u populace mladých lidí ve věku 13 až 19 let. V tomto období adolescence je podle Skácelové (2003) jedním ze základních rizikových faktorů pro začátek experimentování s drogou tlak vrstevníků. A právě na principu zapojení předem připravených vrstevníků do formování a žádoucího ovlivňování postojů mladých lidí jsou vrstevnické programy primární prevence založené. Jsou to programy velmi náročné na metodiku i přípravu tzv. peerů, jsou ale zároveň vyhodnocovány jako efektivní. V oblasti drogové problematiky tak mají v primární prevenci své specifické místo.

Sekundární prevence se snaží včasnou intervencí, poradenstvím a léčebnou péčí předcházet rozvoji nebo přetrvávání závislosti u jedinců, kteří už zkušenosti s drogou mají.

Terciární prevence se snaží zmírnit trvalé osobnostní poškození uživatele návykové látky pomocí následné péče a sociální rehabilitace. Sociální rehabilitace má klientovi pomoci v maximálním zlepšení jeho celkového zdravotního stavu, motivovat jej v udržení abstinence a podpořit jej ve znovuvytvoření vlastního života bez drog. Přesto, že panuje obecná shoda na tom, že čím delší je klientův kontakt s psychosociálně orientovanou službou, tím větší a trvalejší změny klient dosáhne, je třeba mít podle Dvořáka (2003) stále na paměti, že určení a udržení hranic klientova provázení sociálním pracovníkem je zvláště u jedinců se závislostí nesmírně důležité.

I organizace PZ působí ve všech třech oblastech prevence. Ve školách s žáky v rámci primární prevence pracují školení lektoři, kteří jsou sami bývalými uživateli a mohou tak drogovou problematiku přiblížit velice reálně. Kromě této činnosti se PZ v Dětských centrech podílí výrazně i na sekundární prevenci prací s neorganizovanou rizikovou mládeží v programech zaměřených na zdravý životní styl, zvládnutí základních dovedností a životní perspektivu. Poradenství a podporu poskytuje PZ i v rámci terciární prevence ve věznicích a ve svých střediscích.

3 DRUHY SLUŽEB A ZAŘÍZENÍ URČENÝCH K LÉČBĚ ZÁVISLOSTÍ

Péče o uživatele návykových látek má v České republice poměrně dlouhodobou tradici, o jejíž fungování se ve velké míře zasloužila osobnost úzce spjatá s Pražskou vysokou školou psychosociálních studií. Jaroslav Skála byl průkopníkem skupinové a komunitní práce u nás. V roce 1948 založil v Praze u Apolináře první specializované zařízení pro léčbu alkoholových závislostí. Skála (2003) viděl podle svých slov vedle léčby emetinem a používání Antabusu jako hlavní metodu protialkoholní léčby psychoterapii ať už skupinovou nebo komunitní. Matoušek (2011) zmiňuje inspiraci pro tento model anglickým modelem Maxwella Jonese a uvádí, že v rámci veřejného zdravotnictví na některých místech fungují tyto „skálovské terapeutické komunity“ dodnes. Podle jejich vzoru vznikala v začátku druhé poloviny 20. století podobná pobytová zařízení po celé republice. Posléze se k nim přidaly ambulantní ordinace a v roce 1978 založil Jaromír Rubeš Středisko drogových závislostí, z něhož se po roce 1989 stalo první nestátní zdravotnické zařízení pro léčbu nealkoholových závislostí Drop-In.

Počet „skálovských komunit“ sice po roce 1989 klesl, ale díky nastoupenému procesu deinstitucionalizace docházelo k rozvoji nevládní charitativní činnosti a tím i k přirozenějšímu poskytování podpory a pomoci. Současně s tím, byla snižována administrativa a posilována vzájemná koordinace činnosti zařízení vládního a nevládního sektoru.

Vedle psychiatrických léčeben, jak uvádí Radimecký (2006), tak začínají podobné služby v méně formalizované a v poněkud pestřejší a strukturovanější formě nabízet po roce 1989 například i terapeutické komunity.

V první polovině 90. let 20. století se tak spektrum péče postupně rozšiřovalo o další nestátní neziskové organizace a zařízení, která reagovala na potřeby klientů a rozvoj léčebných a terapeutických metod. Ve druhé polovině 90. let docházelo k dalšímu profilování systému nabídky služeb a programů, který v současné době disponuje poměrně širokým spektrem služeb od terénních programů, přes ambulantní, pobytovou až po doléčovací péči.

Zvláštní místo v systému péče mají detoxifikační jednotky, které slouží ke zvládnutí odvykacích stavů a intoxikace. Mohou sem přicházet uživatelé nízkoprahových zařízení i ti, kteří se chystají nastoupit do intenzivnějšího léčebného programu ambulantní, krátkodobé či střednědobé ústavní léčby nebo do terapeutických komunit s dlouhodobým pobytem. Detoxifikační jednotky jsou vhodné pro klienty, pro něž není bezpečná detoxifikace v domácím prostředí, ale zároveň jejich stav nevyžaduje intenzivní péči například na

anesteziologicko-resuscitačním oddělení. Důvodem pro detoxifikaci může být klientova nebezpečnost pro okolí či sebe sama, snaha připravit jej pro nějaký další stupeň léčby nebo pro lékařský zákrok vyžadující následný pobyt v nemocnici či potřeba vyloučit jinou duševní chorobu. Dle Nešpora (2003) někdy uživatelé vyhledají detoxifikaci „jenom“ z důvodu snížení tolerance vůči droze, což ovšem některé jednotky omezují tím, že přijímají pouze klienty se zajištěným dalším programem léčby. Detoxifikační jednotka poskytuje farmakologickou léčbu akutní intoxikace, odvykacích stavů, psychiatrických stavů vyvolaných užíváním návykových látek a tělesných komplikací. Součástí nabídky služeb je i psychoterapie a sociální práce.

V této souvislosti je třeba se opět vrátit k Jaroslavu Skálovi. V roce 1951 založil první záchytnou stanici pro intoxikované osoby. Jak sám Skála (2003) uvádí, původně se jednalo pouze o tříletý experiment v oblasti prevence a intervence alkoholismu. Z noční ambulance se postupně stala stanice s nepřetržitým provozem, která sloužila i jako „živé motivační učení“ pro jedince léčené u Apolináře, kteří zde mívali tzv. příslužby. Díky propojení záchytné stanice s protialkoholními poradnami, kam sociální pracovnice posílaly protokoly o přijetí pacientů, kteří byli následně poradnou kontaktováni, se postupně zvyšoval počet pacientů dobrovolně nastupujících ústavní léčbu v Praze u Apolináře.

3.1 Terénní a ambulantní sociální práce s uživateli návykových látek

Na pomyslném začátku cesty současným systémem péče o uživatele drog stojí terénní programy, které jsou součástí programu harm reduction. Orliková (2009) za jejich cíl označuje snižování zdravotních a sociálních rizik spojených s užíváním drog u lidí, kteří nemají zájem na změně či léčbě. Programy harm reduction jsou provozovány buď přímo na ulicích nebo v tzv. nízkoprahových kontaktních centrech, v nichž má klient zpravidla možnost dát si polévku, čaj, osprchovat se nebo si vyprat prádlo, přičemž služby jsou koncipovány tak, aby je mohl využít kdokoli, kdykoli, bez dokladů a bezplatně. „Kontaktní práce je mnohem více než jen stardandizovaným systémem péče s jasně definovanou strukturou. Popisovaný druh sociální činnosti je způsobem pružně orientované podpory, pomoci a intervence“ (Klíma, 2004, s. 389). Terénní práce neboli streetwork je ještě blíže klientům než ostatní služby, protože potřebné aktivně vyhledává, vydává se za nimi do terénu, do jejich prostředí a tam jim nabízí podporu v situacích, do nichž se svým rizikovým způsobem života dostávají. Hrdina a

Korčišová (2003) uvádějí, že terénní služba je často vůbec první službou, se kterou se uživatelé setkávají. Cílovou skupinou terénních programů jsou totiž jedinci z tzv. skryté populace, kteří mají minimální nebo téměř žádnou motivaci vyhledat pomoc a řešit svou situaci. Patří mezi ně tzv. experimentátoři (mladí lidé v počátcích drogového experimentování), děti ulice (přechodně mohou pobývat v drogových bytech a mohou se nacházet ve všech fázích závislosti), pravidelní i problémoví uživatelé drog. Na ty všechny se zaměřuje streetwork a snaží se s nimi navázat kontakt a vztah postavený na vzájemné důvěře (Hrdina a Korčišová, 2003). Terénní programy obvykle zajišťují výměnný program jehel a stříkaček. Orlíková (2009) popisuje výměnný program tak, že klient přinese své použité „nádobíčko“, které je následně odborně zlikvidováno a za něj dostane nový zdravotnický materiál, čímž se zamezuje odhazování jehel a stříkaček a jejich používání více jedinci po sobě. Terénní pracovník také poskytuje informace o méně ohrožujících způsobech aplikace drog, základní zdravotní ošetření a poradenství v záležitostech sociálně právních. Za důležitou pro terénní práci označují Bednářová a Pelech (2000) skutečnost, že streetwork zásadně řeší problémy svých klientů, nikoli problémy, které klienti působí svým rizikovým chováním společnosti. Důležitým faktem v práci streetworkera je i to, že pracuje na území klientů, kde musí dodržovat jejich pravidla. Přesto si na tomto území musí vydobýt své místo a definovat svou identitu. První fáze práce je označována jako seznamovací, pokud se jí podaří zvládnout, následuje navazování osobních kontaktů, vytváření vztahu a práce na změně klientova chování. Málokdy ale v praxi dojde k tomu, že by spolu klient a pracovník absolvovali fáze všechny, satisfakcí pro streetworkera jsou tak obvykle i malé dílčí úspěchy, které ovšem mohou v konečném důsledku znamenat pro klienta velkou podporu. Organizace PZ provádí tento druh terénní práce především v tzv. kavárnách a čajovnách. Tato místa jsou mezi rizikovou mládeží v daných lokalitách známá nabídkou základní materiální pomoci i duchovní podpory.

Dalším pomyslným stupínkem v pořadí jsou ambulantní programy. Tento způsob léčby klade na závislého už jisté nároky. Měl by docházet do zařízení nejméně dvakrát až třikrát týdně po dobu minimálně tří měsíců. Délka léčby i četnost návštěv je předmětem smlouvy mezi poskytovatelem a uživatelem. Program probíhá, aniž by byl klient vyčleněn ze svého prostředí, proto je ale možný pouze u jedinců s vhodným sociálním a rodinným zázemím.

Na půli cesty mezi ambulantní a pobytovou léčbou jsou denní stacionáře. Kalina (2003) specifikuje jejich klienty jako ty, kteří sice mají kde bydlet, neměli by ale být přes den doma sami a přitom nepotřebují lůžkovou léčbu. Denní stacionáře fungují v pracovních dnech a poskytují například ošetrovatelskou, sociální, psychoterapeutickou a rehabilitační péči. Podstatou je strukturovaný program s přesným časovým rozvrhem, souborem pravidel a

sankcí a vyváženou skladbou aktivit léčebných, pracovních, sportovních apod. Podle Kaliny (2003) je program intenzivní a komplexní vyvažující svým účinkem rizika plynoucí z toho, že klient zůstává ve svém původním prostředí. Délka trvání bývá obvykle 10 až 14 týdnů s možností prodloužení dle individuální domluvy. Cílem je dosažení a udržení abstinence, změna v sebepojetí, zlepšení sociálního fungování a upevnění dovedností praktického života.

3.2 Střednědobá a dlouhodobá péče o klienty závislé na návykových látkách

Cílem střednědobé ústavní léčby je podle Dvořáčka (2003) trvalá a důsledná abstinence. Tento druh léčby vychází v našem prostředí z apolinářského modelu, který chápe abstinenci jako prostředek k objektivně kvalitnějšímu životu s co nejkomplexnějším znovupřevzetím původních sociálních dovedností a rolí. Při stanovení programu je vždy potřeba co nejlépe zvážit jeho intenzitu a individuální průběh s ohledem na rovnováhu mezi cíli a rizikem relapsu. Tak, aby pacient nebyl zatěžován nepřiměřenými nároky a obavou ze selhání. Základem komplexního programu je strukturovaná léčba orientovaná do několika striktně oddělených fází. Struktura a režim (soubor pravidel) je absolutním základem denního i týdenního rozvrhu. Jeho součástí je například skupinová a individuální psychoterapie, pracovní terapie, edukativní terapie a své místo v něm mají i volnočasové aktivity. Dvořáček (2003) uvádí, že průměrná délka léčby je 3 až 6 měsíců, probíhá v prostředí léčebného společenství psychiatrických léčen a v některých specializovaných odděleních nemocnic. Někdy se pojem střednědobá léčba užívá i pro kratší programy terapeutických komunit.

Terapeutické komunity jsou u nás součástí léčebného komplexu jedné organizace nebo působí jako samostatné organizace dlouhodobé léčby vedoucí k abstinenci a sociální rehabilitaci osob ve středním až těžkém stupni závislosti s návazností na jiná odborná zařízení. Délka programu je obvykle 6 až 8 měsíců, věk klientů se typicky pohybuje mezi 18 a 35 lety (Adameček, Richterová-Těmínová a Kalina, 2003). Pobyt musí být ošetřen smlouvou o poskytnutí služby mezi klientem a poskytovatelem (Špiláčková a Nedomová, 2014). V sociální práci obecně je pojem komunita užíván v několika významech. Vždy jde ale o společenství (Baštecká, 2013) a jedním z významů je právě i označení způsobu skupinové terapie (Šťastná, 2016). Rozvoj tohoto přístupu byl inspirován změnami ve Velké Británii a v USA, kde byl v 60. letech 20. století nastartován proces přesouvání těžiště péče o psychiatrické pacienty z nemocnic do léčebných komunit. Podle Hartla (1997) byly na základě tohoto přístupu koncipovány také

změny v psychiatrické péči u nás, které pak v 90. letech 20. století sloužily jako základ pro komunitní podporu i jiným skupinám potřebných.

Současný model komunit pro uživatele návykových látek bývá definován jako rezidenční program, který k usnadnění psychosociální změny v chování jednotlivce využívá skupiny vrstevníků. Mediátory těchto změn jsou všichni zúčastnění, přičemž hlavním cílem je podpora růstu klientů v získání schopnosti žít bez drog. Tomu také jsou přizpůsobeny všechny aktivity, mezi nimiž nejakcentovanější je sociální učení ve skupině vrstevníků za pomoci terapeutického týmu (Radimecký 2006). „Terapeutická komunita poskytuje komplex služeb, jejichž cílem je celkové zotavení ze zneužívání drog, změna životního stylu uživatele a jeho plnohodnotné zapojení do každodenního života“ (Kozlová, 2005, s. 31).

Mezi základní principy léčebné komunity, které jsou v různých podobách akceptovány i v současných komunitách, patří především spolurozhodování pacientů o chodu komunity a obousměrná komunikace mezi pacientem a personálem (Radimecký, 2006). Vedle tohoto Belmontského modelu demokratických komunit byl inspirací pro fungování evropských terapeutických komunit dnešní doby i model tzv. „svépomocných terapeutických komunit pro uživatele drog“, které vznikaly po roce 1958 v USA. První z nich byla založena bývalým uživatelem Dederichem bez účasti profesionálů a vycházela z filozofie anonymních alkoholiků vnímajících závislost jako nemoc a závislého jako bezmocného.

Od modelu závislosti jako nemoci se ovšem terapeutické komunity podle Radimeckého (2006) posunuly k modelu bio-psycho-socio-spirituálnímu, kde je kladen důraz na profesionalitu a vzdělávání pracovníků, původně konfrontační styl vedení je stále více zaměřován za dialog mezi personálem a klienty a kde se zavádějí nové terapeutické metody. Současné léčebné komunity pro klienty závislé na užívání návykových látek jsou budovány obvykle stranou velkých měst, v menších obcích, kde není tak těžké dostat se do styku s drogami a kde je naopak obtížné je sehnat.

Klienti se v komunitě aktivně podílejí na zajištění jejího chodu, spolurozhodují o postupu jiných klientů do dalších fází léčby a s personálem si obvykle tykají. Komunita mívá ráz velké rodiny, v níž si členové navzájem důvěřují a pomáhají si, která ale díky pracovní, skupinové i individuální terapii a různým zátěžovým aktivitám klade na klienty poměrně velké nároky po psychické i fyzické stránce (Radimecký, 2006). Takto popsáný model odpovídá i chodu a uspořádání terapeutické komunity PZ, samozřejmě s další specifikací danou vnitřním řádem a pravidly konkrétní komunity, která ale odpovídají výše uvedeným charakteristikám terapeutických komunit pro léčbu závislostí obecně.

Na pomyslný konec cesty léčebnou péčí o jedince závislé na užívání návykových látek stavím následnou péči a doléčovací programy, přestože ohledně jejího místa v celém systému péče

panují neshody. Ani její vymezení není úplně jednoznačné a odborníci se neshodují ani v tom, kdy vlastně „doléčování“ (jak bývá následná péče u nás také nazývána) začíná. V širším pohledu totiž lze jen těžko následnou péči oddělit od jiných léčebných aktivit, protože s nároky běžného života se klient může setkávat v průběhu celé cesty systémem. Užší pojetí směřuje tento stupeň péče k intervencím pro klienty po základní léčbě. Klienty následné péče specifikuje Kuda takto: „abstinující osoby s anamnézou závislosti na návykových látkách s doporučenou minimální dobou abstinence 3 měsíce, preference osob, které absolvovaly detoxifikaci a minimálně krátkodobou léčbu (ambulantní či residenční), s náhledem a motivací k dlouhodobé abstinenci“ (Kuda, 2003, s. 208). Hlavními složkami následné péče jsou psychoterapie, prevence relapsu, sociální práce, pracovní aktivity a rekvalifikace, lékařská péče a práce s klientovou rodinou. Rozdíl oproti programům základní léčby je především v intenzitě jednotlivých složek. Podstatným momentem celého procesu údravy je zmenšující se míra podpory klienta a jeho postupné přebírání plné zodpovědnosti za vlastní život.

Pro tuto část ozdravné cesty jedince závislého na užívání návykových látek nabízí komunita PZ následné fáze vlastního programu s nabídkou další pracovní účasti na chodu komunity nebo v jiných aktivitách organizace. Bývalí klienti tak neztrácejí kontakt s komunitou a jí poskytovaným zázemím, přitom ale jsou mnohem samostatnější s vlastní zodpovědností za svůj život.

4 HNĚV A PROBLEMATIKA JEHO ZVLÁDÁNÍ V DANÉ CÍLOVÉ SKUPINĚ

4.1 Hněv a jeho význam pro život jedince

Hněv patří mezi základní emoce. Vybíral (2009) hovoří o sedmi základních emocích, mezi něž náleží štěstí, překvapení, strach, smutek, hněv, znechucení a zvědavost. Podle Plhákové (2007) výsledky výzkumů nasvědčují tomu, že tyto emoce jsou geneticky naprogramované. Citový život, který ale vzniká především v interakci s druhými lidmi a ve vztahu k sobě samému se po narození rychle rozvíjí a velmi brzy se z dispozice k obecnému vzrušení v souvislosti se zráním nervového systému vyděluje rozlišování příjemného a nepříjemného. Ke konci prvního roku života tak kojeneček umí vyjádřit překvapení, smutek, štěstí, odpor, zájem i hněv a ke konci druhého roku života už se výrazně projevují všechny základní lidské emoce, které se od ostatních mentálních stavů liší především svou pozitivně či negativně podbarvenou pocitovou složkou. Nakonečný (2000) definuje emoce jako psychický prafenomén se základním významem pro regulaci chování. Podle Plhákové (2007) se emoce skládají ze tří vzájemně propojených složek, mezi něž patří expresivní chování (mimovolní projev emocí), tělesná složka (fyziologické změny vyvolané hormonální produkcí a aktivací autonomního nervového systému) a subjektivní fenomenologické prožitky, které označujeme jako city. City výrazně ovlivňují naši zkušenost a hovoříme o nich hlavně tehdy, když se naše prožívání odchyluje od svého běžného klidného toku.

V takových případech nastupuje některá z funkcí, které emoce v našem životě plní. Funkce signální člověka předem upozorňuje na to, co je třeba udělat, nebo čeho je vhodné se vyvarovat. Úloha kontrolního zpětnovazebního systému emocí spočívá v tom, že je jedinec průběžně informován o své momentální situaci. Emoce také regulují úroveň fyziologické aktivity a umožňují tak adaptaci člověka na okolí. Především negativní emoce připravují organismus na útok či útěk, což ale koresponduje spíše se životem ve volné přírodě a v současných kulturních podmínkách působí někdy poněkud archaicky. Taková reakce pak může vést k příliš excitovanému jednání a „nadělat více škody než užitku“. Emoce jsou také vyjádřením základních lidských motivů, podporují a posilují proto chování, které vede k jejich uspokojení.

Plháková (2007) uvádí, že hněv vzniká nejčastěji v případech spojených se situací, kdy nám někdo či něco brání v realizaci našich úmyslů. Podle Nakonečného (2000) je hněv vyvoláván především frustracemi životně významných, zejména tzv. ego-vztažných, potřeb. Takové

situace vyvolávají dle Plhákové (2007) pohotovost k agresivním, útočným projevům, k nimž ale může také dojít následkem kumulace každodenních drobných nepříjemností. Hněv bývá vnímán jako subjektivně nelibá emoce, jejíž projevy jsou vzhledem k sociálním souvislostem často tlumeny nebo přesouvány vůči jiným, mnohdy „nevinným“ leč „společensky přijatelnějším“ objektům. Příčinami hněvu bývají především námi subjektivně vnímané situace, v nichž nám někdo z našeho pohledu úmyslně ubližuje. Důsledkem přesvědčení, že se k nám někdo choval nespravedlivě, je pocit křivdy zmiňovaný i ve výzkumném šetření této práce. Pocit křivdy se dostavuje, když nám někdo nepomohl ve chvíli, kdy jsme to nejvíc potřebovali, když nás někdo viní ze situace, za niž nemáme žádnou skutečnou zodpovědnost, když někdo ohodnotí za naši práci někoho jiného. Pocity křivdy budí dva druhy reakcí. Astenickou reakcí je lítost, stenickou pak touha po pomstě a jiných odvetných akcích směrem k osobě, která se dotkla naší sebedůvěry a znevážila naše sebehodnocení.

Hněv byl podle Nakonečného (2000) původně provázen zjevným útokem na překážku. Spojení hněvu a útoku bylo tedy spojením biologicky účelným, neboť se s ohledem na skutečnost, že se jednalo o překážky fyzické, vyznačovalo doprovodnou mobilizací fyzické energie sloužící k poškození nebo zničení protivníka. „Existuje tedy původní biologicky účelné spojení hněvu a agrese“ (Nakonečný, 2000, s. 260). V těchto souvislostech hovoří o svém hněvu i participant v průběhu výzkumného šetření k této diplomové práci, kteří zmiňují potřebu hněvu a následné agrese pro vymezení osobního prostoru v prostředí, kde se nacházeli. „Biologicky adaptivní agrese slouží životu“ (Fromm, 2007, s. 221).

Kast (2010) uvádí, že agrese je záměrné přistoupení k určitému cíli se snahou o změnu. Je to nepřátelské chování se snahou něco poškodit. Agrese motivovaná hněvem má za cíl znovunastolení pocitu naší vlastní hodnoty. Hněváme se, protože nás někdo urazil, překročil hranice mezilidské úcty a tím nás znejistil v našem sebehodnocení. Prožíváme hněv, cítíme napětí nebo úzkost a doufáme, že si díky vlastnímu nepřátelskému jednání přestaneme připadat jako oběti, pocítíme svou sílu a budeme se cítit lépe. Dostáváme se tak ale do spirály násilí, protože původního stavu spokojenosti lze nepřátelským chováním jen těžko dosáhnout, pomsta je totiž následována pocitem provinilosti, který působí na pocit naší sebehodnoty tak, že se ocitáme v ještě větší nejistotě, než tomu bylo v začátku celého procesu. V takovémto rozpoložení není příliš pravděpodobné, že bychom našli nějaké tvůrčí řešení celého konfliktu, hněv tak bude spíše plnit svou funkci protipólu uspokojení.

Hlavním aspektem v bádání o hněvu je útok na koncept já. Hněváme se, když nemáme pocit integrity, necítíme respekt druhých a máme pocit, že musíme nově vymezit své hranice, které někdo pro nás neúnosným způsobem překračuje. Hněváme se ale také, když nás okolí zneužívá, když jsme nejistí ve vztahu, když nám někdo záměrně působí bolest, když někdo

urází a nerespektuje hodnoty, které jsou pro nás důležité. Porušování pravidel, která se my snažíme dodržovat, vnímáme jako nespravedlivé a hněváme se. Rovněž v nás probouzí hněv každodenní shon a zklamání. Hněv je tak pro nás zdrojem energie a motivace ke změně situace, kterou vnímáme úkorně. „Smyslem hněvu je změnit situaci tak, aby byla vždy znovu možná sebezáchova a vlastní rozvoj, jak to jen lze, a to v dialogu s druhým člověkem, který usiluje o totéž“ (Kast, 2010, s. 27).

4.2 Zvládání hněvu

Podle Nakonečného (2000) vystupuje v mysli hněv jako vědomí zaplavující afekt, v jehož zajetí se daný jedinec těžko kontroluje a koncentruje, jeho myšlení je nekoherentní a regresivní a jeho projevy jsou celkově na primitivní úrovni. Podle Kast (2010) intenzivní hněv prožíváme jako vztek. Někteří lidé mají ke „vztekaní se“ větší sklony, které bývají způsobeny endokrinní stigmatizací v možné kombinaci s dědičností. V souvislosti s bezmocným vztekem hovoříme dokonce, tak jako ve výzkumném šetření k této práci, o výbuših vzteku. Hněv a vztek jsou emoce spojené s velkým množstvím energie.

Odreagovaný hněv pak přináší tzv. katarzní efekt, díky němuž se následně snižuje tendence k dalšímu vzteklému chování. Naproti tomu potlačování agrese spojené se vztekem udržuje jedince ve velkém vnitřním napětí, které má nežádoucí psychické následky, může vést k nejrůznějším psychosomatickým obtížím, návalům neodůvodnitelného hněvu a depresím. Narušuje také fyziologickou rovnováhu organismu. Everson, Goldberg a Kaplan (1998) uvádějí, že se jim „podařilo na základě čtyřleté studie copingových strategií zvládání hněvu u mužů středního věku prokázat dlouho předpokládanou, ale stále zpochybňovanou, přímou souvislost mezi způsobem projevoování hněvu a problémy s vysokým krevním tlakem u příslušníků dané cílové skupiny“ (Everson, Goldberg a Kaplan, 1998, s. 730) [vlastní překlad autorky této práce].

Na zvláštní postavení alkoholu v souvislosti se zvládáním hněvu upozorňují Trnka a Stuchlíková (2011) konstatováním, že „alkohol můžeme v souvislosti se hněvem a strategiemi jeho zvládání vnímat ve dvou protichůdných rolích. Na jednu stranu může být u mužů alkohol copingovou strategií zvládání hněvu...zároveň je ale užívání alkoholu muži největším spouštěčem hněvu u žen“ (Trnka a Stuchlíková, 2011, s. 89 – 103) [vlastní překlad autorky této práce].

Zacházení se hněvem má podle Kast (2010) hodně společného se schopností vyrovnat se s konflikty. Jádrem slova konflikt je sloveso fligo, ere. Jeho prvotní význam Křivohlavý (2002) překládá jako „udeřit, uhodit“. Předpona con pak odkazuje na vzájemnost, z toho tedy je patrný význam slova confligere ve smyslu vzájemného střetu, boje, zápasu. Ke zvládnání konfliktů, tedy vzájemných srážek a svárů, používáme nejrůznější způsoby a copingové strategie.

Plháková (2007) odkazuje v souvislosti s vyrovnávacími strategiemi na Lazarusovu teorii emocí, podle níž emoční vzrušení vzniká na základě subjektivního posouzení významu vnějších podnětů, které probíhá ve dvou etapách. Primární hodnocení přináší jedinci odpověď na otázku, zda se děje něco pro něj problematického. Odpověď může být pozitivní, neutrální a v případě, kdy je ohroženo jedincovo blaho hrozbou ztráty nebo poškození, i negativní. Na primární hodnocení obvykle navazují vyrovnávací strategie zaměřené právě na emoce, mezi něž patří nevědomé obranné mechanismy jako racionalizace a popření. Vyrovnávací strategie zaměřené na problém, které souvisejí s hledáním řešení, přicházejí při sekundárním hodnocení jako odpovědi na jedincovu otázku, co je třeba udělat, aby situaci zvládl. Tím dochází ke zpřesnění citových prožitků a tím i k možnosti jejich kontroly pro následné efektivní vyřešení problému. Teorií emocí a z nich plynoucích variant jejich zvládnání je podle Plhákové (2007) mnoho. Přinášejí sice řadu zajímavých poznatků, jejich uplatnění v praxi však bývá vzhledem k jejich akademičnosti mnohdy problematické.

4.3 Hněv a jeho možné projevy agresivním chováním v kontextu sociálního prostředí a závislosti na návykových látkách

Podle Kast (2010) existují i nejrůznější teorie agrese, mezi nimiž nalezneme i teorii přímé souvislosti mezi agresí a hněvem, která předpokládá, že emoce hněvu předchází agresi. Hněv se může, ale nemusí projevit v agresi, která může, ale nemusí, být podmíněna hněvem, nicméně může být jeho přirozeným výrazem. Tato teorie podle Kast (2010) dokáže sjednotit všechny teorie agrese kromě teorie pudů. Skupinu teorií založených na pudech lze charakterizovat jako teorie pesimistické. Lidem podle těchto teorií nezbyvá, než být občas agresivní, protože mají pud agresivity, který jim jinou možnost nedává. Za podstatně optimističtější je možné považovat teorie kognitivní založené na předpokladu, že agrese je naučená a dá se proto odnaučit. Někde mezi těmito dvěma pohledy se nachází teorie frustrační, která za příčinu agrese považuje frustraci. Agrese pak následně dále frustruje lidi

agresí zasažené. Teorie motivace je mezi teoriemi agrese nová, považuje agresí za motivační systém. Hněv a agresí můžeme podle této teorie nalézt ve dvou motivačních systémech a to jako sebepotvrzení a jako sebeaktualizaci.

Sklon k agresivnímu chování může dle Vágnerové (2012) posilovat vliv prostředí. Především jeho sociální složka může na základě zkušenosti působit jako vyvolávající podnět. Příslušnost k určité sociální skupině modifikuje násilné chování svých členů. Nejvýznamnějším zdrojem zkušenosti je rodina, kde může docházet k pozitivnímu posilování agresivních projevů dítěte v kombinaci se získáváním primárních zkušeností nápodobou a identifikací se vzorem. Rozvoj agresivních tendencí je závislý na hodnotovém systému rodiny, stylu výchovy, rodičovském chování, způsobech reagování v rodině obvyklých a na míře uspokojení citových potřeb dítěte. Emoční strádání vede k nejistotě a z toho plynoucímu bezohlednému jednání i v dalším vývoji jedince. Podobným způsobem lze vnímat i výpovědi participantů výzkumného šetření k této diplomové práci. Vyslovují se o svých pocitech frustrace z nepřijetí, které měly za následek výbuchy hněvu už v raném dětství. Stejně jako o funkci hněvu a agrese ve vrstevnických skupinách, kde jim tyto zajišťovaly postavení, úctu a respekt ostatních členů dané sociální skupiny.

Lovaš (2008) uvádí, že sociální chování jedince odráží způsob života, systém norem, preferované vzorce chování, zvyky, způsob chování lidí a praktiky řešení situací v prostředí, kterým je obklopen. Podle Vágnerové (2012) se v závislosti na různých hodnotách a normách chování v sociálních skupinách liší i míra akceptovatelné agrese. Jestliže se pravidla skupiny, jejímž je jedinec členem, liší od pravidel většinové populace, jedinec je nucen se přizpůsobit skupině. Pokud mu na ní záleží natolik, že její pravidla převládnu nad obecně přijatelnými normami chování, může se přijetí stát i součástí určité identifikace s danou skupinou, která dává možnost získat pocit moci, přijetí, pozitivního sebevymezení a pocitu nadřazenosti. Jestliže je agresivní chování shledáváno žádoucím tak, jak o této problematice hovoří i participantí výzkumného šetření, je toto jednání posilováno.

Jak zdůrazňuje Lovaš (2008) v souvislosti s užíváním alkoholu a jiných drog navíc dochází ke snižování schopnosti tlumit nevhodné chování vzhledem k narušení kognitivních funkcí, redukci strachu a zvyšování psychologické i fyziologické úrovně aktivity. Asi nejvíce pozornosti se v kontextu snížené inhibice nevhodného chování věnuje tzv. deindividuaci ve smyslu osvobození od sociální kontroly. Deindividuace se dává do vztahu s pocitem relativní anonymity plynoucí z přesvědčení, že jako člen nějakého uskupení není člověk identifikovatelný, a proto dochází k odtlumení (disinhibici) nežádoucího chování.

Nemalou roli hraje v ovlivňování hranice předpokládané normy násilných projevů i společenské klima. Podle Vágnerové (2012) se mnohdy zdá, že společnost zaujímá jakýsi

postoj rezignace, kdy s násilím sice nesouhlasí, ale přijímá jej jako nutné zlo. Nepříznivý vliv na zvyšování tolerance k násilí mají i média, která ať už ve zpravodajství nebo ve filmové tvorbě prezentují násilí tak často, že se začíná stávat běžnou součástí života společnosti a začíná být považováno za jev zcela normální. Podněty tohoto typu neovlivňují všechny lidi stejně, nabídka pořadů s agresivní tematikou zaujme především jedince, kteří jsou k násilí vnímavější, u nich ale může jejich dispozici nežádoucím způsobem posilovat. Různými zjednodušujícími a zkratkovitými interpretacemi příběhů s tematikou agrese mohou média přispívat k postupné banalizaci dané problematiky a urychlovat proces stírání rozdílů mezi dobrým a zlým. Tím se zvyšuje riziko, že lidé začnou ztrácet schopnost rozpoznat, co je ještě přijatelné a co už nikoli. Může tak postupně dojít k akceptaci i takového chování, které evidentně omezuje práva druhých a agresivní projev se může stát normou. Nejen v drogových, kriminálních a dalších delikventních subkulturách, ale v celé společnosti.

5 VYUŽITÍ KRÁTKÉHO HRANÉHO DOKUMENTU NA TÉMA ZVLÁDÁNÍ HNĚVU PŘI SOCIÁLNĚ TERAPEUTICKÉ PRÁCI S KLIENTY ZÁVISLÝMI NA NÁVYKOVÝCH LÁTKÁCH

5.1 Sociálně terapeutická práce v organizaci využívající tématických videonahrávek

Komunita, v jejímž rámci probíhalo výzkumné šetření ohledně možností využití krátkých tématických videonahrávek při práci s klienty závislími na užívání návykových látek, je součástí mezinárodní charitativní organizace.

Z rozhovorů s členy terapeutického týmu bylo zjištěno, že historie celého hnutí se datuje do konce 50. let 20. století do USA, kdy začala v New Yorku působit střediska pracující s lidmi s rizikovým způsobem života. Postupně vznikala podobná střediska pro narkomany po celých Spojených státech. Od 60. let funguje organizace i v Evropě. V současné době působí její terapeutické komunity v 95 zemích světa. Vzájemně spolupracují a obohacují se sdílenými zkušenostmi.

U nás se o navázání spolupráce začalo jednat koncem 80. let a první rezidenční program byl spuštěn v roce 1994. Poté začala vznikat kontaktní centra a další pobytové komunity.

Šetření k této diplomové práci bylo realizováno v menší komunitě na severu Čech, kde je v současné době kolem dvaceti klientů. Jejich počet se mění jednak podle toho, jak ukončují program v řádném termínu, ale také ve chvíli, kdy někdo z „kluků“, jak jim terapeuti říkají, program na vlastní žádost ukončí předčasně. Jedná se o místo určené pouze mužům.

Organizace provozuje ještě jedno takovéto rehabilitační a resocializační centrum pro muže, dále jedno pro ženy, tři centra pro děti a mládež a kontaktní centra. Věnuje se streetworku, působí v rámci primární prevence ve školách, ve věznicích a v nemocnicích.

Hlavním cílem je pomoc klientům, jejichž životy jsou ovlivněny problémy s užíváním návykových látek, s hněvem, násilím, problémy v rodině a dalšími sociálně patologickými jevy k tomu, aby se stali fyzicky a psychicky zdravými, od závislosti svobodnými a sociálně zabezpečenými.

Středisko pro muže na severu Čech nabízí strukturovaný sociálně terapeutický program, který trvá dle individuální potřeby každého jednotlivce 12 – 18 měsíců a který je rozdělen do čtyř

na sebe navazujících částí. Poté mají klienti možnost využít následné vzdělávání určené těm z nich, kteří projeví zájem zůstat v organizaci a pracovat jako její členové.

Mohou vykonávat například činnosti zajišťující technický chod jednotlivých středisek. Všechny komunity se snaží být v co největší míře soběstačné, proto členové ať už z řad současných nebo právě bývalých klientů dělají nejrůznější domácí, stavebně udržovací i zušlechťovací a úklidové práce sami. Mohou se ale i dovzdělat v oboru sociální práce či psychoterapie a stát se sociálními nebo terapeutickými pracovníky v některém ze zařízení organizací provozovaných. Nejčastěji začínají jako streetworkeri v rámci kontaktních center.

Při nástupu do komunity je s každým klientem po několika individuálních pohovorech sepsána smlouva, jejíž součástí je předpoklad délky pobytu, přidělení osobního terapeuta a specifikace problému, na nějž se bude soustřeďovat klientova práce sebezpoznání a individuálního rozvoje. Takovými „osobními tématy“ jsou například právě hněv, nebo agrese, manipulace či narušená důvěra (v sebe sama či v druhé).

Pokud jde o obvyklou denní náplň terapeutického programu, ta zahrnuje skupinovou práci, individuální pohovory i manuální činnosti.

Muži vstávají velmi časně, dopoledne je věnováno osobnostnímu rozvoji. Jedním ze způsobů práce se závislými v rezidenčních komunitách organizace je vyrovnávání se s výše zmiňovanými osobními tématy. K tomu slouží osobní samostudium (při procesu změny, k němuž má během pobytu v komunitě dojít, je hlavní důraz kladen na osobní iniciativu) s následným skupinovým setkáním. Po obědě odjíždějí muži za prací do nedaleké továrny, nebo vykonávají činnosti v areálu či na přilehlé farmě. Po večeři probíhá ještě společné večerní setkání.

Z neformálních rozhovorů s klienty i terapeuty vyplývá, že program v komunitě je psychicky i fyzicky velmi náročný. Stává se někdy, že klienti odcházejí předčasně. Na druhou stranu ale jsou mezi nimi i tací, kteří se po nějaké době vracejí. „Tvrdość“ pobytu spočívá především - pomineme-li pochopitelně samotnou abstinenci - ve striktně daném režimu zařízení a v podmínkách účasti na léčbě. Klientům jsou v začátku odebrány některé osobní věci, kontakt s rodinou a blízkými je velmi silně omezen a podléhá přísným pravidlům, stejně jako vycházky, dovolenky, či zacházení s korespondencí a penězi. Řád komunity je hodně strukturovaný a jeho dodržování je nekompromisně vyžadováno pomocí postihů odstupňovaných podle míry provinění. Mezi postihy patří práce navíc, podmíněčné vyloučení, v krajním případě mohou některé přestupky vést až k okamžitému ukončení pobytu.

Protože se jedná o církevní organizaci, je součástí uzdravného procesu nejenom snaha vnést řád a strukturu do života jedinců a naučit je základním sociálním návykům. Důležitou roli

hraje také nabídka víry, která klientům poskytuje naději a možnost podívat se na vlastní bytí ještě z jiné životní perspektivy.

5.2 Výzkum využití krátkého hraného dokumentu na téma zvládání hněvu

5.2.1 Metoda a způsob sběru dat výzkumného šetření

Pro výzkumné šetření k této diplomové práci byl zvolen kvalitativní přístup. Cílem výzkumného šetření bylo zjistit, zda využití krátkého hraného dokumentu na téma zvládání hněvu může být prospěšné při terapeutické práci v léčebné komunitě pro klienty závislé na užívání návykových látek. Ředitel organizace, jejíž je komunita součástí, inicioval projekt využití tématických videonahrávek, protože se na základě svých dlouholetých zkušeností z práce v terapeutických komunitách a individuální práce se závislými klienty domníval, že použití videonahrávky urychlí a zpřesní v terapeutickém rozhovoru zacílení pozornosti klienta na daný problém, a tím usnadní jeho práci na vlastním seberozvoji.

Základní výzkumná otázka byla tedy definována takto:

„Jaký efekt má využití krátkého hraného dokumentu v sociálně terapeutickém rozhovoru na dané téma u klientů závislých na užívání návykových látek?“

Výzkumné šetření tak mělo ukázat, zda je idea využití videonahrávek pro praxi v komunitě přínosná či nikoli.

Matoušek (2011) uvádí, že „nejlepším způsobem, jak zjistit, zda a v čem je program dobrý, je experimentální design výzkumu s kontrolní skupinou“ (Matoušek, 2011, s. 150). Pro sběr dat k výzkumnému šetření tedy bylo použito experimentálního designu s pravou kontrolní skupinou s následným testováním. Náhodným výběrem byly vytvořeny z klientů terapeutické komunity dvě skupiny participantů. Skupina experimentální a skupina kontrolní. Přesto, že se jednalo o náhodný výběr provedený terapeutky bez účasti autorky této práce, bylo dosaženo toho, že v některých charakteristikách, o nichž se dá předpokládat, že působí na výsledek, si byly obě skupiny podobné, protože složení skupin bylo typickým vzorkem klientů komunity. Jednalo se o jedince závislé na užívání návykových látek, s delikventní minulostí, zkušeností ze života „na ulici“. Obě skupiny byly svým složením věkově různorodé od mladých mužů ve věku rané dospělosti po muže střední a starší generace. V obou skupinách převládali klienti závislí na nealkoholových drogách, ale byli zde zastoupeni i alkoholici. V experimentální skupině bylo šest klientů, v kontrolní skupině také šest klientů. Byly s nimi vedeny hloubkové

polostrukturované rozhovory v prostředí terapeutické komunity, kde participanti pobývají. Nejdříve proběhlo šetření v kontrolní skupině bez shlédnutí krátké tématické videonahrávky. Klientům byly pokládány stejné základní otázky jako posléze klientům experimentální skupiny, s nimiž byly polostrukturované hloubkové rozhovory vedeny po shlédnutí videoukázky. V případě potřeby byly kladeny doplňující dotazy vycházející z konkrétní situace jednotlivých rozhovorů.

Základní otázky byly formulovány takto:

- 1) Snažíte se nějak předejít tomu, aby vás někdo rozzlobil? Popište mi, prosím, jak?
- 2) Popište mi, prosím, co prožíváte, když vás někdo rozzlobí?
- 3) Co děláte poté, když vás někdo rozzlobí?
- 4) Míváte výbuchy hněvu?
- 5) Vzpomínáte si na nějakou událost, při níž jste se opravdu hodně rozzlobil? Popište mi, prosím, jak jste to tehdy zvládl?
- 6) Kdo vás dokáže nejlépe rozzlobit?

Na závěr výzkumného šetření byl veden polostrukturovaný hloubkový rozhovor s terapeutem, který byl přítomen u přípravy celého procesu i u pouštění videonahrávky, neúčastnil se ale hloubkových rozhovorů s klienty ani z kontrolní ani z experimentální skupiny. Terapeutovi byly položeny otázky:

- 1) Jaká jsou specifika zdejší komunitní práce s cílovou skupinou klientů závislých na návykových látkách?
- 2) Co si myslíte o využití krátkého tématického videa v komunitní práci s danou cílovou skupinou?

Jednotlivé rozhovory byly nahrávány a následně přepsány. Všichni participanti udělili informovaný souhlas s použitím svého příběhu a výzkumných dat z něho plynoucích pro účely této diplomové práce. Jejich jména a osobní údaje, stejně jako název organizace, v níž bylo výzkumné šetření se souhlasem jejich odpovědných zástupců realizováno, byly z důvodu ochrany a zachování anonymity změněny.

5.2.2 Metoda zpracování dat

Jako metoda zpracování dat byla zvolena tématická analýza textu. Tedy „kvalitativní analýza dat, sloužící k identifikaci, analýze a popisu témat, která jsme objevili v námi

opatřeném datovém materiálu“ (Braun and Clarke, 2006, s. 6) [vlastní překlad autorky této práce]. Texty přepsaných rozhovorů byly mnohokrát opakovaně čteny a podrobeny systematickému otevřenému kódování. Všechny texty byly autorkou práce s maximální snahou o autoreflexi, která je dle Miovského (2006) jedním z klíčových nástrojů výzkumníka, společně kódovány a sjednoceny a výsledkem prvního stupně analýzy byl dlouhý seznam kódů a nakódovaných segmentů textu. Ve druhém stupni analýzy vznikly seskupením kódů sémanticky sjednocené skupiny, na jejichž základě byla definována klíčová témata. Tedy taková témata, která zachycují důležité údaje ve vztahu k výzkumné otázce a označují významná zjištění, která jsou obsažena v našem výzkumném materiálu“ (Braun and Clarke, 2006, s. 19, 25) [vlastní překlad autorky této práce]. Tento postup byl proveden nejdříve u kontrolní skupiny. Bylo tak dodrženo pořadí z průběhu výzkumného šetření v komunitě. (Participantů z kontrolní skupiny odpovídali na otázky polostrukturovaného rozhovoru, aniž by shlédli tématickou ukázkou, kterou nikdo z klientů komunity neznal. Jedinci z kontrolní skupiny byli dotazováni dříve, než ti ze skupiny experimentální proto, aby se zabránilo případným diskuzím o videonahrávce mezi účastníky před tím, než bude použita pro účely výzkumného šetření.) Poté, co bylo při zpracování dat vygenerováno pět klíčových témat platných pro kontrolní skupinu, bylo stejnou metodou vygenerováno i sedm klíčových témat pro skupinu experimentální. Jejich následným porovnáním bylo popsáno pět témat oběma skupinám společných, jejichž interpretace a komparace byly použity v závěrečné analýze výsledků.

Jako klíčová pro kontrolní skupinu se ukázala témata:

- Rodina
- Peníze, postavení
- Závislost, ulice, někam patřit
- Hněv
- Víra, změna

Pro experimentální skupinu byly klíčovými tématy:

- Rodina
- Peníze, postavení
- Závislost, ulice, někam patřit
- Hněv
- Bezmoc
- Křivda
- Víra, změna

Společnými tématy jsou:

Rodina
Peníze, postavení
Závislost, ulice, někam patřit
Hněv
Víra, změna

Na základě analýzy jednotlivých rozhovorů v kontextu klíčových témat byly na závěr provedeny interpretace výsledků kontrolní a experimentální skupiny a jejich porovnáním pak celková analýza výsledků výzkumného šetření s přihlédnutím k interpretaci rozhovoru s terapeutem (viz Kapitola 5.2.5 této DP).

5.2.3 Analýza rozhovorů s participanty z kontrolní skupiny

5.2.3.1 Rozhovor s panem Alešem

Pan Aleš je velmi výřečný mladý muž. Pochází z Moravy, je mu 21 let. „Venku“ má přítelkyni, která je starší než on. Seznámil se s ní ve svých 15 letech, kdy už žil na ulici. Oba byli drogově závislí, přesto spolu vychovávali ženinu malou dcerku. Přítelkyně se podle slov pana Aleše ze strachu z odebrání dítěte ze závislosti dostala sama, pan Aleš úspěšně dokončil zdejší náročný léčebný program a nastupuje do dalšího vzdělávání v rámci organizace spravující tuto terapeutickou komunitu pro závislé, aby mohl pracovat jako streetworker a pomáhat lidem.

Rodina

Rodina je pro pana Aleše velké téma. V první chvíli říká: *„já jsem měl spokojený dětství až moc“*. Z dalšího hovoru ale posléze vyplyne, že ho rodina: *„nedokázala pochopit. A vlastně od malička jsem trpěl takovým tím pocitem nízkýho sebevědomí, vlastně, kvůli kterému to všechno začalo, to, co jsem žil. Já jsem asi doma chtěl zoufale, aby si mne prostě rodiče všimli, aby viděli to trápení, který ve mně je, protože to bylo úplně nesmyslný trápení, kdy člověk chtěl jenom pozornost člověka. Takže já jsem to vyžadoval i od své mámy, od svého otce ne, protože tam jsem věděl, že tam je to marný, že ten mě učil jenom práci a dá se říct, že nejevil nějaký veliký zájem. I když jsem věděl, že mě má rád, ale nejevil. U té matky jsem se asi opravdu fakt snažil, aby si mě všimla, aby viděla ty problémy, který mám, ale prostě neviděla je, tak jsem zoufale chtěl, aby viděla – asi možná to bylo, že jsem do tý drogový*

závislosti spadl. Aby prostě viděla, že se fakt trápím“. Začal se bát lidí a před kontakty s nimi utíkal od reality, což mělo na rodinu fatální dopad, protože: *„když se to dozvěděla moje rodina, moje máma, že jsem skončil na heroinu, tak vlastně dá se říct, že jsem ji utrápil úplně, že měla srdeční arytmií a že se trápila tak moc, že jí praskla cévka v hlavě a umřela“.* Pan Aleš se následně zhroutil a už jen utíkal přede všemi a před vším. Až jednoho dne zavolal do organizace, o které slyšel od sestry, přestože se s dvěma staršími sourozenci, kteří byli v době jeho narození už plnoletí a nežili doma, moc nestýkal. *„Sestra vlastně – já jsem později narozenej, než moji dva sourozenci, kteří už byli plnoletí a byli z domu, takže s nima jsem se jakoby moc nestýkal. Můj bratr je na Novém Zélandě a sestra je nějakých pár kilometrů dál, s tou jsem se stýkal ne moc často, tam ty vztahy byly, že jsem ji spíš neznal, dá se říct. Donedávna“.*

Peníze, postavení

„Otec se léčil, jakoby zdravotní problémy, takže pěstoval marihuanu a u toho jsem vlastně začal, když jsem zjistil, že to vlastně nic neudělá, že se to dá prodávat a dají se na tom vydělat peníze...bylo mně hrozně málo, bylo to osm let, kdy jsem to zkoušel poprvý vlastně a - já prostě takhle to začalo v nějakých deseti letech, kdy se to fakt rozjelo, kdy jsme s otcem začali prodávat. Pak tam byly nějaký problémy s policií, nevím, no, a tak jsem si udělal nějaký jméno“. Pro pana Aleše byly peníze hodně důležité. Znamenaly postavení, prostředek k opatření drogy a možnost žít život jako zábavu. A zvedly mu nízké sebevědomí, se kterým celý dosavadní život bojoval. *„Zapadl jsem mezi lidi, co vyráběli a prodávali tvrdý drogy. A pak už člověk jen řešil peníze – kde vlastně sehnat peníze na drogy, abychom se bavili a u těch lidí právě jsem potkal takovou moc, že to byli lidi, co prodávali – já nevím, lidi, dá se říct, že jeli – vydělávali peníze na majetkách. Tak tam jsem u nich cítil tu moc a tam asi začala poprvé fungovat ta moje pýcha nebo něco – prostě jsem mezi ty lidi patřil, že jsem tam někdo. Měl jsem tam prostě jméno. A to se mi hrozně líbilo“.* Viděno zpětně ale pan Aleš nazírá vztahy v drogové komunitě jinak: *„člověk si získal takový falešný vztahy s přítelem prostě, ale člověk neměl kamarády, byli to prostě jenom lidi, co brali drogy a potřebovali ty drogy poslat dál, prostě“.*

Závislost, ulice, někam patřit

Pervitin Alešovi v počátcích navozoval *„takový stavy, že jsem na všechno zapomněl. Začal jsem mluvit s lidma, byl jsem nadšenej do všeho. No a to jsem nevěděl vlastně že - co tohle všechno způsobuje, když od těch problémů uteču. Že vlastně jsem se u toho zahrabal úplně. Pak jsem se bál, po několika letech, když jsem vlastně pervitin začal brát pořádně asi od těch*

patnácti let, možná že i míň, no a - prostě jsem se bál lidí postupem času. Bál jsem se lidí úplně jakože fakt moc, že pokud jsem tu drogu neměl tak jsem byl zalezlej na bytě“. Aleš zjistil, že proti takovým stavům pomáhá heroin, na který z pervitinu přešel, ale jak říká: „člověk si z toho, si najednou uvědomil, že utekl od toho, co vlastně chtěl. A že já takhle žít nechci, jsem si uvědomil. Takže já jsem byl hrozně závislej na těch lidech, co tam byli, a potřeboval jsem prostě asi cítit nějakou lásku od těch lidí, nebo já nevím, co to bylo, že někam patřím a že někomu na mně záleží“.

Hněv

Na otázku ohledně hněvu nejdřív Aleš nechtěl moc odpovídat, nevěděl, o čem mluvit: „*to je takový složitější, no, já si to teď nedokážu srovnat asi k tomu, čím to začalo*“. Pak si ale přece jen připomněl život na ulici: „*ale vzhledem k mojí minulosti, což byla drogová minulost a vlastně minulost mezi lidma, co vlastně nežili životy jaký by měli, kdy většinou došlo k takovej věci, jako že se dva mezi sebou poprali nebo cokoliv a člověk měl prostě na mysli jen jakoby zrušit toho druhýho, když to takhle řeknu, takže tak, no*“. Ale oproti ostatním tématům, tady Aleš příliš nemluvil, ač v začátku rozhovoru řekl, že hněv je jeho téma.

Víra, změna

Téma víry a s ní související změny stylu života je pro pana Aleše velice důležité. Mluvil o něm velkou část našeho rozhovoru a bylo vidět, že je rád, že může svoje zkušenosti s někým sdílet: „*mne by nenapadlo nikdy, že půjdu do nějaké komunity nebo prostě pět set kilometrů od svého vlastního domova v jednadvaceti letech. A že začnu žít nověj život, prostě. Hrozně jsem si to přál, ale ale nikdy to – bylo to prostě pro mne nesplnitelný vlastně a dnes prostě jsem tady a já to беру prostě jako zázrak, že jsem tady zůstal. V životě jsem nic nedokázal a není to zrovna jednoduchý, pokud jsem ten program dokázal já, tak můžu říct, že ho dokáže každej. Protože já jsem nikdy nic nevydržel a dokončil jsem program, prostě dnes mám to, o čem se mi ani nezdálo. Mluvím s lidma, buduju vztah a pomáhám jinejm lidem. A to je prostě můj smysl života*“. Aleš už pomáhá při terénní práci: „*Není to dlouho, co vlastně takhle funguju, vlastně půl roku jsem ve službě, ale funguje to, protože věříme, že do jejich životů může přijít změna. My jsme nebyli jiní. Jsou lidi, co venku byli sedm let, využívali kavárnu a po sedmi letech si uvědomili, že vážně jsou v háji a potřebujou tu změnu a jinak to nejde. Prostě člověk většinou vejde do toho bodu, kdy si uvědomí, že tu pomoc potřebuje, takže my máme pořád naději. Prostě ta naděje tam neumírá, naděje je prostě v tom, že každej člověk může žít život jinak, než žije*“.

Nebylo vždy snadné udržet krok s tokem Alešových myšlenek, peripetie jeho životního příběhu jsou složité. O rodině hovoří rozporuplně. Mluví o hezkém dětství a vzápětí o nepochopení v rodině, které mělo za následek jeho nízké sebevědomí. To si léčil na ulici, kam utekl. Myslím, že se mu také občas stalo, že se „rozběhl“ k nějakému zážitku, ale na poslední chvíli se rozhodl, že jej podá trochu jinak, než původně zamýšlel a tím pádem se zamotal do okolností a souvislostí. Často nevěděl, jak odpovídat, o čem k dané otázce hovořit. Při analyzování tohoto rozhovoru jsem ale zpětně pochopila to, co je pro Aleše nejdůležitější. Změna vlastního života, kterou zvládl. On, který utrápil k smrti svou maminku, který svou touhu po tom, aby si jej někdo všimnul a aby mu někdo rozuměl podle svých slov léčil fetováním, sebevědomí a postavení získával na ulici jako drogový dealer, teď nefetuje, pracuje a své poslání vidí v pomáhání druhým lidem.

5.2.3.2 Rozhovor s panem Bohumilem

Na rozdíl od předchozího participanta, pan Bohumil příliš výmluvný nebyl. Šlo o muže staršího středního věku léčícího se z alkoholové závislosti, který s rozhovorem, tak jako ostatní účastníci výzkumného šetření, souhlasil, bylo na něm ale vidět, že není zvyklý mluvit a že pro něj není snadné vystihnout v odpovědi podstatu toho, na co byl tázán. Pan Bohumil pochází z malého města ve východních Čechách, podle svých slov je věřící od malička, proto jeho cesta do komunity vedla přes církevní společenství, kam pravidelně docházel a kde mu byla nabídnuta pomoc ve chvíli, kdy jeho problémy s alkoholem přestávaly být únosné. Protože k eskalaci závislosti došlo až v pokročilém věku, má pan Bohumil dokončené profesní vzdělání, vyučil se svářečem a jednu dobu se podle svých slov velmi slušně živil dojížděním za prací do Německa. Dnes už by prý ale práci v továrnách nevydržel.

Rodina

Pan Bohumil je svobodný, bezdětný, bez stálé partnerky. Na svou primární rodinu vzpomíná tak, že *„ti rodiče, nebo spíš moje sestra, kteří ke mně neměli žádný vztah, neuměli se ke mně chovat, spíš to bylo takový jako stát se o tebe postará, ty se nemusíš o nic starat. Manželé, nebo děti, všechno máte zajištěný, pak se ukázalo, že to tam vlastně chybí, dost. Takže já jsem vyrůstal v rodině, kde se žilo spíš se socialistickou, komunistickou převýchovou, protože rodiče oba dva dělníci a mě spíš tak jako po té revoluci - nás moc neřešili“*. O matce ani sestře Bohumil víc neřekl, smrt otce vidí jako příčinu svého definitivního propadu do závislosti. *„A po smrti mého vlastního otce, pana J. Č. neočekávaně když zemřel, odjel a už se nevrátil, prostě tak to na mně všechno tak nějak padlo, ozval se do toho ještě barák a měl jsem jenom jedinou práci, neměl jsem stálou a tak jsem tak nějak do toho spad“*.

Peníze, postavení

Pokud jde o Bohumilův vztah k penězům, ty pro něj nebyly na rozdíl od většiny dotazovaných mladých drogově závislých participantů otázkou osobní prestiže „Většinou jsem se jenom uchýlil k tomu, abych měl peníze na pivo“. O majetku mluví pan Bohumil také spíš v souvislosti se ztrátou zázemí: „já jsem to asi pocítil nejvíc, když došlo na to, že se barák má prodávat, takže já jsem tam chodil tolik jako pomáhat tomu panu Černíkovi a že vlastně z toho baráku najednou nedostanu žádný podíl, protože ten barák ani vlastně neměla moje matka právo prodávat, protože její ségry z toho chtěly podíl a ony jí řekly, že tam můžem zůstat bydlet, ale ona tam nechtěla najednou bez toho svého partnera, bez toho svého druha, který neočekávaně zemřel. Taky kvůli tomu, že jsem – že tam nebyly ty vztahy úplně takový, jaký by měly být a hlavně proto, že jsem z toho taky něco čekal, ale ne že by mi šlo o peníze, tak šlo spíš o to, že jsem tam prostě chtěl bydlet a normálně fungovat, jenomže barák se najednou prodal a já jsem pod cizí střechou – proto ta moje závislost a všechno se na to na člověka navalilo a prostě mi to tam nešlo“.

Závislost, ulice, někam patřit

Pan Bohumil nebyl nikdy „na ulici“, svou závislost zvládal dlouho do té míry, že byl schopen fungovat v relativně přijatelných podmínkách ve svém bydlišti. Ve chvíli, kdy už to nešlo, nastoupil léčbu. Z tohoto tématu je pro Bohumila podstatnější „někam patřit“. „On člověk potřeboval víc lidí, víc jako podporu, že jo. A to právě jako nešlo. Prostě se to nedalo v jednom člověku zvládnout“.

Hněv

Výbuchy hněvu pan Bohumil míval „třeba když mě lidi neposlouchali, nebo když třeba někdo říkal něco, co nebyla pravda a utahoval si ze mně. Nebo něco uváděl o mně, prostě“. Ale vždycky se podle svých slov snažil „v první řadě nějak se ovládnout a vždycky nějak se uklidnit. Protože jsem věděl, že zbytečnějma výbuchama vzteku a náladovosti, že to dlouho nebude mít žádné trvání. Že to vždycky skončí blbě. Neměl jsem to rád, nesedělo mi to, nikdy. Ale to bylo většinou mojí prudkou povahou, no a nikdy jsem nepozastavil a nezamyslel, jaký to může mít třeba následky, důvody“. V současnosti už Bohumil řeší podobné situace jinak „spíš to hodím asi za hlavu a jako řeším to teda po svém, ale v klidu jako, protože to je nejlepší, prostě. Jako jestli mě někdo někdy ublížil, jako třeba můj otec nebo někdo podobný, bych to spíš – spíš bych mu odpustil. To mi trvalo hodně dlouho odpustit“.

Víra, změna

A právě odpuštění u pana Bohumila reprezentuje prvek změny. Víra pro něj nová nebyla, ale změnil se jeho přístup v chápání některých konkrétních momentů, které do života přináší. *„Jednou Bůh mi to řekl, že ty musíš umět odpouštět, jinak zničíš sám sebe. A on má vlastně pravdu. Člověk nedokáže odpustit, to poznáte ten hněv a když se nebudeme modlit za odpuštění hříchů, tak je budeme furt páchat v podobnejch těch jednáních a konáních a rozhodováních a asi to bude furt stejný. Nebude to o ničem. Odpustit se musí, prostě. To prostě nejde. Jinak ten hněv bude furt větší, to je prostě zbytečný“.*

Pan Bohumil neměl hezký vztah s rodiči, peníze potřeboval jen na pivo, na ulici nikdy nežil a od druhých lidí potřeboval jen podporu a hněval se, když jej ponižovali. Hovořil i o jiných aspektech života s alkoholovou závislostí. O lhaní, dluzích a problémech na hranici zákona, za kterou se on ale nikdy nedostal. O celém průběhu rozhovoru je ale poměrně vypovídající věta: *„To jako těžko vám asi odpovím“.* Přesto, že bylo evidentní, že odpovídá pan Bohumil rád a že je rád, že může o svém životě hovořit.

5.2.3.3 Rozhovor s panem Cyrilem

Minulost pana Cyrila je také spojena s alkoholovou závislostí. Jedná se o muže mladšího středního věku, který zastával podle svých slov poměrně vysokou manažerskou pozici a přemíru stresu s tím spojenou řešil právě alkoholem. Má sedmiletou dceru a dvouměsíčního syna, kteří společně s manželkou čekají na jeho návrat z komunity, k němuž panu Cyrilovi zbývá ještě více než deset měsíců. Pan Cyril hovořil s rozmyslem, snažil se mluvit vždy o podstatě i příčinách problémů tak, jak je vnímá a jak si je vysvětluje, nezapomínal ani zhodnotit i případné důsledky konkrétních situací.

Rodina

Participant zmiňuje svou současnou rodinu především v souvislosti s nadějí, kterou všichni díky jím nastoupené léčbě mají. Jinak prostor v tomto tématu zaujímá především Cyrilova rodina primární. *„Máme to v rodině – táta se upil, takže lékařsky vím, že tam je co do výzkumu snad devadesátidevít procentní jako šance, nebo predispozice, že se to objeví. To dětství, kdy vlastně můj otec – matka se s ním rozvedla, když už to fakt vlastně nedával, on už byl opravdu jako v koncích, ty poslední stadia toho alkoholismu, ve kterém teda on ještě po rozvodu jako dlouho žil, než ho to úplně zabilo. Tak ty začínají a pak je ta etapa ještě docela dlouhá, ty už jsou jako hnusný, jako zdravotně a on opravdu byl i ošklivej. Tak jsem rád, že se s ním máma tenkrát rozvedla a žily jsme tři děti s matkou, která potřebovala mít druhý*

zaměstnání, aby nás uživila. No, takže je fakt, že ve mně, i když jsem to jako mockrát odpustil, tak stejně ty vzpomínky ve mně budou a když člověk za ně veme, tak často je jednoduchý do toho sklouznout a prostě čerpat sílu z toho odmítnutí, jo, i z toho jde žít strašně, je to destruktivní, ale sytí to, nějakou dobu jo. Všechno špatný vám chvíli něco dává, ale moc si to vezme“. Pan Cyril mluví o dětství i v souvislosti s tím, jaké modely chování si odnesl do dalšího života. Sám sebe označuje za uzavřeného introverta: „že jsem docela citlivej, takovej cíťák“, který nechtěl nikdy nic řešit otevřeně, spíš v sobě problémy dusil. „Já jsem vyrůstal mezi ženskějma a to mě hodně ovlivnilo, protože jsem měl dvě sestry a matku a byli jsme sami. Takže takový to mlčení a to – a dusit si to v sobě. Pěkně se to strádá, to srdce se zaplní a buď začnete somatizovat nebo začnete zraňovat lidi okolo sebe, že jo. Protože to potřebujete, musí to bouchnout“. Rodinnému prostředí přičítá i své pozdější chování k jiným lidem: „já jsem nikdy o sobě neuměl mluvit, protože jsem už vlastně ve dvanácti začal – jsem byl jedinej chlap v rodině a ve čtrnácti už jsem začal se žít. Musel jsem na učňáku – bral jsem nějaký kapesný a jsem si koupil první džíny, protože máma na to neměla. Tak to vás poznamená, že jo. A takže nějaký to odmítnutí prostě, hořkost a všechny tydle věci souvisejí s tím. Já jsem se moc neomlouval a sytilo mě právě to odmítnutí, že nemusím prostě, ... přece jsem měl prostě špatný dětství a tenhleten hmusnej příběh, prostě, tím jsem si omlouval všechny ty špatnosti, který jsem lidem udělal, jak jsem jim ubližoval, vlastně. Z jeho výpovědi je cítit i jistá sebelítost. Bylo to hodně těžký, to dětství. Ano, a že jsem se s tím jako sám neuměl vyrovnávat a pak jsem to vlastně ... A jo, skutečně jsem po celej svůj život viděl, že jsou lidi šťastnější, než jsem já, a záviděl jsem jim. Já jsem si to neuměl vysvětlit a nechtěl jsem jim jakoby závidět, jo. Přitom ta závist taky vede do takový zášti, jo, potom třeba. A já jsem si říkal, že já bych trpěl nějakou záští, jo? A musel jsem jít opravdu do hloubky a najít to tam. Někdy to je větší, někdy je to malinko. Ale všechno je špatně. Takže já to musím úplně teď jako ... deru takovým bahnem, snažím se to nějak dát tomu nějakou osnovu, nějakěj pořádek prostě, trošku to rozškátulkovat, abych pak věděl, co tady s tím“. Podle svých slov sám sebe neměl rád. A to především za to, že chyboval. „tak jsem o těch chybách nechtěl mluvit. Takže jsem nečistil ty věci, nechodil jsem se s nikým radit a myslel jsem si, že musím bejt dokonalej. A to bylo z toho odmítnutí od toho otce, kterej tam nebyl, tak já jsem si všechno musel vymlátit sám. Učil jsem se jezdit na kole, plavat jsem se učil sám, jo, a to vám jakoby zanese to srdce, no“. O své touze po dokonalosti a o svém perfekcionizmu mluvil pan Cyril i ve vztahu ke svým podřízeným, k nimž prý uměl být hodně jízlivý a nepřijemný, stejně tak jako i ke své dceři a manželce, kde ho to „ale hodně bolelo“.

O penězích se během rozhovoru pan Cyril nezmínil ani jednou, o postavení jenom v začátku rozhovoru, kdy ale o pozici, kterou zastával, hovořil pouze proto, aby uvedl důvody vzniku své závislosti.

Závislost, ulice, někam patřit

Protože pan Cyril má vlastní rodinu, téma někam patřit u něj není příliš aktuální, nevyskytovalo se ani v souvislostech s rodinou původní. Na ulici nikdy nežil, tak daleko jeho závislost nestihla pokročit, začal ji řešit dle svých slov hned potom, *„co jsem do toho spadl a byl jsem asi půl roku opravdu fest“*. Závislost jako taková je ale pro Cyrila velice citlivá možná právě v souvislosti se zmiňovanou touhou po dokonalosti. O závislosti nemluvil nijak obsáhle. Vždy se o tomto tématu zmínil spíše v proudu hovoru, jenž se týkal něčeho jiného. Pokaždé ale v kontextu pocitu vlastního selhání. Jakoby svou závislost Cyril viděl v podobě jakési skvrny na sebeobrazě, který pro sebe udržuje poměrně čistý díky velkému důrazu na roli otce v těžkém dětství a v předaném dědictví dispozice k závislosti.

Hněv

Hněv byl u Cyrila dosti nasyceným tématem. Zase v souvislosti s dětstvím, pocity zranění a hořkosti. *„měl jako důvod se hněvat a přenes jsem na něj všechno to z minulosti, že on přece patří do té řady zrovna tady z těch, a celá ... a prostě strčil jsem ze straně celou výseč lidí, jako tímhle“*. Je to ale téma, na němž intenzivně pracuje. Oproti dřívějším modelům chování: *„pokud jde o nepříjemný věci a stresové situace, tak jsem se spíš uzavíral v sobě, že musím být dokonalejší, nekomunikoval jsem je, já umím být jako docela možná i jízlivější a možná úsečnější, Takže samozřejmě ty nejbližší to schytávali“*, se dnes na podobné situace dívá jinak: *„opravdu se snažím jet a osvojit si nový rys, a to je upřímnost, opravdu, když s tím člověk chce jako udělat a nebát se, že přijde o tvář, o nějaký vlastně výhody, protože častokrát si člověk jako pomáhá k něčemu, k tomu, co doopravdy ani nepotřebuje, protože ta cena je obrovská“*.

Víra, změna

Pan Cyril se tedy snaží o změnu svého přístupu k řešení situací, v nichž hraje roli hněv, ale i o změnu celkového přístupu k životu: *„už mám za sebou jako vnitřně takový to polepšování. Jsou podle mě různé různé techniky, jako sebekontroly a já nevím... je jediná cesta – pravda je život. A v tom je skutečně to řešení, tak jako chodit a třeba chválit, povzbuzovat, a ne jenom říkat takhle ne, takhle ne. A tím pádem když spoustu těchhle věcí já jako měním a snažím se držet toho dobrého, tak se tím pádem poji i ty věci okolo. Je to takový komplexní“*. Hodně mu

pomáhá víra: „já to prostě dávám Bohu a někdy to bolí hodně a někdy to trvá třeba i dny. Ježíš říká: Všechny starosti vložte na mě, protože mi na vás záleží. A naopak si vezměte to, co po vás chci já, protože to netíží. Jo, takže já vlastně to, co si беру na sebe a i když mě někdo zraní nebo vidím, že je to neřešitelný, tak on je skutečně tím – já bych možná řekl taky tím seznamem nějakým nebo nějakým prostředníkem, nebo nástrojem, na který to já jakoby vykydám“.

Pan Cyril je v komunitě krátce a úskalí zdejšího pobytu popisuje s poměrně velkou upřímností a otevřeností: „musím říct, že jsem tady velmi rád, i když samozřejmě někdy by mi z toho ruplo v bedně, protože tady soukromí není. Máme zakázáno jít na pokoj, je to opravdu hodně režimový. Já mám asi trochu tu výhodu, že už jsem o něco starší než všichni kluci tady, i o deset let. Já jsem, jsem říkal, jakoby mít nějaký režim. Nicméně tady soukromí není žádný. Možná na toaletě, která se nedá ani zamknout“. Je rozhodnutý vytrvat a „kvůli své rodině dotáhnout náročný program do konce.“

Pan Cyril touží být dokonalý a nechce selhat. Současnou rodinu se snaží nezklamat, z primární rodiny si nese zatížení otcovým alkoholismem, které vnímá jako dědičné stigma. Ze svých selhání viní otce. Nemívá výbuchy hněvu, ale bývá jízlivý.

5.2.3.4 Rozhovor s panem Danielem

Pan Daniel byl na návykových látkách závislý dvacet let. Je mu něco málo přes třicet let. Jeho dlouhá drogová kariéra na něm ovšem není vůbec patrná. Je to velmi sympatický a milý mladý muž, který ale působí dojmem, jakoby nebyl zvyklý těchto předností v komunikaci využívat.

Rodina

Pan Daniel říká: „spoustu lásky jsem dostával, ale nikdo mi nedával na nic otázky, jo, jako odpovědi na to, co jsem se ptal. Potom později jsem byl zneužívanej jako malej, asi rok a půl, a toto už je pryč, že jo. Vychovali jej prarodiče z matčiny strany, přičemž babička, aby si mohla vzít do péče syna své dcery, musela prý podstoupit předčasné ukončení svého vlastního těhotenství. „Matka mě opustila v šesti měsících, já byl nemanželský dítě, jo. Mezitím otce jakože zavřeli, nějak v té době, určitě. Ne neprávem. Matka vždycky jednou za čas přijela, moje biologická pravá, ona v té době už měla dvě děti. A vždycky mi naslibovala hory doly, já byl malej, pět let, šest. Že si mě vezme, že ji to mrzí, že mě opustila, že kvůli ... takový makový důvody ... ty mě ani nezajímaly, mě jen zajímalo, že mám před sebou mámu, jo a že prostě mě má ráda, že tam je někdo, kdo se mnou mluví a cejtím se k němu tak blízko, i když jsem ho

viděl jen podruhý v životě. Ta vazba fakt tam je. Do toho vždycky rozhovor s babičkou, jako s matkou, u který jsem vyrůstal, u té babičky, tak se začala bavit, asi několikrát tam byla na návštěvě a vždycky to skončilo hádkou“. Babička hovořila o Danielově matce dost nevybíravě a nepokrytě dávala najevo, že jí situace tak, jak je nastavená, moc nevyhovuje. „Babička mi dávala hodně za vinu, že ... a byla dost tvrdá ve slovech, jo. Že kdyby moje matka nebyla kurva – já se omlouvám za ten výraz – takže by na starý kolena mohla mít klid a že se nemuseli starat o takovýho parchanta, jako jsem já. A já jsem dost hyperaktivní, a to je tím, že oni mi nedávali žádný hranice a neusměřňovali mě. Já byl divokej, já nevěděl, co můžu a co ne, hrozný problémy ve škole a všechno“. Z dnešního pohledu pana Daniela podle jeho slov nejvíc mrzí, že „jsem si o tom s nima nemohl nikdy povídat, s prarodičema jako. O tom, proč to vlastně matka udělala, proč to bylo takový, proč ji vyhodili z domu, proč ji potom už nevzali zpátky a proč na ni hážou špínu a nikdo mi na nic neodpoví a dává jinou odpověď na stejnou otázku, kterou já dávám“. U pana Daniela se v souvislosti s popisem skutečností týkajících se rodiny setkáváme s jistou rozporuplností. Pamatuji si, že už při vedení rozhovoru mě překvapilo, že ve dvou větách jdoucích těsně po sobě může člověk říci, že dostával spoustu lásky a byl zneužívaný. Je ale pravdou, že podobná rozporuplnost v některých tvrzeních zvláště pokud šlo o rodinu, se i v jiných rozhovorech objevovala poměrně často.

Peníze, postavení

Pro pana Daniela nebyly, podle toho co říkal, důležité peníze, ale moc nad lidmi. „*Ten pocit moci je prostě tak perfektní, já nebudu říkat, že ne*“. A to, aby měl respekt ostatních. „*Vy mě budete respektovat, kdyby mi někdo řekl pravdu, tak jsem se cejtil, že mě sestřelil a byl problém. Já věděl, že má pravdu, ale nechtěl jsem, aby se to šířilo dál. Tak jsem používal násilí. A ta zpráva se roznese, že jo. Že tady je prostě někdo, z nějaký určitý sorty lidí a že prostě dělá tohle a tohle. A lidi potom radši kejvou*“. Jenomže opojení mocí v sobě nese i tíži nutnosti dostát své pověsti za každou cenu. „*Jako takovej motor. A já jsem rád, že jsem se toho vzdal. Protože to byl takovej dvacetitunovej štít, kterej jsem si sebou táhl. To bylo něco hroznýho. Neukazoval svoji pravou tvář a prostě, furt ve střehu. To bylo něco šílenýho, to byly věci, který jsou prostě mimo ... normálně jako mimo i chápání, protože to, že jo „on to zvládá, to je frajer*“. *Prostě to je strašně vytěžující. Pak se s ním ztotožníte natolik, že už ani nevíte, kdo pořádně jste. Ty věci vás tak pohltej, že - mě zabijelo potom už jenom to, že jsem se ráno probudil a říkám „Ty a zase“... Krunýř. Často jsem brečel, často jsem pil, jo, často jsem bral drogy a v té lítosti jsem bil i lidi kolem sebe, dával jsem za vinu to, že jsem špatnej, že jsem to dopustil už zajít tak daleko a už jsem nevěděl a nedokázal jsem si vzpomenout, kde to vlastně vzniklo. Kdy bych měl začít s tím problémem ho řešit.*“ Přitom pan Daniel trpěl

zároveň i pocity úzkosti a strachu, které podle něj pramenily z dětství. *„Kořen toho je to zneužívání, kdy jsem se za to styděl. Nikomu jsem to ale nedokázal říct a nutilo mě to mít tajemství, stranit se od lidí a začala ta méněcennost a tohle všechno. A z toho pramenily ty úzkosti, že nejsem dost dobrý, tam se projevoval strach a já jsem nevěděl, jak z toho ven“.* Někdy se dokonce styděl, jak říká. A to ve chvílích, kdy narazil na někoho, kdo se nenechal manipulovat. *„Prostě se mnou byl v tomhle směru rychle hotovej. Ne že by mi prostě nafackoval, nebo že by mě ponižil, ale prostě řekl mi něco, koukal se prostě na mě a já jsem věděl, že on je úplně vyrovnaný, že to s ním ani takhle nehne, co udělám“.* Přesto se ale Daniel snažil, *„aby mi byl poddanejší každej. A ono to funguje“.*

Závislost, ulice, někam patřit

Pan Daniel o závislosti jako takové příliš nemluvil. Drogy zmiňoval především v nějakých souvislostech. Například, když hovořil o svých úzkostech a o potřebě upevnit své postavení „na ulici“. (Ve smyslu sociální skupiny, kam patřil, nikoli místa, kde by skutečně žil. Na „opravdovou ulici“ se nikdy úplně nedostal, vždy měl nějaké zázemí.) Nebo, když mluvil o tom, že: *„hrál jsem si na něco, co nejsem a drogy mi pomáhaly udržet masku“.* Hovořil také o tom, že *„svým způsobem to byla i sranda. Dokud nepřijdou nějaký důsledky toho, co děláte. Třeba vyšetřování policie, nebo když někoho pobodáte nožem, jo, a jsou tam různé věci. Mám toho dost, ty věci mě strašně mrzely. Takže vlastně jsem si hrál na něco, co nejsem. Teď už nikdo a nikdy se nedostane k tomu, jaký jsem doopravdy byl, aby ostatní věděli, že nejsem tak špatnej kluk“.* O potřebě někam patřit takto explicitně pan Daniel nemluvil, ale hovořil o nenaplněné touze po intimitě a fyzické blízkosti.

Hněv

Hněv je pro pana Daniela silné téma, protože hněv označuje za hnací sílu své touhy mít moc nad lidmi kolem sebe. Hněv mu tuto možnost dával, protože s ním spojená agrese byla tím, co vymezovalo a upevňovalo participantův status frajera a vůdce. *„Hněv je moje velký téma. Vlastně celý život. Vlastně s hněvem se potýkám už odmalička. Ať už to bylo ze strany druhých nebo i ze mě samotného. A později jsem si ho osvojil potom vlastně jako obranu. Mechanismus proti všemu a všem. Byla to moje taková hranice a jako i póza, kterou jsem si určoval vlastně s kým se budu bavit, kdo se bude se mnou bavit a vybíral jsem si tím i prostředí, kde se budu vyskytovat a vlastně hněvem jsem si vlastně vůči jiným stanovoval a vyžadoval to, co je pro mě prospěšný“.* Hněv Danielovi sloužil i jako obrana před samotou *„Kdy prostě všichni se ode mě jako vzdali, jo, v té době vlastně – bylo to zneužívání, můj starší bratr se oženil, odešel z rodiny a já se cejtíl sám. A teď říkám „A co teď, ty vado“ a začal jsem si připadat*

tak jako, že jsem sám, že všichni na mě kašlou a nedokázal jsem přijít na to, prostě, proč to tak všichni dělají. A říkám: „Takhle ne, ty vado, vy mně nebudete ubližovat.“. Hněv a z něj pramenící agresivní chování označuje Daniel i za něco, na co byl svého času hodně pyšný „Už to byla spíš taková moje potrava, už jsem bez toho nedokázal být. Už jsem si zvyknul na ten pocit moci, kterej mám nad ostatníma, začal jsem se prát, bavilo mě to, byl jsem v tom dobrej a vždycky jsem si myslel, proč jako že ubližuju lidem, že jsem dobrej. Hlavně těžký bylo někomu pomoci. Když jsem měl někomu pomoci, já jsem se styděl za to, že bych to měl udělat, že ... nechtěl jsem tak nějak překážet“. V tomto momentě jedinkrát promluvil participant o pomoci někomu druhému. O polepšení a lítosti se v závěru rozhovoru, kdy mluvil o současné situaci, párkrát zmínil, ale slovo pomoc zaznělo jen na tomto jediném místě. Kontext se studem a pocitem, že překáží, je také velmi zajímavý a svědčí dle mého názoru o jistém fenoménu, který se objevuje u všech klientů dané komunity, a kterému bude dán prostor v konečné analýze výsledků výzkumného šetření.

Víra, změna

„Já první věc, kterou jsem cejtil, když se mě dotknul, tak to bylo, jak moc mě miluje. Takhle moc. A nebylo to, že bych s Bohem ... o Bohu, jako o Bohu s někým mluvil, předtím, ne bylo to fakt v ten moment. A to se nedá ani vysvětlit. To se nedá ani vysvětlit. A to mě úplně převrátilo. Úplně mě to vyvrátilo z kolejí, tohle, a tam to začlo, jako. Jo, tam nejdnou jsem v tý hlavě --- fiii – dveře se rozlítly, milióny dveří, já jsem všechno viděl. A nemusel jsem se bát, já jsem věděl, že je se mnou“. Takhle pan Daniel popisuje moment, kdy se jeho život změnil. Podle toho, co říká, šlo opravdu o jeden jediný okamžik, od kterého vnímá svůj život jinak. Netvrdí, že dokázal ze dne na den změnit své chování, ale mluví o poznané důvěře v to, že se na někoho, kdo jej má rád, může spolehnout. A o úlevě, kterou mu přinesl pocit odpuštění: *„jsem si teprve nedávno s babičkou sed, povídali jsme si o tom a to odpuštění otevřelo takový vrata, těm věcem, že jsem se o tom bavili úplně upřímně. A pak jsem si takhle uvědomil, že to, že se oni ke mně chovají tak jak se chovají, ještě neznamena, že to nedělají tak, jak to nejlíp umějí. Že neupřednostňovat jenom to, co bych chtěl já a – to je taky velkej boj s čím ted' bojuju“.*

Pro pana Daniela je poznání víry momentálně silným tématem, protože se jedná o zážitek poměrně nedávný. Participant je v komunitě přes půl roku, okamžik, který popisoval, nastal nedlouho před jeho nástupem k léčbě. Na minulost se podle svých slov dívá se snahou neřešit už tolik, co udělal špatně, ale zamyslet se nad tím, jak by to mohl dělat jinak. Jeho vyprávění o rodině je velmi rozporuplné. Říká, že měl v dětství hodně lásky, vzápětí hovoří o tom, že

byl zneužívaný, matka jej opustila a babička, která ho vychovávala, se netajila tím, že je pro ni přítěží. Poznání moci pramenící z vlastnictví peněz a schopnosti užívat správně agresi k získávání postavení na ulici pro něj bylo opojné.

5.2.3.5 Rozhovor s panem Eliášem

Pan Eliáš je další milý mladý muž, na kterém nezanechala jeho drogová kariéra žádné na první pohled viditelné stopy. Je tedy asi o deset let mladší než předchozí participant, tudíž nebyl závislý tak dlouhou dobu. Eliáš základní program zanedlouho končí a nastupuje do následného programu pro vzdělávání pracovníků.

Rodina

Z přepisu rozhovoru vedeného s tímto participantem je na první pohled evidentní, že téma rodiny zabírá největší prostor v celém materiálu. Z Eliášova vyprávění je patrné, že jeho otec žil na hraně zákona, a přestože nedal na rodinu dopustit, Eliášova matka od něj z obavy o bezpečnost svou a svého dítěte odešla. Eliáš se narodil v Berlíně, odkud se s ním po rozchodu rodičů matka vrátila zpátky do Česka. Nicméně po otcově smrti mu stejně prý dávala za vinu, že ji tady nechal. *„To už měla mě, že a všechno, do toho si dělala ještě školu, vysokou školu, protože mamka měla čtyři státnice a dělala i doktorát, prostě toho na ni bylo moc. Bylo toho na ni moc, samoživitelka, dítě a teď nevíte, co bude a prostě...“* Často se s matkou hádali: *„my jsme vlastně v nestejném znamení – maminka byla beran, já jsem kozoroh, takže takže takže... a vždycky jako maminka měla vlastní názor, vlastní hlavu, já jsem měl vlastní hlavu a každé jsme ve finále od stejný věci došli úplně někam jinam. Což jako mě rozhazovalo“.* Eliáš se podle svých slov chodíval po hádkách uklidňovat ven, pak odcházel na delší a delší dobu z domova, až to došlo tak daleko, že se ve čtrnácti letech odstěhoval. *„Našel jsem si byt, našel jsem si práci přes známýho a od té doby jsem si vlastně říkal, že to není tak úplně těžký se postavit na vlastní nohy. Akorát moje maminka myslela, že to bylo moc brzo. A zároveň byla jako nadšená, že to zvládám. Protože jsem ze začátku jako fakt tvrdil, že se dokážu o sebe postarat, že nepotřebuju mamí, což mě mrzelo, protože samozřejmě ... pak jsem brečel, že jo, za ní, a vím, že jsem ji potřeboval“...* Pak ale Eliášova maminka v době, kdy už byly vztahy mezi nimi zase stabilizované, zemřela. Eliáš je rád, že měl možnost jí vrátit to, co ona pro něj dělala a mohl se o ni starat. *„A všechno, co jsem odčiňoval, to jsem prostě dával jí, chtěl jí to hodně vrátet, všechno, co pro mě udělala. Je toho strašně moc, že jo. Neskutečně moc – dala mi život, dala mi prostě nějaký podmínky. Tak jsem jí určitým způsobem nějak vracel, nemyslím třeba materialisticky, nebo i materialisticky, jako nějaké finance a všechno, protože jsem věděl, že taky na tom není dobře, potom jakoby maminka onemocněla a tak jsem se o ni*

staral, vlastně. Aspoň že jsem si všechno stihl uvědomit dřív, než mamča umřela, no a začal jsem ... to mě dovedlo sem. Že jsem jediný odkaz, co po ní zbyl, že bych měl se sebou něco dělat“.

Peníze, postavení

O penězích hovořil pan Eliáš především v souvislosti s rodiči. S otcem, který je vydělával pravděpodobně nezákonným způsobem a v souvislosti s matkou, o níž říkal, že byla zvyklá žít v nadstandardu, který se jí on se snažil alespoň pak v nemoci znovu dopřát. Peníze pro participanta měly ještě jeden význam. Tím, že byl schopen je získat, dokazoval v prvních letech svého samostatného života matce, že se o sebe zvládne postarat sám. *„Takže vlastně – odstěhoval jsem se a jak maminka viděla, že to zvládám, tak jsem nějakým určitým způsobem – se to obrátilo právě o 360 stupňů, kdy už jako byla prostě pyšná občas na mně, protože jsem si to zaměstnání udržel, udržel jsem si tu střechu nad hlavou“.* O svém vlastním vztahu k penězům nebo k postavení, ani o potřebě nějakého vůdčího místa v sociální skupině, pan Eliáš nemluvil.

Závislost, ulice, někam patřit

Důvodem k participantovu odchodu z domova, jak se dále během rozhovoru ukázalo, byly svým způsobem i drogy. *„Už jsem byl v nějakým tom špatným průběhu, kdy jsem byl seznámenej s drogama, tak jsem to psychicky už nezvládal, byl jsem agresivní, hodně agresivní, tak než abych mamince nějak psychicky nebo fyzicky to, bohužel jako, nebo kdy už jsem na to fakt někdy myslel, tak nechtěl jsem k tomu dojít, což jsem nikdy ani nedošel, zaplaťpánbůh. Tak jsem radši se sebral a utek jsem, radši prostě jsem se schovával sám v sobě někde, prostě zalezlej, než abych škodil druhejm“.* Přesto, že se nakonec o sebe dokázal postarat, o prvních chvílích na ulici říká, že to byl absolutní propad a zoufalství, kdy nikoho a nic neměl. *„Už jsem nezvládal absolutně nic – žít, sociální propad, všechno do jednoho. To mě pohltilo, no“.* Potřebu někam patřit Eliášovi saturovala matka. Pocit určitého zázemí a vazby měl participant průběžně i ve chvílích, kdy se s matkou hádali a on trávil čas mimo domov.

Hněv

I hněv je spojen s Eliášovou matkou. Participant se na ni často zlobil, *„protože hodněkrát prostě je to takovej ten zákon, prostě padání dolů. Takže kolikrát, když mamku někdo vytočil, tak jsem to i schytl já. Což zase vedlo k tomu, že já jsem zase nebyl třeba úplně nejhodnější k těm druhejm. Že jsem to tak nějak – vedlo to furt dolů, dolů. A já jsem byl takovej*

v nepochopení – že prostě proč? Proč bych to měl vlastně já, že jo, všechno schytat za někoho nebo za něco, co ji třeba vytočilo“. A velký výbuch hněvu zažil Eliáš i po matčině smrti. V partnerských vztazích to prý má jinak. *„Ne, tam jsem nikdy prakticky neměl ani slovo, spíš jenom – měl, jako, já jsem byl s holkou šest let a tak nějak jsem nepřeskakoval, jako, nebo přeskakoval, těch vztahů bylo teda jako víc, že jo. Ale to jsem byl takovej ještě, když jsem nevěděl, co chci vlastně od života. A vlastně pak přišla žena, která prostě mi stanovila nějaký ty hodnoty, že jsem vážně chtěl – chtěl jsem se změnit, nechtěla mě měnit ona, což vedlo k tomu, že jsem se chtěl změnit sám“.* S přítelkyní je už víc než šest let, pomáhá jí vychovávat její holčičku a o jejich vztahu říká, že to je *„taková ta éra toho lepšího v mým životě“.*

Víra, změna

„Když jste na dně, tak vlastně je taky možnost, že ještě najdete nějaký to dno pod ním, takže – nikdy nemůže být nejlíp ani nejhůř, no, ale vím, že mě někdo miluje a já můžu milovat jeho, milovat Boha, milovat bližního svého“. Tohle by pan Eliáš chtěl sdělit lidem, kterým bude po skončení programu a následného vzdělávání k práci streetworkera pomáhat, předat jim svou zkušenost z absolutního dna i poznání, že každý se může změnit.

Pan Eliáš má za sebou hodně turbulentní život nejen z hlediska svého mládí. Ostatně životy snad všech participantů výzkumného šetření k této práci by vydaly na mnoho a mnoho dalších příběhů plných hněvu, násilí, smutku, bídy, osamění, ale i naděje na možnost nalezení jiného smyslu a způsobu života, než je ten v závislosti na drogách nebo alkoholu. Pro Pana Eliáše byla rodina velmi důležitá, především matka, se kterou se ale hádal natolik, že ve čtrnácti letech utekl z domova na ulici. Když matka onemocněla, snažil se jí všechno vynahrádit a teď po její smrti je rád, že se mu to alespoň částečně povedlo.

5.2.3.6 Rozhovor s panem Františkem

Pan František byl jedním z méně výřečných participantů, který často nevěděl, co říci, na co se zaměřit a jak odpovědět. Je mu něco málo přes třicet let, jeho minulost je na něm na rozdíl od předchozích dvou klientů na první pohled patrná. Má za sebou několik výkonů trestu, bral drogy, byl závislý i na alkoholu. V programu je druhým rokem.

Rodina

Rodiče pan František viní z počátku své drogové závislosti. *„Protože začali hrát automaty a mě už nebavilo prostě vydělávat na to a z výplaty nic ... Tak jsem začal brát drogy a to mě dovedlo pak ke krádežím no a postupně ke kriminalitě. Už mi to bylo vlastně jedno, že mě*

zavřou nebo jestli budu dál pokračovat“. Oba rodiče byli v době, kdy propadli závislosti na automatech už v poměrně pokročilém věku, panu Františkovi bylo dvacet sedm let. *„No a to bylo strašný, já když jsem to viděl, jak se rodina postupně potápí, máma na tom byla psychicky špatně, párkrát chtěla spáchat sebevraždu, táta věčně v herně, brácha nafetovanéj, já jsem byl - to je nezajímalo. Já jsem vlastně od toho utíkal, od toho všeho. Utíkal jsem pryč, před tou realitou, už se mi nechtělo ani do práce chodit. Já jsem se strašně bál lidí a okolí, protože to ve mně vyvolávalo strach. To bylo šílený, no. Pak ty drogy, to už se nedalo ani zvládat. Už jsem na to neměl, kolikrát se nedařilo ani krást. A když něco nešlo, tak mě zavřeli do vězení. Já jsem vlastně šel z vězení do vězení, já jsem byl ve vězení chvíli, nějaký rok, vyšel jsem ven a za tři měsíce jsem šel nazpátek“.* Otec byl alkoholik, nyní je v invalidním důchodu. *„Možná, že to je dobře, že je na vozejku, protože on by jinak hrál. Já si myslím, že ne všechno je špatný, jo“.* S matčinou závislostí už je to prý o něco lepší. Oběma by pan František přál, aby se dokázali změnit tak, jako on.

Peníze, postavení

Peníze rodiče prohrávali v automatech a pan František musel krást, což mělo své následky v podobě jeho pobytů ve vězení. *„To, co táta udělal s barákem, co udělal celkově, že mě to donutilo brát drogy a ...“.* O postavení hovořil participant v souvislosti s výkonem trestu, kde si podle jeho slov každý vězeň musí najít své místo mezi ostatními. Nejvhodnějším způsobem je podle pana Františka správná míra agrese v patřičných situacích.

Závislost, ulice, někam patřit

„Já jsem žil na tom squatě a já jsem to nedal. Já jsem takhle nemohl žít. Někdy se mi stává, že když se mi připomenou drogy, koukám se na ruce, na žíly se koukám. A pak si řeknu ne, toto, to je špatná věc. Je to celoživotní boj, no. A beznadějný. Myslel jsem, že všechno je marný, co dělám, že to nemá žádnou cenu. Já jsem dál klesal do toho alkoholu, neměl jsem tu ... brzdu. Taky jsem měl nějaký léky, protože mám nějakou tu psychózu z drog. Těch jsem bral hodně. Tvrdý, no. Opiáty, prášky, pervitin, a do toho alkohol. Úplně jsem si z toho dělal holubník. Ted' musím brát nějaký léky, který mě utluměj, a nemyslím pak na blbosti. Nemám hlasy“. Říká pan František o své drogové minulosti. O touze někam patřit tento participant nemluvil, ani nezaznívala skrytě mezi řádky.

Hněv

Hněv pocíval pan František, jak už bylo dříve zmíněno, především vůči svým rodičům. *„Já jsem se snažil zapomenout, jsem se schovával za ty drogy. Zapomenout, vyškrtnout, vymazat*

to úplně, ale – to jsem nevymazal. Spíš to bylo horší.“. A těžko snášel ponížení, „když mi někdo něco přikázal, ale hnusně. A já jsem musel polknout takovou tu hořkou pilulku a já jsem se vždycky pokořil ... jo, naštvalo mě to vevnitř. Nedokázal jsem to třeba vyjádřit. A vevnitř jsem hořel. Vztekem. Párkrát se mi stalo, že jsem už to nevydržel, takže jsem vystartoval na toho dotyčného a pak mi to bylo líto“.

Víra, změna

František si v komunitě léčí „bolavou duši“ a učí se pomáhat druhým, ale jak sám říká, člověk nejdřív musí sám sebe změnit. *„Já jsem se naučil přestat brát drogy, naučil jsem se přestat brát alkohol, naučil jsem se milovat lidi, takový, jaký jsou a naučil jsem se jim hlavně pomáhat. To je důležitý. Protože člověk bez toho nepozná lásku, opravdovou lásku. A není potřeba brát léky, žádný, není potřeba. Když se člověk naučí neubližovat, je to dobrý“.*

Pan František má před sebou ještě několik měsíců pobytu v komunitě, kde pak možná zůstane a bude pomáhat při práci na farmě. Participant často nevěděl, jak odpovídat, nerozuměl přesně otázce a nevěděl, co na ni říct. Jeho rodiče byli závislí na automatech, on se na ně hněvá a viní je ze své závislosti na drogách. Musel krást, aby měli doma nějaké peníze, byl i chvíli ve squatu, ale jak říká, život tam nezvládal.

5.2.4 Analýza rozhovorů s participanty z experimentální skupiny

5.2.4.1 Rozhovor s panem Liborem

Pan Libor je v komunitě přes rok a podle svých slov už je unavený z pobytu tam i z lidí. Je mu něco málo přes třicet let, venku má pětiletého syna. S jeho matkou už žádný vztah nemá. Pochází z města na severu Čech, kde by po absolvování celého programu chtěl převzít kavárnu, která slouží jako kontaktní místo pro streetwork, kterému by se Libor chtěl v budoucnosti věnovat.

Rodina

Pan Libor vyrůstal v úplné rodině. Má jednu vlastní sestru a jednu sestru nevlastní, se kterou se ale nestýká. Otec byl velmi přísný a Libor těžce nesl jeho lepší vztah k sestře, o níž říká, že byla tátova princezna. *„A on jako furt jakože byl přilnutej k ní a ona k němu a já si říkal, proč já třeba někdy jako nikdy takhle s ním jako jako ta Monča. To mi jako nedávalo jako smysl a myslel jsem si, že mě jako nemá rád“.* Po nějaké době začal vztah mezi rodiči skřípat a otec v Liborově čtrnácti letech rodinu opustil. *„Odešel prostě od nás a už se nevrátil nikdy. Já*

jsem s ním mluvil až potom vlastně před třema měsícema, a on umřel v Anglii. Já jsem s ním mluvil až po osmnácti letech přes Skype.“. O otcově vlivu pan Libor hovoří během rozhovoru několikrát. „Táta moc nemluvil, vždycky jako vyletěl, prásk prásk prásk a bylo to. Jako na mně nechal hodně stopy a pak jako odešel – takže jsem byl takovej jako zraněnej tím otcem. Ale stejně ty stopy tam jsou, i když to nebylo nějak ... No, já jsem spíš jako neměl ani tak respekt, jako spíš strach z toho táty, jo? To asi většina lidí, co jsou tady, nebo co jsou nějak zraněný těma rodičema nebo co jsou jako drogově závislí nebo jakýmkoli způsobem závislí, tak to začíná asi tam“. Matka po otcově odchodu musela prodat byt a s dětmi se přestěhovat, což Libor těžce nesl i proto, že tak přišel o první lásku. Když pak při telefonickém rozhovoru po letech začal otec matku pomlouvat, pan Libor ji hájil. „Máma chodila do dvou prací, aby to šlo, prostě všechno dávala, aby nás mohla živit, takže bylo to takový těžký pro tu mámu a já jsem si připadal takový jako, že ... musím nějak pomoci, ale přitom jsem byl dítě, jo“.

Peníze, postavení

Peníze i moc nad lidmi jsou pro Libora velmi důležité. Oboje jej provázelo od malička reprezentováno postavou otce. „*Ta mafie a tady to všechno, táta taky měl nějaký tady ty svoje aktivity a vlastně jsem to viděl doma a já jsem chtěl bejt taky gangster, chtěl jsem bejt velkej mafián a začaly takový ty věci, že jsem začínal prodávat drogy, na učňáku, jo, jezdli jsem po těch .. po párty .. pak jsem začal brát a tam už jako to bylo takový, že všichni na mně koukali tak jako divně, jo, že už ... a já jsem si myslel, že to je tím, že asi když jsem si s tím začal, tady s tím, že jsem se cejtil, jako že jsem takovej nedoceně.., ne nedoceněnej, že jsem nedostatečnej pro ty lidi. Že prostě nemám ty prachy, jo, který maj voni“.* Libor si svůj život původně představoval podle scénáře podobného tomu, který si pro sebe psal jeho otec. „*Že nikdy nebudu dělat rukama a že všichni mi budou padat k nohám a já jenom budu stát s pistolí a takovýhle ty blbosti. Já jsem si vždycky říkal, že já jsem měl vztek, někoho jsem zbil nebo jsem někoho vydíral, a říkal jsem si, blbej, to je blbec, když se nechá vydírat“.* Teď se chce věnovat poradenství. „*Chci si teďkom udělat nějaký ten sociální – ten kurz toho sociálního pracovníka, abych moh někde dělat v nějaký neziskovce. Ale teďkom jako v první řadě si chci, chci tadyto dokončit, chci se vrátit domů, ke klukovi“.* O postavení se na ulici muselo tvrdě bojovat. „*Člověk musí bejt jinej, musí bej tvrdej a tam taky ten hněv se jako nějak ... že se bojuje za ten respekt a tady za to“.*

Závislost, ulice, někam patřit

Participant popisuje nejhorší fázi své závislosti těsně před nástupem k léčbě: „*už jsem skončil tak špatně na tom, že jsem vlastně odešel od tý mojí, odešel jsem od toho kluka, vlastně, a*

fetoval jsem a všechno se zhroutilo, práce a tady to všechno už nic nebylo, vlastně sám jsem si to všechno to, jako z těch problémů vyhrabat a nešlo to, tak jsem pak odešel a skončil jsem na squatu, špinavej, opravdu beznadějněj a kluci právě z toho squatu chodili do kavárny“. Pan Libor má za sebou víc než patnáct let života s drogovou závislostí. *„Bylo tam nějak vězení, ulice, na ulicích vlastně celou dobu, i když třeba jsem byl u rodičů, jako u mámy, stejně tam jsem akorát přespal a byl jsem pořád na ulici. Není to hezký. Já nevím, co mě na tom bavilo, jako někdy“.* V souvislosti s drogami hovoří participant o začarovaném kruhu bolesti, zklamání, vězení, neštěstí... *„Už jako jsem byl bez heroinu, jsem chodil sem do práce a nějakým způsobem jsem se snažil a zase ... zase to nevyšlo“.* Nejhorší den byl pro Libora ten, kdy musel před maminkou přiznat, že je závislý *„Byla se mnou u doktora, že mně něco bylo a to bylo spíš z toho fetu, a byla se mnou a doktor řekl „tak to řekni mamince“, já jsem dělal, jakože hledám ten teploměr, nechtěl jsem jí to říct, a když jsem jí to řekl, tak jsem viděl to zklamání a vlastně to jsem viděl v tý její tváři až donedávna. Ted' už je to v pohodě, ted' už má tu naději, že to bude v pořádku“.* Potřebu někam patřit si Libor satureoval na ulici. Přesto ale pořád věděl, že u matky má jisté zázemí také.

Hněv

Hněv podle Libora patří k životu na ulici neodmyslitelně. Je součástí strategie přežití a získání a udržení moci. Takto o něm mluvili i někteří jiní participant, pro něž bylo důležité postavení a moc. Libor hněv ale zažíval i jako malý od otce a po shlédnutí tématického videa si podle svých slov uvědomil (podobně jako terapeut pan Tadeáš) v návaznosti na jednu scénu z něj, že se ke svému synovi chová tak, jak nikdy nechtěl. *„Mám malýho kluka a snažím se ho vychovávat trochu jinak, než mě vychovával můj táta. A vždycky říkám „ty jo, já už jsem zase jako on, jo. Pak se vždycky nějak vrátím a vždycky to nějak to. Takže jako tresty, někdy jako musí dostat na zadek, je to malej kluk, no ... to jsou takový věci, šestkrát řeknu nešáhej na to, jo, že by mu to mohlo ublížit, tak mu jako přidám, že jo, ale ... Tak se snažím třeba mu nějak vynadat a pak si s ním sednu, řeknu mu proč jako, proč to tak je, co udělal špatně, jo jako ... tak ty děti taky dokážou rozčítit“.* K videu se Libor v souvislosti s tématem hněvu, které nahrávka zpracovává, vracel během rozhovoru ještě několikrát. *„Ale důležitý jak už bylo vidět na tom videu – jako hněvat se budem vždycky. Důležitý je s tím něco dělat... Myslím si, že ty věci, který tam jsou, nebo že to ... jako že jsou to pravdivý věci, že záleží na tý situaci“.*

Bezmoc

O bezmoci hovořil participant v souvislosti se začarovaným kruhem drogové závislosti. *„Doma hádky a nechodil jsem domů a todleto všechno – vězení, domů, zase vězení, že. Nic*

jako – nic co říct, jako. Lidi si myslej, jako že toho je hodně co říct, ale já si myslím, že toho moc není. Že to je samý jako utrpení, slzy...“.

Křivda

Křivdu stejně jako bezmoc participanti zmiňují v reakci na videonahrávku, ve které se tato konkrétní témata objevují. Pan Libor cítí jako křivdu především chování matky svého syna, která Liborovu snahu zaopatřit rodinu neviděla ve správném světle, naopak ji interpretovala z úplně opačného pohledu. *„Já jsem se fakt jako snažil, snažil jsem se, jak to šlo, a tam byla ta křivda, že říkala: Ty stejně nejseš doma s náma pořád. Proč jsem nebyl doma? Protože jsem chtěl něco pro toho kluka, jsem lítal a sháněl, co se dalo prát je – ty peníze – jakýmkoli způsobem. Tam byla ta křivda“.* Podobné problémy měl participant i s matkou. *„Potom máma to samý, jakože. Spíš to bylo – já jsem cítil tu křivdu, spíš to bylo tím, že oni nechápali, co já zažívám, že je to tak těžký, no“.* Se svou bývalou přítelkyní nemá pan Libor tento pocit křivdy dořešený dodnes.

Víra, změna

Víra přinesla panu Liborovi do života velkou změnu. A naději jemu i lidem okolo něj. Byl za ním na návštěvě v komunitě i jeho malý syn. *„Dokonce ho chci vzít i na prázdniny sem. Musím se domluvit – dovolit se, jestli by to šlo, že bych třeba místo dovolenky si vzal kluka sem, aby tady měl nějaký prázdniny, naplánoval mu nějaký čas“.*

Pan Libor během rozhovoru v jednom místě říkal „zase to nevyšlo...“ A na konci naše povídání uzavírá slovy „tentokrát to vyjde...“. Pan Libor měl přísného otce, kterého se bál. Svůj život si představoval tak, že se všichni budou bát jeho a budou mu ležet u nohou. O závislosti hovoří jako o začarovaném kruhu a o hněvu v souvislosti s videem říká, že ten tu bude vždycky, jde jen o to, jak se my s ním vypořádáme. K videu se vztahuje i když hovoří o bezmoci a křivdě. Změnu vnímá hlavně jako naději pro sebe a svůj vztah se synem.

5.2.4.2 Rozhovor s panem Michalem

Pan Michal je velmi přemýšlivý asi dvacetiletý mladík. Se závislostí na drogách se snažil vypořádat už několikrát. Dokonce si proto našel práci v Anglii. Jenomže peníze, které si tam vydělal, vždy hned po návratu domů utratil za drogy. Pan Michal chce po absolvování programu v komunitě pokračovat v pomoci potřebným a rád by si také doplnil vzdělání. Většina především drogově závislých klientů začínala s užíváním tak brzy, že málokterí mají dokončená alespoň učiliště. Pan Michal pomýšlí na studium na vysoké škole, protože jej

zajímá psychologie. Na druhou stranu ale říká, že se připravuje na to, že se bude celý život živit rukama. Nejbližším jeho cílem je teď ale úspěšné dokončení programu léčby, k čemuž mu zbývá ještě nejméně deset měsíců.

Rodina

Rodině pan Michal věnuje v rozhovoru velký prostor, často ovšem některé situace popisuje několikrát dokola. Je ale evidentní, že je jeho velkým tématem. Vztah k mamince, která jeho i s bratrem vychovávala víceméně sama i problematický vztah k otci, kterému naopak vyčítá, že když bylo potřeba, nikdy nebyl nablízku. „*On mě nevychoval. On si přál děti, dokonce se mu to splnilo, jo. Jeho sestra měla dvě dcery, on chtěl syny. Narodili se mu dva zdraví synové, nevážil si toho a myslel si – šel za kariérou. Myslel si, že zaopatření rodiny po finanční stránce je přednější než výchova vlastních dětí. Já jsem vlastně toto uváděl jako podnět toho – té mojí destrukce toho charakteru*“. Maminka, která celý život nepracovala, se podle Michalových slov bála jít s otcem do nějakého konfliktu, dokonce mu i dlouho tajila synovu závislost na drogách. Otcí participant nemůže zapomenout, že dal přednost možnosti jet do Ameriky před vlastními dětmi. „*To byl jeho sen, tak si měl rozmyslet, jestli chce děti. Protože to se s tím neslučuje*“. Podle svých slov měl participant větší respekt ke svému mladšímu bratrovi, než k otci. „*On pak zjistil, že kouřím a místo toho, aby zakročil razantně, tak jenom – no, už tě zase vidím s tou cigaretou, já nevím, co z tebe vyroste. Jako jo, takovou úplně ... já jsem si z něho dělal spíš srandu*“. Díky rodičům se ale Michal „*dostal úplně na dno. Když jsem i přijal pokorně to vyhození z bytu, rodiče mě nakonec fakt vyhodili*“.

Peníze, postavení

Téma peněz má u pana Michala dva základní rozměry. Jednak to jsou peníze, které on si sám svou prací vydělával, na což je pyšný a je pyšný i na to, že „*jsem vstával s fušovanou trávou v ruce, ale stejně jsem šel do práce*“. I když byl závislý, pracoval. Jak sám říkal, postupem času, protože potřeboval stále víc peněz na drogy, přišel o byt, neměl, kde spát, ale stále měl služební auto. Druhý rozměr participantova vztahu k penězům a postavení - v jeho případě ve smyslu kariéry – je souvislost s otcovým selháním ve výchově a v rodinném životě právě ve jménu vydělávání peněz.

Závislost, ulice, někam patřit

O závislosti pan Michal hovořil také hodně. Klade ji za vinu otci. Že u něj vůbec vznikla – důvod spatřuje ve vlastní frustraci z toho, že mu otec v životě příliš chyběl – a že neřešil problém včas a správně, když už se u Michala závislost rozvinula. „*On tam ani fyzicky nebyl*

a já měl na něho hrozný hněv. Skutečně jsem cítil vnitřně, že měl zakročit mnohem dříve a že takovéto nějaké pozdější kárání...“. Samotnou svou závislost vnímá spolu s některými dalšími participanty jako začarovaný kruh. *„Já jsem začal pociťovat na sobě, že moje tělo strádá. A já to nemám rád, já tomu tělu jakoby rozumím, co ono vlastně potřebuje. A když jakoby já jsem dělal všechno proto a už jako to tělo jakoby začne škobrtat, tak to mě hodně štvalo. Už mě to prostě hodně štvalo. A věděl jsem, že já si s tím nejsem schopen nějak poradit, já jsem nebyl schopen sám přestat s těmi závislostmi a najednou jsem se dostal do začarovaného kruhu. Do kruhu, ze kterého nejde ven. Proto jsem začal utíkat k alkoholu a proto jsem prostě bral a nebyl jsem schopen toho nechat. Protože jsem věděl, že když užiju drogu, tak jsem zase v nebi. V našem, jako, jo? Plném hor a různých krystalických sloučenin. Což není moc dobré“.* Potřebu někam patřit, mít kamarády, někoho, kdo by jej měl rád, řešil pan Michal tím, že *„... jsem se snažil jejich lásku kupovat“.*

Hněv

„Když se jenom tak podívám všeobecně na můj život, tak jsem velmi klidný člověk. Nenávidím násilí, všechno se snažím řešit komunikativně, vždycky, ať už se mi svěří kdokoliv s čímkoliv, postupuju bod po bodu zpět k tomu kořenu, k tomu pramenu, a protože jedině tam můžete zjistit, z čeho vlastně ten člověk má strach, nebo jaká ta emoce v něm vlastně bují, a tak“. Říká pan Michal vzápětí poté, co popisoval, jak o svého bratra rozbil nový notebook, na který si vydělal na brigádě s otcem v Itálii, protože jej po bratrovi ve vzteku hodil. Je to další z mnoha zvláštních rozporuplných tvrzení, která participanti v našich rozhovorech uváděli. Vzápětí totiž popisuje pan Michal svůj způsob zvládnání hněvu: *„, Já jsem to vlastně neměl ani nijak moc ... neměl jsem možnost vnitřně, vnějš vyjadřovat. Já jsem to spíš v sobě dusil. O to horší to je, že jsem to všechno ze sebe dostal pryč – ale byla doba, kdy já jsem – byl jsem hodně samotářskej, stále jsem. To je ten problém. Ale já jsem to vyjadřoval, že jsem šel třeba ven, řval jsem, pěstí jsem mlátil do stěny, abych ze sebe nějakým způsobem přes bolest – nikdy jsem si nic nezlomil, nemám pořezané ruce. do takového stadia jsem nikdy nedošel, na štěstí. Ale prostě bylo to zoufalé. Řval jsem „proč, co mám dělat“, já jsem nevěděl, byl jsem zmaten, prostě. Nevěděl jsem, ty emoce, nebyl jsem schopen ty emoce pobrat“.* A v souvislosti s vybitím hněvu navazuje na video: *„Jo, takže vlastně tím svůj hněv vybijím, jak tam byl ten příklad – kupte si boxovací pytel, perfektní, anebo prostě skočte do výkopu a kopejte. Hněv z vás prostě vyjde sám“.*

Bezmoc

Bezmoc participant spojuje se zradou v partnerském vztahu. Dívka, která se mu líbila, se k němu chovala, jako by jeho zájem opětovala a on pak zjistil, že celou dobu chodí s jiným mužem. Její chování pro něj bylo nepochopitelné, dodnes se s tou situací nevyrovnal. „*A vlastně v té chvíli mě to hrozně zlomilo, hrozně. A řekl jsem si, že už se ženami nikdy mluvit nebudu. Že jim prostě nevěřím. A tenhle stav – to se mnou šlo rok po roku. A každým rokem to šlo do většího a většího extrému, kdy jsem je dokonce nenáviděl. A to všechno pramenilo z té chvíle. Pak jsem to vyhnal ze sebe a ulevilo se mi. Každopádně ta, vlastně ta bezmoc, vlastně nedokázal jsem pochopit to, proč se vlastně takhle chovám*“.

Křivda

Toto téma je pro pana Michala jednoznačně spojeno s postavou otce. „*S mým otcem je to trošičku horší. Abych vám pravdu řekl, já se k tomuto tématu nechci příliš vyjadřovat, protože já ho sám ani nemám ... já vím, že to je fakt ten, to velmi citlivé a velmi bolestivé téma pro mě. A nechtěl bych moc to rozebírat zrovna s vámi. A určitě ne teď. Protože já to teď srovnané v sobě nemám*“.

Ve videonahrávce Michala toto téma sice zaujalo, ale nakonec se rozhodl mu ponechat ještě nějaký čas, než o něm bude otevřeně mluvit.

Víra, změna

O víře mluví participant průběžně, v každém tématu, celým rozhovorem se víra táhne jako tenká červená nitka. Je to velmi silný prvek Michalova současného bytí. Přinesla mu do života změnu, tak jako všem účastníkům výzkumu a tak jako oni, i pan Michal hovoří o niterných prožitcích, které mu dávají naději do budoucna a přinášejí smysl jeho životu. „*A teďka takový obrovský přelom, takový převrat v mém životě, kdy konečně zjišťuji, že tady nějaká ta spravedlivost na tom světě je, že stačí věřit*“.

Vzhledem ke svému zodpovědnému přístupu k poznání pan Michal se o víru zajímá i prostřednictvím studia evangelia a dalších souvisejících textů.

Rodina pana Michala v poslední době zase funguje. Možná lépe než kdy dříve. „*On otec postupem, jak mu přibývaly roky, tak on si uvědomil, kde je jeho místo, že vlastně svou ženu miluje víc, než kdy předtím. Oni jsou manželé už třiadvacet let, s mojí mamkou. A tak postupně spolu k sobě našli tu cestu a i přesto, že jejich syn se stal prostě závislým, což je takové hodně jako trpké vůči mně, když se na to dívám, že já jsem ... zcela ... můžu z toho mít radost, můžu z toho cítit zášť, hněv v tom ale necítím. Mám radost z toho, že naši jsou spolu a milují se. Já vím, že musím odpustit mému otci. V modlitbách mu odpouštím*“.

To je výrok, který o panu Michalovi vypovídá to podstatné tak, jak jsem jej měla možnost během našeho rozhovoru poznat. Michal dává otci za vinu, že nebyl nikdy nablízku, když jej potřeboval. Peníze jsou pro něj na jednu stranu znakem vlastní schopnosti se uživit, na druhou stranu se hněvá na otce, že jejich hromadění dal přednost před rodinou. Otce viní i ze své závislosti. K hněvu, bezmoci a křivdě se vyjadřoval v reakci na video. Víra pro Michala znamená, že ví, že existuje někdo, na koho se může spolehnout.

5.2.4.3 Rozhovor s panem Norbertem

Pan Norbert je padesátiletý vyučený soustružník léčící se ze závislosti na alkoholu, který pije od svých třinácti let. V komunitě byl už jednou, ale těsně po ukončení pobytu jel domů vyřizovat záležitosti kolem dědictví po matce, přestože chtěl původně pokračovat v následném programu. V místě svého bydliště se ovšem zamiloval, zůstal tam a navazující vzdělávání v organizaci už nenastoupil. Nový vztah s o mnoho mladší ženou ale neměl dlouhého trvání a jeho průběh byl navíc poměrně dramatický. Proto pan Norbert, jak sám říká, opět spadl do závislosti. Když u jedné ze situací musela zasahovat policie, pochopil, že se musí do komunity vrátit. Program začal znovu od začátku a nyní mu zbývá necelý půlrok do ukončení základní léčby. Pak bude pokračovat v následném vzdělávání s vyhlídkou na práci pro organizaci, jejíž je komunita součástí.

Rodina

Pan Norbert je nejmladší ze tří sourozenců, kromě nejstaršího bratra ale už nikoho z rodiny nemá. Matka zemřela nedávno, otce, který už nežije dlouho, podle svých slov téměř neznal a nejmladší bratr už je také po smrti. *„S nejstarším se moc rádi nemáme vlastně, tak já nevím, on mě chtěl mít pořád podle sebe. Já jsem mu řekl, že není můj táta. Já jsem si dělal od patnácti podle sebe. To byl asi ten důvod, proč nemáme tak blízko k sobě. On si myslel, že mě převychová, ale ono to nešlo. Spíš jsem dělal navzdor. Už ve škole jsem třeba tři dni nebyl doma. Spíš na vztek. Taková černá ovce rodiny. Menší. Ne abyste si myslela, že velká“.* Od doby, kdy řešili zmiňované dědictví, se nestýkají vůbec. *„Nechtěl, abych něco dostal, tak tam dělali takový neplechy mezi tím“.* To byl i důvod, proč se pan Norbert tehdy rozhodl zúčastnit se dědického řízení osobně, což mu pak přineslo víc škody, než kdyby vše nechal být a raději zůstal v léčení. Participant je rozvedený, s bývalou manželkou měl dvě dcery. Smrt jedné z nich byla důvodem, proč nastoupil první pobyt v komunitě. *„No, mě umřela dcera, otrávil se plynem, necelých dvaadvacet let, od karmy, to už byl takovej ten – poslední kapka to byla. Začal jsem víc a víc a pak jsem se octl tady.* I v jeho případě hrála rodina jistou roli v eskalaci závislosti, byť tentokrát nehovoříme o rodině primární, ale o rodině participantem založené.

Peníze

Peníze pan Norbert zmiňoval především v souvislosti se situací kolem dědictví, která měla neblahý vliv na jeho vypořádávání se se závislostí. Svůj vztah k penězům výmluvně charakterizoval konstatováním: *„kdybych tady zůstal a nechal jim to, tak jsem udělal líp, no. A už jsem to řešil alkoholem a jsem tu zpátky“*. Peníze pro něho zpětně viděno mají menší hodnotu, než vyléčení ze závislosti, osobní klid a pohoda. Otázku postavení pan Norbert vůbec neřešil, evidentně pro něj tato dvě témata nemají mezi osobními prioritami příliš velkou váhu.

Závislost, ulice, někam patřit

Participant nikdy nežil na ulici. Dokud fungovala, patřil přirozeně do své rodiny tvořené manželkou a dvěma dcerami. Když se rodina rozpadla, byl na tom už tak, že řešil jen záležitosti spojené s alkoholem. *„To určitě zanechá následky, že. Že se to nezdá, sice, ale věci, který se dějou, tak se vám promítnou potom ve starším životě. Takže něco to má do sebe. Že tam jako zůstávají ... Že ti mladí, nevím, si to neuvědomují ještě“*.

Hněv

O hněvu hovořil pan Norbert hodně. Jednak v souvislosti se shlédnutým videem, ale především s ohledem na své zkušenosti s tímto tématem. S názory prezentovanými ve videonahrávce participant převážně nesouhlasil a nepovažoval je pro sebe za užitečné. *„No já nevím, jestli zrovna boxovací pytel je jako k tomu, aby to někdo nepřeháněl s hněvem, jako, nevím. Jestli si ho někdo koupí, nevím. Nebo kdybych byl na takové schůzce, já nevím, jestli bych jí řekl „počkej chvíli, já se jdu proběhnout“, jako jo? Nevím, co by to mělo za účinek, to bych byl spíš víc nervózní z toho, jestli tam počká nebo nepočká. A pak bych byl ještě víc naštvaný, kdyby tam nebyla, že jo“*. Nicméně jej to podnítilo k vlastním úvahám ohledně daného tématu a jeho řešení. *„Né, tak dá se to řešit různějma způsobama, že, tyhle situace. Že já když řeknu - ted'kom v tý době, co jsem, tak bych se nerozčiloval, tak bych to řešil jinak. Uklidnit se, prostě nějak. Ale spíš bych to řešil jako přímo, že jako. Jo. „Hele, promiň“, nebo já nevím. Nebo se třeba vůbec nerozčiloval, asi by bylo nejlepší“*. Pan Norbert se dřív hodně hněval především kvůli svým dcerám. *„Já jsem dvě holky vychoval, to bylo hněvu. Tři ženské v chalupě, to už – kdo by se nenervoval, řekněte sama? A ještě v pubertě, jak byly, tak to byla katastrofa, úplně. Chodily pozdě domů, nedělaly si, co měly, prostě všechno kolem, tak jak děti. Ale ne zas tak, jako že bych je bil za to, nebo něco. To ne. Ale tak rozčilí se člověk, že jo, je třeba usměrnit... Manželka byla s nima zase, takže to bylo úplně potom to... Sám bojovat proti*

třem ženskejm. Ale spíš jsem se většinou pohádal s manželkou. Místo s dětma. Pohádal, no tak, normálně výměna názorů“.

Bezmoc

V dětství participant hodně trpěl tím, že jako nejmladší většinou odnesl průšvihy svých starších bratrů, kteří na něj svoje prohřešky sváděli. Protože se nemohl účinně bránit, zbylo mu jenom bezmocné vztekání a pocit křivdy.

Křivda

Největší pocity křivdy se panu Norbertovi pojí s dětstvím (viz výše) a těžce se srovnává také s hořkostí situace kolem dědictví.

Víra, změna

Pan Norbert bude s největší pravděpodobností po dokončení komunitního programu pracovat v nedaleké továrně. Do svého rodiště se vrátit nechystá. „*Tam ne, tam mám hodně známých a to nevidím moc dobré. Jó, já už radši se s nima nevidět.*“ Pro vymanění se ze závislosti vidí jako nejlepší cestu zůstat v kontaktu se zdejší komunitou a nevracet se k přátelům z dob závislosti. Pan Norbert byl černá ovce rodiny. Do závislosti spadl po smrti své dcery. O hněvu hovoří v souvislosti s videem, vůči kterému se nesouhlasně vymezuje, což mu ale dává příležitost více se vyjádřit o vlastních postojích k tam zmiňovaným tématům.

5.2.4.4 Rozhovor s panem Ondřejem

Pan Ondřej je mladý sotva dvacetiletý muž s velkým darem milého a sympatického vystupování. Od svých třinácti let kouřil marihuanu, tvrdé drogy užíval po dobu asi tří let před nástupem do programu. Říká o sobě, že byl zakomplexované dítě, protože jej rodiče v jeho sedmi měsících adoptovali. Několikrát prohlásil, že je považován za černou ovci. Má velké problémy s důvěrou v lidi. Často prý také dostává nálepku arogantního jedince. V komunitě nejednu supervizi věnovali speciálně jen jemu. Je hodně citlivý na upřímnost a přetvářku, proto i v komunitě mnohdy dělá víc problémů než ostatní klienti v situacích, které druzí ani neřeší.

Rodina

Pan Ondřej je dítě z baby boxu. Vyrůstal ve velké věřící rodině s dalšími pěti sourozenci. Maminka je původem socioložka, pracuje v rané péči, tatínek je učitel. Mají čtyři vlastní děti a dvě děti adoptovali. Ondřeje a ještě jednu dívku, která studuje momentálně vysokou školu a

jak říká participant: „ségra, ta to zvládla, rodiče mají padesátiprocentní úspěšnost ve výchově zlejších dětí“. Vlastně všichni lidé v širší rodině participanta jsou vysokoškoláci pracující v pomáhajících profesích. Proto prý také, když začal mít problémy s drogami, pořád s ním jezdili po psychologických vyšetřeních. „*Jsem nemohl chodit na párty a musel jsem o víkendu jezdit na nějaký mluvení s rodičema a psychologama. No a já jsem tam musel bejt. Mně ještě nebylo osmnáct. Tak jsem si tam sednul, dal jsem si ruce takhle a čekal jsem, co oni*“. Pan Ondřej chodil na učiliště, kde učil otec. „*To bylo ještě vtipný, že táta mě chtěl mít jakoby na dohled, on na tý škole učil. Takže to bylo šílený. Jsem vždycky nešel, nějakou hodinu jsem zahákoval, a oni to věděli dřív, než jsem přišel domů*“. Přesto nakonec mluví o tom, že „*vlastně ty nejdůležitější jakoby životní otázky mi zodpověděla stejně máma. Já jsem to ale vůbec nerespektoval, ani malinko. Podělal jsem to tisíckrát, to bylo šílený, no ale vlastně začal jsem ji respektovat až někdy před půlrokem nebo před rokem, nebo něco takovýho. Kdy vlastně oni už mě jako – jsem si uvědomil, že vlastně když k nim přicházím domů, tak já jsem to tam vždycky bral, jako tak, že to tam je moje, jakoby prostě. No a teď jsem zjistil, že to tam moje není, prostě, že přicházím jako na návštěvu. Prostě že piju tátovo kafe, prostě, a že to je jeho, že on je tam ten boss, jako. A na tý ulici jsme se předháněli, kdo je – kdo má víc peněz, kdo má víc matra, teda. Prostě – kdo jezdí jakým autem. Šílenosti, jakože se furt člověk předhání. No a vlastně jsem zjistil, že nad tátou nikdy nebudu, jo. I když táta nikdy nefetoval a nevím, co všechno nedělal, tak je spokojenej v životě, prostě, no*“. Ze všeho, co o rodičích a sourozencích pan Ondřej říkal bylo přes jeho různé výhrady vůči nim patrné, že si jich vnitřně váží a považuje je za svou základní životní jistotu. „*já jsem jako hodně rozvracel lidi svejma slovy, prostě, a hlavně naši rodinu, moji rodinu, prostě. A aspoň teď vím, že je to jako – rodina s pevným kmenem, jakože*“.

Peníze, postavení

Pro pana Ondřeje je postavení důležité. Ať už v partě na ulici, nebo jako životní sebeurčení. Když hovoří o tom, že všichni v rodině mají vysokou školu, je jasné, že to považuje za skutečnost, která je hodná respektu. Pokud jde o postavení ve smyslu místa na slunci mezi příslušníky drogové subkultury, tam si svou roli budoval a hlídal, bylo evidentní, že mu hodně záleží i na celkové image vlastní osobnosti. „*Jirka, čtyřicet šest mu je, no takovej týpek, kterej mě do všeho zasvětil, vaří perník a v životě vlastně nějakýho dvacetiletýho kluka – mně bylo v té době nějakých osmnáct, když jsem s ním prostě začínal kamarádit – a už prostě po půl roce mě nechával samotnýho na baráku. On je to husták, prostě ví, že umím mluvit s lidma a hlavně s těma fízlama. Což je prostě potřeba, tady ty věci*“. I svou současnou situaci Ondřej vnímá hodně optikou toho, v jakém postavení se momentálně nachází. „*Všichni mě vlastně*

strašně obdivovali, když jsem chodil s tou Radanou, jakoby že jsem byl boss, tam jako, a teď jsem tady největší hovno, nějaký. V nějakým ústavu“. Peníze hrály v participantově životě také důležitou roli. Hodně mu záleželo na tom, aby jich měl dostatek a nejenom kvůli možnosti zaplatit za dávku. Když hovoří o tom, že je někdo úspěšný, vždycky mluví o tom, kolik vydělává. *„Jede na živnost a tam vlastně on si vydělá strašný prachy, jako fakt velký“.* Ale peníze mají pro pana Ondřeje ještě jinou konotaci. Chodil s dívkou, která jej měla moc ráda, říká, že tehdy jedinkrát v životě byl opravdu šťastný. I v tomto případě zmiňuje postavení a peníze, když mluví obdivně o tom, že její rodiče byli lékaři a měli hodně peněz. Které jim on ovšem ukradl, opustil svou dívku a odjel do ciziny. *„Lhal jsem jí, vlastně, úplně celou dobu, jako. Já jsem jí v životě neřekl žádnou pravdu, prostě. A ona byla o rok a půl mladší a byla taková, že se hodně – no prostě mi věřila. Když mi říkala úplně všechno, prostě, a já jsem byl sráč, prostě, a vždycky jsem to zneužil. No a prostě jsem ji okrad a odjel jsem. A tam právě začalo úplně jako to největší psycho v mém životě. Do té doby to bylo vlastně v klidu, ačkoliv jsem třeba nerespektoval rodiče, tak jsem byl vlastně šťastnej. Ze začátku toho vztahu to bylo taky super, takový jako – byl jsem fakt zamilovanej. To bylo jako – jednou a naposled, kdy jsem byl fakt zamilovanej, jako. No a ta holka, ta chodí ještě doteď, prostě, k psychologům jako a je úplně, úplně v krosu, jako. To je jako jedna z věcí, kterou si úplně nejvíc vyčítám, nebo možná co si nejvíc vyčítám. To bylo šílený“.*

Závislost, ulice, někam patřit

„Já když jsem začínal fetovat, hulit trávu s klukama, prostě, a to bylo takový období, to bylo úplně nejlepší období v mém životě. To jsem třeba básnil o tom, jak mám rád lidi. Většinou jsem byl úplně zmaštěnej, ale bylo to nádherný, prostě“. Tak popisuje participant začátky své závislosti. *„Já jsem byl i přímo na ulici, ale jakože bydleli jsme na squatech s klukama, kde jsem nepřišel úplně do takovýho jako hard-streetu, kde jsem - udělali jsme prachy prostě na turistech a na matru a tak, jakoby že prostě. Samozřejmě, že přišly doby, kdy fakt byl jako crash, já jsem bydlel v Praze, tam jsme bydleli s klukama a jezdili jsem do centra prostě šmelit turisty, a tak, no. Bylo to docela vlastně zábavný, ale bylo tam takový to prázdno. Ale věděl jsem, když, věděl jsem prostě, že to jsou kluci, který se za mě kdykoli postaví prostě a nelžou. Měli jsme na sebe taky šměčka jako, ale když šlo do tuhýho, prostě, tak jsme zůstali všichni stát, prostě. Oni už jsou mrtví, teďko, dva z nich“.* Pak se vrátil do města na jihu Čech, kde žil od malinka s rodiči, do drogového bytu, kde žil se starší ženou. *„Ale jako potom s tou Janou to bylo šílený, ona byla šílená, byla šílená, úplně. Ona se vždycky úplně jako překrosila, totálně, a vždycky obrátila úplně všechno, co vlastně člověk chtěl něco pomoci, něco se s ní bavit nebo něco a ona to proti němu úplně totálně obrátila. A když nebyla*

vyndaná, tak byla v klidu prostě. Dva dny dobrý, jako když nespala. Ale když už nespala pět dní, tak byla úplně jako na tečku. A vytáčela lidi úplně jako k věcem, který by v životě neudělali, prostě jindy“. Patřil celou dobu do své rodiny a náhradní místo měl ve squatech. Vzhledem k nějaké vnitřní jistotě ohledně vlastní rodiny, otázka toho, zda má někde své životní místo, není evidentně jeho prioritní.

Hněv

Pan Ondřej o sobě říká, že za střízliva není nijak agresivní. „*Jako když jsme byli v Praze a byli jsme vyndaní, tak jsme se řezali furt s nějakajma týpkama. Furt jsme se podělávali a tak. To byla spíš taková hra, jako, pouliční. Občas to bylo teda hustý, jako*“. Jinak je spíš arogantní. „*Já mu prostě řeknu – jako řeknu mu to asi trochu ráznějc, třeba, ale ne, abych křičel, spíš dám prostě jinej tón hlasu, kouknu se mu do očí a prostě mu to řeknu*“.

Bezmoc

O bezmoci hovoří participant především v souvislosti nucených návštěv psychologů a jiných odborníků na drogovou problematiku, kde musel trávit čas bez možnosti nějak ovlivnit, co se bude dít.

Křivda

Křivda je Ondřejovým velkým tématem spojeným především s už mnohokrát zmiňovanými psychology. „*Vždycky jsem tam přijel a vždycky mi řekli: „budem se bavit prostě jenom my dva, jenom my dva“, ale oni si volali rodiče s téma lidma. Já jsem tam přijel, a oni prostě věděli už o mně něco. Já jsem se jich vždycky zeptal: “Co o mně víte?“, prostě jsem se ptal. Takhle jsme začínali rozhovor. „Nic, nic o vás nevíme“. prostě fakt. Prostě vím, že si volali s rodičema*“.

Víra, změna

Ondřej je křtěný katolík, později chodil do protestantského sboru. „*Když jsem se ráno probudil náhodou lepší nohou, tak jsem šel prostě v neděli do sboru. A ten Richard se mnou občas tak jako si povídal a tak. A pak se stalo nějaký jakoby psycho velký a ráno jsem u něj zazvonil, že prostě chci zkusit tu komunitu, jak mi o tom vyprávěl*“. Změna je pro Ondřeje v tom, že si utřídil myšlenky a uvažuje o možnosti, že svou silnou citlivost na neupřímnost a pózy v jednání obrátí ve prospěch služby druhým místo toho, aby touto svou schopností sám sebe stravoval a ničil.

Pan Ondřej hovořil o tom, že mu zdejší vedoucí terapeut říkal, že si myslí, že Ondřej bude jednou dávat lidi dohromady. A protože participanta baví mluvit o problémech, baví ho, když se věci řeší a baví ho rozebírat lidské chování a jednání, této myšlence, že by pro změnu dával lidi dohromady, se vůbec nebrání. Pan Ondřej je adoptovaný, což byla první věta, kterou v rozhovoru řekl. O své rodině, která jej vychovala, mluví pan Ondřej hezky. Má čtyři další sourozence, adoptovaná je jen ještě jedna sestra, rodičů si váží, sourozence má rád. Drogy mu ze začátku připadaly skvělé, pak se ovšem dostal do situace, že už je dál nezvládal a musel si říci o pomoc ve zdejší terapeutické komunitě.

5.2.4.5 Rozhovor s panem Patrikem

Pan Patrik je muž středního věku, který bral drogy a je v následné léčbě po ukončení základního programu. Prošel velkou změnou a už dvacet šest měsíců je „čistý“. Pochází z Moravy, byl několikrát soudně trestaný, dohromady si odseděl šestnáct let. Je sympatický a poměrně hovorný.

Rodina

Pan Patrik měl maminku, sestru, nevlastního bratra a nevlastního otce. *„Vyrostl ze mě lotr všech lotrů. A nebylo to díky mejm rodičům, já jsem měl rodiče hodné. Oni mě naopak, když jsem byl hodný, tak oni mi dopřáli všechno“*. Dlouhou dobu sice prý dával za vinu otcí a zřízení, že je z něj recidivista, nakonec ale uznal, že si za všechno může sám. Z jeho rodiny už nikdo nežije, maminka a sestra zemřeli už poměrně dávno, bratr také a otec zemřel před Patrikovým posledním výkonem trestu.

Peníze, respekt

Pan Patrik kradl auta, dělal to samozřejmě kvůli penězům. O penězích jako takových ale jinak nemluví. Hovoří o potřebě přežít ve vězení, což má svá pravidla. *„– to bylo ve vězení. Já jsem byl vlastně ve studijním oddíle, byl jsem tam novej, a šel jsem se dívat na formuli 1. A ted' tam seděl takový tlustý frajer, tam před tou televizí a díval se na výměnu manželek no a ted'kom natáčel si to na video. No a ted'kom to skončilo a začínal přímej přenos formule 1. No a ted'kon on si to přetočil a že se na to podívá znovu. „Ty, poslouchej, já jsem se přišel podívat na přímej přenos formule 1. Ty si to můžeš pustit kdykoliv. Víš, já ne jako, nebo to“ a on na mě „Na to, že jsi tu čtrnáct dní si moc otvíráš hubu“ A já se tam vybuchl úplně nepřičetně, jako. Začal jsem tam po něm rvát a to, a on potom odešel“*. Respekt ze silnějších jen proto, že jsou fyzicky zdatnější nikdy podle svých slov pan Patrik neměl *„Ale já jsem z něho vůbec neměl žádněj respekt, já jsem mu řekl, ať ať nastoupí a že si budem povídat“*.

Závislost, ulice, někam patřit

Participant strávil hodně času ve vězení, na ulici se pohyboval spíše pracovně, bez domova nebyl. Drogy bral: „deset roků, asi. Já jsem měl přestávky, já jsem furt seděl, jako“. Hodně hovoří o tom, jak v posledním výkonu trestu u něj došlo k obrovské vnitřní změně, následkem níž přestal fetovat a přišel do zdejší komunity na první léčení. „No, já jsem, já jsem tu podruhé. Poprvé jsem to nedodělal, jako. Já jsem nedokončil ten rok, byl jsem tu čtyři měsíce a já jsem odjížděl s tím, že nebudu brát drogy, že nastoupím do práce a to. A pokaždé, když jsem si dal, tak jsem měl jakoby tu – tak jsem cítil lítost, že jsem to udělal. Tak jsem to poprvé nevydržel, byl jsem tu čtyři měsíce, po – nevím, po kolika, po dvou, po třech, vrátil jsem se sem“. Teď už má participant ve Šluknově byt a je domluvený, že bude pracovat na farmě přidružené ke komunitě. „Teď mi mají schválit plat, že za to budu mít stálý peníze za to. Sice jenom na jeden rok, potom se uvidí, no“.

Hněv

Tak jako hovoří někteří jiní participantů o hněvu, jako o nutném prostředku k přežití na ulici, stejně tak o něm pan Patrik hovoří i v souvislosti s pobytem ve vězení. Hněv je tam potřeba a je všude kolem. Participant reagoval také na shlédnuté video. „To video je dobré pro lidi, kteří chtějí se svým hněvem něco dělat“.

Bezmoc

O bezmoci hovoří pan Patrik v souvislosti s „nášupy“, což jsou další přidané měsíce výkonu trestu za trestné činy, na které se přijde až po vynesení rozsudku. Vždy, když prý čekal, kolik jako nášup dostane, byl z bezmoci něco proti tomu udělat až zpocený. Nejhorší bezmoc cítil ve chvíli, kdy se rozhodl ve vězení spáchat sebevraždu. Neměl potřebné soukromí a všichni dělali všechno proto, aby se mu jeho úmysl nezdařil. „Zavolali policisty, policistu, ať mě odvede na oddíl a já jsem přišel na oddíl a první, jsem šel na záchod, nebo tam na oddělení oni stojí, takže jediné místo, kde to šlo udělat, a ještě večer, jakože přes den tam chodí na záchody furt nějakí jako lidé, takže jediné místo, kde to šlo udělat, byly záchody. Já jsem se chtěl pověsit, jako. No a teďko, a to, tak já jsem šel na pokoj a za patnáct minut mě volali ke katru a byl tam ten psycholog, vědecký psycholog“. Pořád ho chodili kontrolovat a nakonec jej uhlídali.

Křivda

Za největší křivdu svého života považuje participant situaci ze svých dvanácti let. „*Já jsem měl dvanáct roků, tak můj táta mi koupil mou první motorku. Jak jsem zlobil, tak můj tata mi ji zavíral. Já jsem svého tatu za to nenáviděl. Já jsem vlastního tátu neměl, to byl bráchův táta. Kdyby to byl můj, tak já bych si to asi nenechal líbit*“. Dodneška je tato příhoda tak silná, že když se mu teď v komunitě stalo něco podobného, vyhřezla stará křivda a dotyčný dostal vyčiněno i zpětně za Patrikova otce. „*Já si tady vyrábím motokolo. No a teďkom já jsem s tím motokolem jednoho kluka tady naštvál a on mi to motokolo schoval. „Neštvi mě. Vrať mi to!“ On ne. Já říkám: „Jak ne? To je moje*“. Tak jsem ... našťestí tu byli jako ti lidi a já jsem se styděl před těma lidma ho praštit na bradu. No a to mě zadrželo. Já už jsem viděl, že je zle, že musím utéct, tak jsem utekl do lesa“. Pak o celé záležitosti přemýšlel a mluvil o tomto incidentu i na skupině a tam přišel na to, že se ozvala stará křivda z minulosti.

Víra, změna

O své změně, o tom, co se dělo tehdy ve vězeňské kapli poté, co chtěl spáchat sebevraždu, pan Patrik hovořil hodně, vlastně většinu rozhovoru. Víra se pro něj stala smyslem života. „*Já bych v životě nevěřil tomu, že mě dokáže změnit někdo, koho nevidím. A je to tak. Dokázal. A víte, kdo to nejvíc nechápal, že jsem jiný? Mí kamarádi z mládí. Oni nechápali, co se to stalo. Že jsem nějak, ... že jsem přestal krást auta, cha cha, no*“. Nejvýstižněji to, čím pan Patrik prošel, popisuje následující výrok: „*Já to řeknu zkráceně. Já jsem přišel do té kaple jako člověk, který si chtěl vzít život a já jsem z té kaple odcházel s větší vitalitou do života, než když mi bylo patnáct.. No, já vím, že se tam něco stalo, můj mozek do dneška nechápe, co se tam stalo, díky tomu se mi změnil život*“.

Pan Patrik je rozhodnutý, že vytrvá, bude pracovat a nebude brát drogy. Hodně o své minulé i současné situaci přemýšlí a když se mu děje něco, o čem si myslí, že by už k němu nemělo patřit, obrátí se o pomoc ke komunitě. Protože bude s komunitou v kontaktu i nadále, věří, že všem svým předsevzetím dostojí. Dříve vše, co se mu nevydařilo, sváděl na otce. Posléze přišel na to, že si za své problémy může sám, jak říká. Kradl auta, byl několikrát ve výkonu trestu. Při tom posledním chtěl spáchat sebevraždu, místo toho získal podle svých slov novou naději a sílu do života. Když mluví o tomto tématu, odkazuje se na video stejně jako při tématu hněvu a bezmoci, neboť vnímá jako křivdu skutečnost, že mu ve vězení nedovolili skončit svůj život, když se pro to rozhodl.

5.2.4.6 Rozhovor s panem Robertem

Pan Robert je čtyřicetiletý muž se závislostí na drogách, který strávil pět let ve výkonu trestu. Pochází z malého města na severu Čech, nacházejícího se nedaleko zdejší komunity. Nikdy neměl partnerský vztah. Je nejstarší ze čtyř bratrů, jediný syn z matčina prvního vztahu. Od svých tří let žil s nevlastním otcem, který jej často bil. V komunitě je třetím rokem, po dokončení základního programu pokračuje v programu doléčovacím. Na konci celé cesty následného vzdělávání by měl pro organizaci pracovat jako terapeutický poradce.

Rodina

Podle svých slov neměl participant dobré vztahy s nevlastním otcem, který se ke svým třem vlastním synům choval mnohem lépe, než k němu. Matka celou situaci příliš nezvládala, po nějaké době začala pít. Pan Robert podle svých slov tak přestal už od malinka před svými blízkými ukazovat, co cítí. *„Já právě nevím, já si myslím, že jsem to potlačoval. Ty emoce. Protože já jsem se je naučil nedávat najevo už od dětství, takže jsem to všechno skrejšval.“*

Peníze, postavení

Téma postavení nebylo pro pana Roberta nijak významné *„Já jsem byl takovej klidnej, já jsem byl srdcař, mě měli všichni rádi, já jsem si nemusel nic to... já jsem neměl právě rád takový ty ...tady ty násilníky, co si museli něco dokazovat“* O penězích hovořil pouze v souvislosti s důvody, proč během výkonu trestu nebral drogy. *„Ve vězení se sice bere, ale tam se to nevyplatí hlavně finančně, protože tam se ... tam dostanete za tu cenu, co venku, tak deset procent, třeba. Tak do toho jsem nešel a i když můj kolega to nosil z venku a nabízel mi hromady, tak já zas v tom uzavřeném prostoru nevím, co bych tam dělal, třeba. Takže já jsem to nějak nevyhledával, jo.“*

Závislost, ulice, někam patřit

Důvody vzniku patnáct let trvající závislosti vidí participant ve svém nepříliš spokojeném dětství. *„Nebo já jsem vám i začal brát drogy, když já jsem myslel, že mě nikdo nemá rád.“* Drogy bere od svých dvaceti čtyř let. *„Já jsem začal pozdě docela.“* Strávil na ulici šest let, z toho dva roky v Praze. *„Ty vole, jak já jsem to mohl vydržet, ty dva roky v tý Praze ještě v těch studených sklepích, na těch rohožkách tam“, no to je asi tím mládím.“* O potřebě někam patřit pan Robert explicitně nehovořil.

Hněv

I téma hněvu participant vztahuje převážně k dětství. Přesto, že říká, že se v té době naučil nedávat emoce příliš najevo, z rozhovoru vyplynulo, že ve vztahu k nevlastním bratrům byl

přece jen otevřenější. „Štvali mě. A teď si vzpomínám, že jsem je kolikrát zbil. Šahali mi třeba na nějaký moje věci. Já jsem sbíral plechovky, nebo ... Na moje soukromý věci, třeba mi něco zničili.“ V současné době už participant řeší věci jinak. „Když se hněvám, tak se hněvám. Nebo vybuchnu. jak, Já jdu třeba pryč radši, nebo ... Ani nejsem nějaký extremist, ale takhle ty věci se přesně naválí a pak bouchnu, někdy, no.“

Bezmoc

O bezmoci začal pan Robert hovořit v souvislosti se shlédnutou videonahrávkou. „Se vším jsem se tam ztotožňoval, akorát jsem objevil teď to slovo bezmoc. To mě nikdy nenapadlo, že vlastně v těch situacích, když něco ... že vlastně, že jsem bezmocnej. Ted', když jsem na to koukal, že vlastně v tom hněvu, teď vlastně se cejtím bezmocnej, jo“.

Křivda

Kromě již zmiňovaného vztahu, který k němu měl jeho nevlastní otec i další pocity křivdy zažíval pan Robert především v dětství. „Ve škole, učitelky a tak. Protože já jsem byl takovej – já jsem nad vším pátral, jo, a já jsem se i ptal, ne? A nějaký věci jsem i odmítal, protože mi to nedávalo logiku – byl jsem jakoby nepohodlný, když to tak řeknu.“

Víra, změna

Jako jediný z dotazovaných nemluví pan Robert o svém vztahu k víře a z ní vycházející změně. Změnou v jeho životě je především vymanění se ze závislosti.

Pan Robert nebyl příliš sdílný, přestože k rozhovoru svolil rád. V jeho příběhu navíc tak, jak jej sám predestinuje, je několik protichůdných tvrzení a nejasností. Například, když hovoří o tom, že v dětství nedával najevo své pocity a vzápětí popisuje, jak bil své nevlastní bratry, protože na ně byl naštvaný a měl na ně vztek. Dětství bylo evidentně jeho největším tématem. Vracel se k němu téměř v každé odpovědi na pokládané otázky. Pan Robert měl tři nevlastní sourozence, které jeho otčím protěžoval a Patrik kvůli tomu v dětství získal pocit, že jej „nikdo nemá rád“. Na ulici strávil šest let, z toho dva roky v Praze, kde to podle svých slov „nedal“. O dětství hovoří tak, jako většina participantů, jako o období, které může za jeho závislost. Hněv dříve najevo nedával, teď už se naučil ventilovat jej přirozeně tak, jak to bylo vidět na videu. Video reflektuje i v tématu bezmoci a křivdy. Slovo bezmoc, jak říká, si díky nahrávce spojil se svým hněvem a konečně pochopil, že je to právě bezmoc, čemu ve svém hněvu často nerozuměl. Křivdu cítil v dětství od svého otce, na kterého se za to dodnes hněvá.

5.2.5 Analýza rozhovoru s terapeutem

Terapeut pan Tadeáš je velice sympatický a milý asi třicetiletý muž, který sám prošel komunitní léčbou a všemi dostupnými následnými programy. Zezačátku pracoval pro organizaci v oblasti ekonomické. Zajímala jej ale především přímá práce s klienty, proto se postupně vypracoval až na současnou pozici. Tadeáš bydlí v komunitě se svou ženou a dvěma malými syny, což ho vede k nutnosti hodně držet ve vztazích s klienty hranice a udržovat prostor určený jen pro vlastní rodinu, na které mu velice záleží. *„Já se potřebuju naučit dobře spravovat svůj čas, udělat si nějaký mantinely, kdy je čas pro rodinu a přes to vlak nejede, tak jako když jsem v práci. Ta práce se stává víc, než jenom práci, ale zájmem a radostí“*. Zároveň ale Tadeáš ví, že je třeba držet svůj vztah k práci v takovém profesionálním rámci, aby se jednoho dne nedopracoval syndromu vyhoření nebo ztroskotaného manželství. Vzhledem k účelu našeho rozhovoru byly klíčovými tématy závislost, hněv a jeho názor na použití videoukázek v individuální práci s klientem.

Pan Tadeáš hovořil o své vlastní drogové minulosti. *„Začal jsem brát někdy v osmnácti letech tvrdý drogy. Do té doby to bylo takový koketování, ale nebylo to nic výrazného. Naštěstí jsem v tom nebyl příliš dlouho, asi tři roky“*. Přestože jeho drogová kariéra nebyla nijak dlouhá, vidí jako velké pozitivum pro práci to, že „kluci“ vědí, že i on ví, o čem je řeč. Je pro ně navíc příkladem člověka, který prošel programem se všemi jeho stupni a pracuje na místě, kde by rádi pracovali i někteří další participantů výzkumného šetření.

O hněvu říká, že s tímto tématem měl sám velké potíže už od dětství. Především v době, kdy se rodiče rozváděli. A ve vztahu k sestře. *„Mám prostě po úraze ruku, bouchal jsem do skleněných dveří, protože mě sestra nechtěla pustit do kuchyně, protože prokoukla to, že já si tam jdu nabrat cigarety mojí maminky ... a já jsem říkal, že to tak není a ona prostě mě chtěla ochránit od toho a mě se to nelíbilo, protože věci nebyly podle mých představ, tak jsem bouchal do skleněných výplně. Jenom malinko, no ale potřetí jsem to už přehnal, až se vysklily ty dveře a mně to vlastně přerušilo biceps až na kost. No, já jsem jako malej házel židlema, klíčkama po ségře a tak“*.

Pokud jde o videonahrávku pan Tadeáš říká: *„Ale i já jsem se u toho videa pozastavoval a říkám, jestli nejsem jakoby ... jestli bych se neměl taky brzdit nebo jestli ty věci možná udělat jinak. Protože je pravdou, že přesně tam ta věta, jak ... a myslím si, že to ale ... ta se dotkla určitě i těch kluků v programu, nebo chlapů. A to je ta, že ... „nikdy jsem nechtěl, nebo říkal jsem si... nikdy se nebudu chovat jako můj otec. A když se člověk ohlídně zpátky, tak říká „já jsem úplně, úplně přes kopírák to stejný“*.

Ideu využití tématických videonahrávek terapeut vidí jako perspektivní nový přístup v práci s klienty. *„Naprostě to podporuju, protože si myslím, že obecně svět v poslední době dost*

používá ty prostředky v obrazech nebo ten jazyk dnešního světa je hodně v obrazech, můžeme si všimnout i třeba blbá – pardon za tohle slovo, ale třeba i instantní polívka. Nikdo nechce číst návody, nikdo se nechce zdržovat, mnohem jednodušší je pro něj tři obrázky – rozbalit, zalejt vodou, zamíchat. Takže je to určitě jako jednodušší způsob komunikace, kterej, si myslím, že může dosáhnout jakoby, větších úspěchů. A samozřejmě záleží, nebo – a myslím si, že se může dotknout právě i lidí, kteří třeba mentálně na tom nejsou tak dobře. I oni můžou v těch obrazech najednou uvidět „aha, to se vlastně týká i mě“, jo, protože najednou to ožívá“.

Podle mínění pana Tadeáše je ale dobré vědět, jakou cílovou skupinu oslovujeme, protože konkrétní ukázka byla o běžných situacích spojených s projevy hněvu, což pro klienty s drogovou a často i kriminální minulostí, kteří kus života většinou strávili na ulici nebo ve vězení, může být příliš vzdálené jejich zkušenostem.

5.2.6 Analýza výsledků výzkumu

5.2.6.1 Interpretace výsledků kontrolní skupiny

Téma: Rodina

Jednoznačně nejakcentovanějším klíčovým tématem byla rodina. Jako o prvku určujícím celý další život v závislosti na návykových látkách o rodině hovořili všichni dotazovaní muži bez rozdílu. Pan Aleš přímo zmínil, že od nepochopení rodiny „*utíkal k drogám*“ a na ulici. Pan Daniel si jako zneužívané dítě, které matka opustila a babička mu vyčítala, že je pro ni přítěží, na ulici vynahrazoval pocit přijetí „*opojením z moci*“. Pana Eliáše vyhnaly hádky s matkou na ulici už ve 14 letech. Pan Cyril viní svého otce z toho, že mu jako dědictví po sobě nechal svou alkoholovou závislost, které díky problematickému dětství také podlehl. Z nepovedeného dětství si udělal „*omluvenku mnoha svých problémů*“ v dospělosti. Rodiče pana Bohumila se nesnažili vytvořit si s ním ani s jeho sestrou příliš vřelé vztahy, protože „*socialistický stát se o všechno postará*“. Františkovi rodiče hráli automaty, čímž ho přiváděli k zoufalství, od něhož utíkal k drogám. Otázkou samozřejmě zůstává, nakolik jde o hledání viníka vlastních problémů a nakolik jsou a byly situace ve zmiňovaných rodinách právě takové, že je nebylo možno řešit jinak, než únikem do závislosti. Že to ani jeden z participantů neměl doma příliš jednoduché, je ale nesporné.

Téma: Peníze, postavení

Peníze a postavení byly důležitější pro mladé muže s drogovou minulostí. Panu Alešovi zvedly sebevědomí, pan Daniel si díky nim udržoval status „*frajera*“ ve skupině, kde byl na rozdíl od primární rodiny obdivovaný pan Někdo a pan Eliáš díky penězům dokázal své matce, že se o sebe umí postarat a mohl jí pak v nemoci vynahradiť alespoň částečně to, co jí podle svých slov způsobil. Naproti tomu pan Bohumil potřeboval peníze „*jen na pivo*“. Pan Cyril bral peníze a postavení jako potvrzení svého sebeobrazu a pan František řešil otázku financí jenom proto, že musel krádežemi opatřovat peníze na živobytí, které jeho rodiče prohráli v automatech.

Téma: Závislost, ulice, někam patřit

Toto téma bylo pro pány Aleše, Daniela a Eliáše opět významnější, než pro ostatní participanty. Tři prvně jmenovaní utíkali na ulici pro přijetí, pochopení, narovnaní vědomí sebe samých. Pan Cyril bral svou závislost jako selhání a ustoupení z vlastní dokonalosti, po níž toužil. Na ulici nikdy nežil, stejně jako pan Bohumil. František sice chvíli bydlel ve squatu, ale podle svých slov „*to nedal*“.

Téma: Hněv

Hněv byl pro pana Daniela „*hnacím motorem*“ k udržení si statusu v sociální skupině. Eliáše vyhnal hněv a hádky s matkou z domova. Pro Bohumila byl hněv možností, jak se vyrovnat s ponižováním a výsměchem od ostatních. Pan Cyril si jeho prostřednictvím vybíjel „*hořkost z dětství*“. U něj ale nešlo o výbuchy hněvu tak, jako tomu bylo u ostatních účastníků, ale o jízlivost a slovní ubližování. František hněv cítil vůči svým rodičům za to, jak devastovali rodinu závislostí na automatech. Pan Aleš o hněvu mluvit nechtěl, nevěděl vůbec, jak toto téma uchopit a jak s ním nakládat.

Téma: Víra, změna

Víra je pro všechny participanty velmi důležitým momentem ve změně od závislosti k léčení. Je vidět, že je to také téma, o němž se v komunitě hodně hovoří, a které mají klienti dobře zpracované. Nejsilnější prožitek s poznáním víry má pan Daniel. Nikdo z ostatních účastníků z kontrolní skupiny tak velké emoce nepopisoval, ale pro všechny je tato dimenze léčby evidentně velmi podstatná.

5.2.6.2 Interpretace výsledků experimentální skupiny

5.2.6.2.1 Témata shodná s kontrolní skupinou

Téma: Rodina

Pan Libor řekl, že všichni v komunitě a podle jeho názoru i všichni závislí jsou „*nějakým způsobem z rodiny zranění*“ Rodina je skutečně zásadním tématem pro všechny participanty. A všichni ze své závislosti svou rodinu viní. Pan Michal dává otcovi za vinu „*destrukci svého charakteru*“. Pan Robert si z dětství stráveného s nevlastním otcem, který protěžoval své tři vlastní syny, odnesl do života pocit, že jej „*nikdo nemá rád*“. I pan Patrik si původně myslel, že otec může za to, že z něj vyrostl „*lotr všech lotrů*“, až později svůj názor přehodnotil a dospěl k tomu, že si za své problémy může sám. Nejsem si ale jista, jestli nejde spíše o výraz jakéhosi odpuštění. Norbertovo spadnutí do závislosti, kterou ovšem znal už z primární rodiny od svých rodičů, zapříčinila smrt dcery a jeho návrat k alkoholu po skoro vyléčení zavinil nepovedený partnerský vztah. Trochu jiný případ je na první pohled pan Ondřej, který o své rodině mluví s úctou a respektem k tomu, jaká je, jak funguje a že vlastně vydržela i zatěžkávací zkoušku, kterou jí připravil on svým chováním. O sourozencích hovoří hezky, rodičů si váží. Zároveň ale můžeme postřehnout vnitřní zranění adoptovaného dítěte z baby boxu, což Ondřej zmínil hned v začátku našeho rozhovoru.

Téma: Peníze, postavení

Penězi byl ve svých představách z této skupiny participantů zavalený jen pan Libor, který snil o tom, že mu „*budou lidi padat k nohám a on nad nimi bude stát se zbraní v ruce*“. Velkou důležitost jim přikládá i pan Ondřej, který o těch, kdo vydělávají „*velký prachy*“ a mají dobré postavení, mluví s obdivem. Michalův vztah k penězům je poněkud ambivalentní, protože otcovu honbu za penězi a kariérou pokládá za důvod svého zničeného dětství, na druhou stranu na svou práci a schopnost vydělávat je hodně pyšný. Pan Patrik kvůli krádežím aut skončil ve vězení, kde si musel své postavení vybojovat, proto o tomto tématu hovořil převážně v souvislosti s výkonem trestu. Pro pana Roberta byly peníze důvodem, proč ve vězení nebral drogy a pan Norbert litoval, že se na peníze „*nevykašlal*“ a raději je nenechal bratrovi, než aby znovu spadl do závislosti.

Téma: Závislost, ulice, někam patřit

K tématu závislosti měli všichni zúčastnění participanti pochopitelně mnoho co říci. Pan Libor v souvislosti se závislostí mluví o „*začarovaném kruhu bolesti, slz, trápení, drog, vězení zklamání*“. Pan Ondřej říká, že „*ze začátku to bylo super*“, pak už se mu situace ale vymkla z rukou. Pan Michal klade závislost za vinu otcovi, tak jako většinu svých problémů. Pan Patrik fetoval deset let, přestávky měl pouze ve výkonu trestu. Pan Norbert nikdy nežil na

ulici, na rozdíl od pana Roberta, který strávil na ulici šest let a dnes vůbec nechápe, jak to mohl vydržet.

Téma: Víra, změna

I u participantů experimentální skupiny, stejně jako u těch ze skupiny kontrolní, je víra a s ní spojená změna života tématem všudypřítomným a zásadním. Pro pana Libora znamená naděje pro jeho syna, naděje na zlepšení jejich vztahu. Panu Michalovi dává víra také naděje. Naděje, že se může na někoho spolehnout. Pan Ondřej, protože byl věřící, věděl, kam se obrátit o pomoc. Změnou v jeho přemýšlení o vlastním životě je připuštění možnosti, že svou velkou sociální citlivost nasměruje k pomoci potřebným místo, aby se jí nechal vnitřně sám ničit a obracel ji proti sobě. Pro pana Norberta znamená životní změnu rozhodnutí nevracet se zpátky tam, kde žil, ale zůstat v komunitě a být tak daleko a chráněn od bývalých přátel z dob své závislosti na alkoholu. Pro pana Roberta je změnou především vymanění se ze závislosti, k němuž došlo díky tomu, že se stal věřícím. Největší změnou z participantů této skupiny ale bylo setkání s vírou pro pana Patrika, který chtěl ve vězení spáchat sebevraždu a místo toho získal novou naději do života.

5.2.6.2.2 Téma hněvu ovlivněné reflexí videonahrávky

Následující téma je u participantů experimentální skupiny výrazně ovlivněno shlédnutou videonahrávkou a její reflexí během odpovědí na otázky polostrukturovaného rozhovoru.

Hněv byl v experimentální skupině datově výrazně bohatým tématem, o němž čtyři z pěti participantů hovořili v souvislosti se shlédnutou videoukázkou.

Pan Libor souhlasil s výrokem z nahrávky, že hněvat se budeme vždycky a říká, že si díky situaci z videa, kde se o tom mluví, uvědomil, že je stejný jako jeho otec, přestože takový nikdy být nechtěl a že si na to musí při výchově svého syna dávat pozor. Pan Patrik začal o hněvu hovořit také v souvislosti s videem, mluvil o tom, že hněvu je zapotřebí především ve vězení, kde je součástí přežití, protože člověk si jeho prostřednictvím zjednává respekt. K videonahrávce se vztahoval i pan Michal, který říkal, že hněv také vybíjí sportem, tedy tak, jak to bylo doporučeno v ukázce, což se mu líbilo. Jinak ale je jeho výpověď o tomto tématu poněkud rozporuplná, protože o sobě mluvil jako o člověku, který je svým založením spíše klidný, zároveň ale mezi řečí zmínil to, jak si zničil nový notebook tím, že jej rozbil o bratra, po kterém jej ve vzteku hodil. Pan Robert hovořil o hněvu podobně ambivalentně, neboť říkal, že nedával v dětství najevo své emoce, ale vzápětí hovořil o tom, jak vzteky mlátil své mladší bratry. Teď už prý ale své pocity ventiluje přirozeně, tak jak je to vidět i v ukázce.

Videonahrávka inspirovala k vyjádření i pana Norberta, který se ale vůči ní vymezil nesouhlasně s tím, že je možná spíš pro ty mladší a že jemu se nabízená řešení nezdají v jeho případě použitelná. Čímž se ale dostal k popisu vlastních způsobů zvládnání hněvu. Pan Ondřej byl jediný, kdo se k nahrávce v souvislosti s hněvem nevyjádřil. O svých projevech hněvu říkal, že „za strážliva“ je spíš arogantní. Pod vlivem drog, že se „mlátili furt“, ale jinak je zvyklý reagovat spíše slovně.

5.2.6.2.3 Témata vygenerovaná reflexí videonahrávky

V experimentální skupině se objevila dvě samostatná témata, která u kontrolní skupiny vygenerována nebyla. Jsou to obě témata zmiňovaná ve videoukázce, kterou viděli pouze účastníci z experimentální skupiny.

Téma: Bezmoc

Pan Libor si při sledování videa podle svých slov uvědomil, že to, co je na začarovaném kruhu závislosti tak zoufalé, je právě bezmoc, která ničí všechny zúčastněné. Pana Roberta teprve díky nahrávce napadla poprvé souvislost jeho hněvu a pocitů bezmoci, z nichž vycházel. O bezmocném vztekání v dětství hovořil i pan Norbert. Pan Michal byl bezmocný v partnerském vztahu se slečnou, která jej zradila a on s tím nemohl nic dělat a dodneška se s tím nedokázal vyrovnat. Pro pana Patrika byla největší bezmocí nemožnost spáchat ve vězení sebevraždu a nesvoboda naložit se svým životem tak, jak se rozhodl. Pan Ondřej vnímal jako velkou bezmoc, když musel sedět u psychologa, protože ještě nebyl plnoletý, a nemohl tak místo toho být na víkendové párty, jak si přál on sám.

Téma: Křivda

V reakci na videonahrávku hovoří pan Libor o křivdě v souvislosti s chováním matky jeho syna, která mu prý nikdy nevěřila, že se snaží dělat pro rodinu maximum. Křivdu zažil podle svých slov i pan Robert od nevlastního otce a ve škole od učitelek, kterým vadilo, že klade nepříjemné otázky, proto jej trestaly klasifikací neodpovídající jeho znalostem. Pan Patrik si uvědomil, že si nedávno na jiném klientovi z komunity vybil svou křivdu z dětství při situaci, která byla velmi podobná těm, které zažíval s otcem, a které nesl tehdy velice úkorně. S postavou otce má křivdu spojenou i pan Michal, který o tématu začal hovořit v souvislosti s videem, ale potom s rozhodl, že si musí vše nejdříve urovnat sám v sobě, než o tom bude mluvit dál. Panu Ondřejovi podle jeho slov způsobila křivdu většina psychologů, které navštívil, protože mu říkali, že to, o čem s nimi bude mluvit, se rodiče nedozvědí a vždy

nakonec zjistil, že nedodrželi své slovo a s rodiči průběh sezení detailně probírali. Odtud, jak říká, pramení jeho nedůvěra k lidem. I pan Norbert hovoří o pocitech křivdy, které zažíval v dětství, vzpomněl si na ně také díky shlédnuté videoukázce.

5.2.6.3 Porovnání výsledků obou skupin a rozhovoru s terapeutem

Výsledky analýzy všech témat společných oběma skupinám vyjma tématu hněv byly u experimentální i kontrolní skupiny srovnatelné. Různá témata byla pro různé participanty více či méně závažná, přičemž nejdůležitějším se pro všechny dotazované jevílo téma rodiny. Jinak tomu ale bylo u posledního společného tématu hněv, které bylo v experimentální skupině datově bohatší, ovlivněné videonahrávkou. Bylo patrné, že možnost vztahovat se pomocně k nějakému tvrzení nebo situaci je v dané zkoumané skupině vnímáno pozitivně s kladným dopadem na průběh rozhovoru.

Terapeut pan Tadeáš se v rozhovoru také odkazoval k nahrávce a zmiňoval vlastní pozastavení se nad některými problémy, o kterých se v ukázce hovořilo a které podle svých slov považoval za pro sebe vyřešené. Jako terapeut vidí přínos i v tom, že v nahrávce jde o obrazové zpracování. „...obecně svět v poslední době dost používá ty prostředky v obrazech nebo ten jazyk dnešního světa je hodně v obrazech.... Takže je to určitě jako jednodušší způsob komunikace...myslím si, že se může dotknout právě i lidí, kteří třeba mentálně na tom nejsou tak dobře. I oni můžou v těch obrazech najednou uvidět „aha, to se vlastně týká i mně“. Protože pan Tadeáš posléze i ostatní terapeuti byli s využitím nahrávek při své práci spokojeni, videa od té doby používají a hledají finanční zdroje na realizaci původní ideje využití nahrávek pro účely práce streetworkerů.

5.2.7 DISKUZE

Porovnáním výsledků analýzy kontrolní a experimentální výzkumné skupiny bylo zjištěno, že na průběhu rozhovorů s participanty experimentální skupiny se shlédnutí videonahrávky výrazně projevilo. Téma hněvu, které bylo v ukázce reflektováno, bylo v experimentální skupině výrazně saturovanější. Byla zde také na základě nahrávky vygenerována dvě témata, která se v kontrolní skupině neobjevila. Naproti tomu výsledky ostatních témat společných oběma skupinám, o nichž se ve videoukázce nehovořilo, byly srovnatelné.

Na základě výše zmíněných výzkumných závěrů se domnívám, že použití tematických videonahrávek v terapeutických rozhovorech s klienty dané cílové skupiny je pro sociální práci přínosné.

Jsem si vědoma úskalí, která provázela výzkumné šetření k této práci. Složení výzkumného vzorku bylo ovlivněno způsobem jeho výběru ve smyslu omezené kapacity terapeutické komunity, v níž šetření probíhalo. Výsledný výzkumný vzorek participantů v obou skupinách byl poměrně malý. Překážkou ve zobecnění výsledků může být i křesťanské zaměření organizace, které hraje podstatnou roli v tom, jak klienti přistupují k léčbě a především ke své minulosti. Mají velká osobní témata, která se na první pohled jeví jako vyřešená, jsou tak participandy i prezentována, při bližším kontaktu lze ale zjistit, že jsou místa, ve kterých vytvořená konstrukce praská a hrozí zhroucením. Nebyla jsem s participandy v kontaktu dostatečně dlouho na to, abych mohla říci cokoli jiného než, že je to občas poměrně zarážející. Sami klienti navíc mluví o tom, že vyměnili jednu závislost za druhou. O té stávající, na Bohu, pouze říkají, že není škodlivá. Proto je výzkumný vzorek ve srovnání s běžnou klientelou jiných než církevních komunit poněkud neobvyklý. Dále si uvědomuji, že by především z hlediska výzkumné validity, která je dle Miovského (2006) klíčovým pojmem kvalitativního výzkumu, bylo vhodnější, aby sběr dat proběhl takovým způsobem, abych při následné analýze rozhovorů nevěděla, která skupina byla kontrolní a která experimentální. To by ovšem vyžadovalo spolupráci jiného výzkumníka, jenž by s participandy vedl hloubkové polostrukturované rozhovory, které bych já následně zpracovala. S tím souvisí další potenciálně problematický moment a sice fakt, že vzhledem k tomu, že jsem rozhovory vedla sama, mohla bych být při jejich analýze neobjektivní. Klienti zároveň věděli, že výzkum provádím po dohodě s vedoucím komunity. Protože jsem se ale všem participantům na začátku šetření představovala, seznámila jsem je se skutečností, že jsme se s vedoucím setkali pouze dvakrát při domlouvání projektu a blížeji se neznáme. Domnívám se proto, že tento faktor nijak do průběhu rozhovorů nezasáhl. Miovský (2006) pozici výzkumníka v kvalitativním výzkumu definuje tak, že výzkumník sám sebe užívá jako nástroj k modelování výzkumné situace ovšem ve smyslu jejího spoluvytváření, nikoli ve smyslu manipulace s participandy. Daniel Steel (2010) v souvislosti s touto problematikou o kvalitativním rozhovoru uvádí, že „jeho účelem je sdělení o tom, jak dotazovaný přemýšlí, vnímá a jak se chová, spíše než abychom s ním nakládali jako s pouhou nádobou naplněnou daty“ (Stell, 2010, s.1161) [vlastní překlad autorky této práce]. Věřím proto, že z tohoto pohledu při zachování podmínky zdržení se ovlivňování výsledků, na což jsem zodpovědně dbala, je osobní kontakt s participandy přípustný. Dle Šed'ové a Švaříčka (2013) se dokonce v současném kvalitativním výzkumu objevují různé inovativní trendy, které posunují vnímání kvality výzkumu směrem k novým hodnotícím parametrům, které se mohou v některých případech zdát až poněkud výstřední. Ellis (2000) například požaduje v kvalitativním výzkumu „vytvoření příběhů umožňujících čtenářům ponoření se do jiného světa, který s nimi

zůstane i po přečtení“ (Ellis, 2000, s. 274) [vlastní překlad autorky této práce]. To je pravděpodobně extrémní přístup, který mi ale přesto dává naději, že skutečnost, že jsem participanty poznala osobně, se může stát dokonce výhodou, protože jsem o každém z nich jednotlivě psala s konkrétní představou člověka, kterého se výzkumná data týkají.

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem a výsledkům výzkumného šetření věřím, že tématické videonahrávky najdou v sociální práci své místo a že se postupem času stanou běžnou součástí praxe i s dalšími cílovými skupinami klientů.

ZÁVĚR

Cílem této diplomové práce bylo nastínit možnosti a způsob využití krátké tématické videonahrávky v sociální práci. Konkrétně se jednalo o několikaminutový hraný dokument na téma zvládání hněvu a jeho efekt byl zkoumán v cílové skupině klientů terapeutické komunity pro léčbu závislosti na návykových látkách.

V diplomové práci byla nejdříve vymezena teoretická východiska poskytující potřebný rámec pro vhled do dané problematiky. Byla popsána sociální práce v kontextu závislosti na užívání návykových látek, základní dělení drog, vznik závislosti a její specifika v kontextu sociálního prostředí. Dále byly uvedeny principy a cíle sociální práce s uživateli návykových látek, legislativní rámec a problematika prevence v dané oblasti a sociální služby a druhy zařízení zabývajících se prací s jedinci závislími na návykových látkách. V neposlední řadě pak byla popsána problematika hněvu a jeho zvládání klienty dané cílové skupiny.

Praktická část se zabývala způsobem práce v terapeutické komunitě, kde probíhalo výzkumné šetření. Následně bylo popisováno konkrétní využití tématických videonahrávek a průběh sběru dat pomocí polostrukturovaných hloubkových rozhovorů s participanty rozdělenými do dvou skupin. Jednalo se o kontrolní skupinu, s jejímiž členy byly vedeny rozhovory bez toho, aby jim byla nejdříve přehrána videonahrávka. Druhá skupina byla experimentální, jejíž participanti nejprve shlédli nahrávku a až poté s nimi byly vedeny rozhovory. Hloubkový polostrukturovaný rozhovor byl veden také s terapeutem, který byl obeznámen s celým projektem. V závěru praktické části diplomové práce byla provedena tématická analýza rozhovorů s participanty nejprve z kontrolní, poté z experimentální skupiny, interpretace výsledků obou skupin, jejich srovnání a interpretace rozhovoru s terapeutem.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že využití videonahrávky s tématem zvládání hněvu bylo pro práci s klienty závislími na užívání návykových látek přínosné.

Pozitivní efekt videonahrávky se v rozhovorech s participanty z experimentální skupiny výrazně projevil u tématu zvládání hněvu, které bylo oběma skupinám společné. V experimentální skupině bylo ovšem toto téma ztlačeno a strukturovanější. Participanti se odkazovali na videoukázku, ať už souhlasně či nikoliv a jejich odpovědi tak byly cílené a konkrétní. Bylo zřejmé, že možnost vymezit se vůči nějaké prezentované skutečnosti jim dává prostor k bohatšímu vyjadřování vlastních zážitků a že je pro ně inspirací k zamyšlení i ke sdílení dříve neuvědomovaných pocitů. Naproti tomu odpovědi na téma hněvu u participantů z kontrolní skupiny byly poznamenány nekonkrétností, bylo třeba pokládat více doplňujících otázek a vracet myšlenky odpovídajících k podstatě toho, o čem právě hovoří.

Velmi významným pozitivním důsledkem použití videonahrávky bylo vygenerování dvou samostatných témat objevivších se pouze v experimentální skupině. Jednalo se o téma bezmoci a téma křivdy. Participanti z experimentální skupiny se k těmto tématům vztahovali v reflexi na shlédnutou ukázkou, protože v ní se o bezmoci i křivdě konkrétně hovořilo. U participantů z kontrolní skupiny se tato dvě témata vůbec neobjevila.

Kladný postoj k přínosu nahrávky do průběhu sociálně terapeutických rozhovorů s klienty vyplynul i z interpretace polostrukturovaného hloubkového rozhovoru s terapeutem.

V terapeutické komunitě, kde probíhalo výzkumné šetření, proto z výše uvedených důvodů již tématickou videonahrávku v současné době používají při práci s dalšími klienty a hledají možnosti realizace využití této metody i v terénní sociální práci dle původního záměru celého projektu.

Pro mě osobně znamená pozitivní výsledek výzkumného šetření k této diplomové práci naději, že organizace, která s ideou použití videonahrávek přišla, nezůstane jedinou sociální službou, která bude novou metodu využívat. Věřím, že se tento přístup v budoucnu rozšíří do dalších organizací a postupně i do jiných oblastí sociální práce s dalšími cílovými skupinami.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

ADAMEČEK, David, Martina RICHTEROVÁ-TĚMÍNOVÁ a Kamil KALINA In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 201 – 207. ISBN 80-86734-05-6.

BARNARDOVÁ, Marina. *Drogová závislost a rodina*. Přeložil Jiří BAREŠ. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-386-8.

BAŠTECKÁ, Bohumila a kol. *Psychosociální krizová spolupráce*. Praha: Grada, 2013. ISBN 978-80-247-4195-6.

BEDNÁŘOVÁ, Zdena a Lubomír PELECH. *Sociální práce na ulici: Streetwork*. Brno: Doplněk, 2000. ISBN 80-7239-048-1.

BĚM, Pavel a Kamil KALINA. Úvod do primární prevence: východiska, základní pojmy a přístupy. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 275 - 284. ISBN 80-86734-05-6.

DOČKAL, Jan. *Člověk v současném světě: Než začneme studovat sociální práci*. Středokluky, Zdeněk Susa, 2008. ISBN 978-80-86057-53-8.

DVOŘÁČEK, Jiří. Střednědobá ústavní léčba. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 195 – 200. ISBN 80-86734-05-6.

DVOŘÁK, Dušan. Sociální rehabilitace. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 63 – 69. ISBN 80-86734-05-6.

EVERSON, Susan, A. a Debbie E. GOLDBERG et. al. Anger Expression and Incident Hypertension. In: *Psychosomatic Medicine*. Michigan: American psychosomatic society, 1998. s. 730. ISSN 033-3174.

FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity*. Přeložil Bedřich PLACÁK. Praha: Aurora, 2007. ISBN 978-80-7299-089-4.

FROUZOVÁ, Magdalena. Úvod do problematiky specifické klientely a „nových závislostí“. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 77 – 83. ISBN 80-86734-05-6.

HARTL, Pavel. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-45-1.

HELLER, Jiří. Závislost jako aktuální problém. In: HELLER, Jiří a Olga PECINOVSKÁ, ed. *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Praha: Toga, 2011. s. 7 – 12. ISBN 978-80-87258-62-0.

HRDINA Petr a Blanka KORČIŠOVÁ. Terénní programy. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 159 – 164. ISBN 80-86734-05-6.

KALINA, Kamil. Denní stacionáře. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 179 – 189. ISBN 80-86734-05-6.

KALINA, Kamil kol. *Klinická adiktologie*. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4331-8.

KAST, Verena. *Hněv a jeho smysl: Podněty k sebezvoji*. Přeložil Petr BABKA. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-760-2.

KLÍMA, Petr. Pedagogika mimo zdi institucí. In: JEDLIČKA, Richard, Petr KLÍMA, Jaroslav KOŤA, Jiří NĚMEC a Jiří PILAŘ. *Děti a mládež v obtížných životních situacích*. Praha: Themis, 2004. s. 355 – 395. ISBN 80-7312-038-0.

KOZLOVÁ, Lucie. *Sociální služby*. Praha: Triton, 2005. ISBN 80-7254-662-7.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. 2. přepr. vyd. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-642-X.

KUDA, Aleš. Následná péče, doléčovací programy. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 208 – 214. ISBN 80-86734-05-6.

LOVAŠ, Ladislav. Agrese. In: VÝROST, Jozef a Ivan SLAMĚNÍK, ed. *Speciální psychologie*. 2. rozš. a přepr. vyd. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. 2. přepr. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 200, 201. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Sociální služby*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-262-0041-3.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. *Základy sociální práce*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-331-4.

MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence: Možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.

MATOUŠEK, Oldřich, Pavla KODYMOVÁ a Jana KOLÁČKOVÁ, ed. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.

MIOVSKÝ Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. ISBN 80-247-1362-4.

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Kvalita a efektivita v prevenci rizikového chování dětí a dospívajících*. Praha: Univerzita Karlova, 2015. ISBN 978-80-7422-395-2.

NAKONEČNÝ, Milan. *Lidské emoce*. Praha: Academia, 2000. ISBN: 80-200-0763-6.

NAVRÁTIL, Pavel. Sociální práce. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 70 - 76 ISBN 80-86734-05-6.

NEŠPOR, Karel. Detoxifikační jednotky. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 190 – 194. ISBN 80-86734-05-6.

NEŠPOR, Karel a Ladislav CSĚMY. *Léčba a prevence závislostí*. Praha: Psychiatrické centrum, 1996. ISBN 80-85121-52-2.

NEŠPOR, Karel. *Zůstat střízlivý*. Brno: Host, 2006. ISBN 80-7294-206-9.

PECINOVSKÁ, Olga. Vývoj závislosti. In: HELLER, Jiří a Olga PECINOVSKÁ, ed. *Pavučina závislosti: Alkoholismus jako nemoc a možnosti efektivní léčby*. Praha: Toga, 2011. s. 13 – 27. ISBN 978-80-87258-62-0.

- PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2007. ISBN: 978-80-200-1499-3.
- PROBSTOVÁ Václava a Ondřej PĚČ. *Psychiatrie pro sociální pracovníky*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0731-3.
- RADIMECKÝ, Josef. Úvod do adiktologie – terminologie, modely a přístupy. In: Josef RADIMECKÝ et al. *Úvod do adiktologie*. Praha: Centrum adiktologie, 2007. s. 9 – 18. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 978-80-239-9960-0.
- ŘEZNÍČEK, Ivo. *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1994.
- SKALÍK Ivan. Primární prevence zneužívání drog: úrovně, formy, metodologické principy. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 285 – 290. ISBN 80-86734-05-6.
- SKÁLA, Jaroslav. Historie léčby závislosti v České republice. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 91 – 95. ISBN 80-86734-05-6.
- SKÁCELOVÁ, Lenka. Vrstevnické skupiny, peer programy. In: Kamil KALINA a kol. *Drogy a drogové závislosti 2: Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. s. 291 – 295. ISBN 80-86734-05-6.
- STEEL Daniel. Causality, causal models, and social mechanisms. In: JARVIE C. Ian and Jesús ZAMRA-BONILLA. *The Sage Handbook of the philosophy of social science*. London: Sage, 1998. ISBN 978-1-847-87-400-9.
- ŠEĐOVÁ, Klára a Roman ŠVAŘÍČEK. Jak psát kvalitativně orientované výzkumné studie. Kvalita v kvalitativním výzkumu. *Pedagogická orientace*, 2013, roč. 23, č. 4, s. 478 – 510. ISSN 1211-4669.
- ŠPILÁČKOVÁ, Marie a Eva NEDOMOVÁ. *Úkolově orientovaný přístup v sociální práci*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0726-9.
- ŠŤASTNÁ, Jaroslava. *Když se řekne komunitní práce*. Praha: Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3356-5.
- TOMEŠ, Igor. *Sociální politika teorie a mezinárodní zkušenost*. 2. přepr. vyd. Praha: Socioklub, 2001. ISBN 80-86484-00-9.
- TRNKA, Radek a Iva STUHLÍKOVÁ. Anger coping strategie and anger regulation. In: Radek TRNKA, Karel BALCAR a Martin KUŠKA, ed. *Re-constructing emotional space: From experience to regulation*. Praha: PVŠPS, 2011. s. 89 – 103. ISBN 978-80-904541-9-4.
- ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. ISBN 80-85850-69-9.
- VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 5. rozš. a přepr. vyd. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0225-7.
- VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.
- WEST, Robert. *Modely závislosti*. MRAVČÍK, Viktor a Kateřina GROHMANNOVÁ. Praha: Úřad vlády České republiky, 2016. ISBN 978-80-7440-157-2.

Internetové zdroje:

BRAUN, Virginia. and CLARKE Victoria. Using thematic analysis in psychology [online]. *Qualitative research in psychology*, 2006, Vol. 3, No. 2, pp. 77-101 [cit. 2016-11-12]. ISSN 1478-0887. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

ČESKO. Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, k 9. 10. 2016. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2006, částka 127, ISSN 1211-1244. dostupné také z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> Zákon č. 108/2006 Sb.

ELLIS, C. Creating Kriteria: An ethnografic short story [online]. *Qualitative Inquiry*. 2000, Vol.6, No.2, pp.273–277 [cit.2017-05-07]. ISSN 1077-8004. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/107780040000600210>

MINAŘÍK, Jakub. O drogách obecně. *Drogy čili omamné, psychotropní či psychoaktivní látky* [online]. ©2013. Dostupné z: <http://www.drogovaporadna.cz/o-drogach-obecne.html>

Národní strategie protidrogové politiky na období 2010 až 2018. *Drogy-info* [online]. ©2015. Dostupné z: <http://www.drogy-info.cz/nms/o-nas/narodnistrategie-protidrogove-politiky-na-obdobi-2010-az-2018-1/>

ORLÍKOVÁ, Bára. Streetwork, K – centra. *Psychická onemocnění a drogy. Drogová poradna* [online]. ©2009. Dostupné z: <http://www.drogovaporadna.cz/drogyanemoci/psychickaonemocneni-a-drogy.html>

RADIMECKÝ, Josef. Léčba a následná péče. *Terapeutické komunity pro uživatele drog* [online]. ©2006. Dostupné z: <http://www.adiktologie.cz/cz/articles/detail/72/173/Terapeuticke-komunity-pro-uzivatele-drog>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Bc. Kateřina Plchová

Studijní program: Sociální politika a sociální práce

Studijní obor: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii

Název práce: Využití tématické videonahrávky v sociální práci s léčebnou komunitou pro klienty závislé na užívání návykových látek: usnadnění sociálně terapeutického rozhovoru při práci s tématem zvládnání hněvu

Počet stran (bez příloh): 89

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 51

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 5

Počet internetových odkazů: 7

Vedoucí práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D

Rok dokončení práce: 2017

**Posudek vedoucího/opponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/ky: Bc. Kateřina Píchová
Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
Název práce: Využití tématické videonahrávky v sociální práci s léčebnou komunitou pro klienty závislé na užívání návykových látek: usnadnění sociálně terapeutického rozhovoru při práci s tématem zvládnání hněvu

Vedoucí/oponent práce: PhDr. Martin Kuška, Ph.D.

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 89

Počet stránek příloh: 0

Počet titulů v seznamu literatury: 59 (54 CZ, 5 EN, z toho 7 i-net)

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Oborová přiléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

		x		
--	--	---	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití výzkumných empirických metod

	x			
--	---	--	--	--

Využití praktických zkušeností

	x			
--	---	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

	x			
--	---	--	--	--

Naplnění cílů práce

	x			
--	---	--	--	--

Vyváženost teoretické a praktické části
v daném tématu

	x			
--	---	--	--	--

Návaznost kapitol a subkapitol

	x			
--	---	--	--	--

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost
výsledků v praxi

		x		
--	--	---	--	--

Vhodnost prezentace závěrů práce
(publikace, referáty, apod.)

	x			
--	---	--	--	--

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

1. Jaká další témata videonahrávek považuje diplomantka za vhodná ke zpracování?
2. Jaký další výzkum v dané oblasti by diplomantka na základě prezentovaných zjištění navrhovala?

Celkové hodnocení práce (klady, nedostatky):

Předkládaná diplomová práce se zabývá možností využití filmově zpracované situace pro sociální práci se specifickou skupinou klientů. Hlavním zájmem diplomantky bylo zjistit, zda prezentace filmově zinscenované situace usnadňuje průběh následného sociálně-terapeutického rozhovoru. Videonahrávka s pilotním tématem hněvu byla prezentována léčebné komunitě klientů závislých na užívání návykových látek. Následných 12 hloubkových polostrukturovaných rozhovorů s experimentální a kontrolní skupinou klientů bylo podrobena tematické analýze a doplněno analýzou rozhovoru s terapeutem. Témata vzešlá z uvedených 3 zdrojů byla poté vzájemně porovnána. Závěrečné konstatování výsledků vhodně mapuje efekt použití videonahrávky u experimentální skupiny.

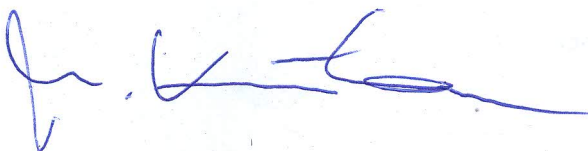
Hlavní přínos této diplomové práce spatřuji v inovativním přístupu diplomantky a v jejím zaujetí pro aplikaci nové metody v konkrétní oblasti sociální práce s „tradiční“ cílovou skupinou. Diplomová práce má potenciál podnítit další výzkum s následnými implikacemi v praxi sociální práce.

Předkládaná diplomová práce splňuje požadavky kladené na tento typ prací.

Doporučení k obhajobě: doporučuji / ~~nedoporučuji~~*

Navrhovaná klasifikace: výborně

Datum, podpis: 7. 9. 2017

*
nehodící se, škrtněte

**Posudek oponenta diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studentky: Bc. Kateřina Plchová
 Obor studia: Sociální práce se zaměřením na komunikaci a aplikovanou psychoterapii
 Název práce: Využití tématické videonahrávky v sociální práci s léčebnou komunitou pro klienty závislé na užívání návykových látek: usnadnění sociálně terapeutického rozhovoru při práci s tématem zvládnání hněvu
 Oponent práce: Mgr. Barbara Kostelacová

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh): 89
 Počet stránek příloh: 0
 Počet titulů v seznamu literatury: 58

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

Výběr tématu

Závažnost tématu

		x		
--	--	---	--	--

Oborová příléhavost tématu

	x			
--	---	--	--	--

Originalita tématu a jeho zpracování

		x		
--	--	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

	x			
--	---	--	--	--

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

	x			
--	---	--	--	--

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

		x		
--	--	---	--	--

Využití výzkumných empirických metod

			x	
--	--	--	---	--

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěl/a

Doporučení k obhajobě: doporučuji

Navrhovaná klasifikace: velmi dobře

Datum, podpis:

Vošteková